ادبي يادښتونه

عبدالغفور لېوال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب نوم: ادبي یادښتونه
لیکوال: عبدالغفور لیوال
ناشر: د افغانستان د قلم ټولنه
د نشر شمېر: ۴۸
تیراژ: زر ټوکه
د پښتۍ طرحه: ژکفر حسیني
د چاپ کال: ۱۳۸۸ هـ. لمریز
د چاپ ځاي: د افغان مسلکی مطبعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مقالې

د ادبپوهنې د يوه زده کوونکي په توګه مې وخت ناوخت يو شمېر يادښتونه کاږلي، چې له کښلو يې موخه د ځينو ادبي تجربو بيان، يا د يوې ځانګړې سکالو شننه وه.

په شعر او شاعرۍ کې، چې هر کله له خپلو تجريو يا د نورو په ښکلو شعرونو کې له يوې ځانګړنې سره مخامخ شوی يم نو يې په اړه مې څو کرښې ليکلي، چې د ځوان کول لپاره پاتې شي.

زه په مشاعرو او ادبي ناستو کې د زلميو ليکوالو او شاعرانو له ډېرې مينې سره مخامخ کېږم، کله کله دا ادبپوهنې د ځينو مسألو په اړه پوښتنې راڅخه وکړي، زه په هغه شيبه کې څه ماتې ګوډې څرګندونې ورته وکړم، خو چې يو ازې شم نو ځان راته اړ او پړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره شي، بيا کتابونو ته سر ورښکاره کړم، خپلې تجربې راوشاربم او پر هاغو مسألو څه ليکنې وکړم، د همدې لپاره په خپلو دغو ليکنو کې نه د ژورې څېړنې دعوا کوم او نه هم د کوم مهم پرمختګ ډبره پر سينه موښم، بس هسې له خپلو زلميو دوستانو سره يې صميمي مشورې ګڼلای شم.

په دغه کوچني غونډ کې د شعر او تصوير په اړه زما يو څو مقالې شته او همدلته يې ښايي ياده کړم، چې په دې اړه زه نورې ليکنې هم لرم، چې يو مهال به يې د يوه ځانګړي څېړنيز کتاب په ترڅ کې خپرې کړم ،انشاالله. د پښتو ژبې او ادب د ماسټرۍ د دورې ځينې څېړنيزې ليکنې مې هم را اخيستي، چې ماته يې خپريدل ګټور بريښېدل. دا ليکنې د کلاسيکې دورې پر متونو را چورلي. له تاريخ سره د ادبياتو اړيکې، تل زما لپاره په زړه پورې څه وو، زما ځينې ليکنې ددې دوو بشري پوهنڅانګو په بريد کې کارېل شوي دي او د تيورۍ له پلوه مې هم په دې اړه څه نا څه ليکلي چې يو دوه يې په همدې غونډ کې درته وړاندې کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به پوښتنه رامنځته شي، چې ولې دغه لیکنې دلته راغونډ وو؟

ما په ژبو او ادب پوهنځي کې د زده کړې له مهاله د داسې کتابونو کمی احساساوه، چې ځینې ادبي نوموونې او مسایل دې تر بحث لاندې راولي، هغه مهال ما فکر کاوه لږ تر لږه د جدي بحثونو د پیل کېدو لپاره ښایي لومړنۍ لیکنې وشي، په افغان ادبي بهیر او د قلم د نړیوالې ټولنې په غونډو کې زموږ له څو کلنو ناستو ولاړو سره دغه اړتیا نوره هم جدي ښکاره شوه، ما فکر وکړ، چې ابتدايي بحثونه ښایي را پیل کړو، ولو که نیمګړي هم وي، همدا چې یو زلمی محصل را پاڅي او ددغو پیلیزو لیکنو نیمګړتیاوو ته ګوته ونیسي هم موږ به لوی کار کړی وي. ځینې دغه لیکنې چې تاسو یې په دې مجموعه کې لولئ، هلته او دلته خپرې شوې دي او له نیکه مرغه هرې یوې یې زما له زلمیو ملګرو سره یو شمېر پوښتنې او د بحث لپاره تنده را پاروله ده، هغه څه چې موږ یې تمه کوله او کوو یې. نو ښه به وي چې دا ټولې په یوه ټولګه کې راټولې کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما له څو کلونو را پـه دې خوا غوښـتل د خپلو ګڼو ادبي مقـالو يـوه غوښنه برخه په بېلا بېلو مجموعو کې راغونډې کړم، خو د روزګـار بوختيـاوو نـه وربرېښـودم، پـه همـدې ورځـو کـې پرمـا ګـران اجمـل تورمان (چې نوښتګر او هڅاند ليکوال، شاعر او رسنوال دی) پـه ما غږ وکړ، چې ددې ليکنو يوه منځنۍ ټولګه ورته چمتو کړم، چې را چاپ يې کړي او د هغو ځلريشت ساعتونو په موده کې، چې ګران تورمـان وخت راکـړی و، ايلـه مـې همـدومره راغونـډې کـړې، دلتـه ددغه ځوان فرهنګي له هڅو څخه د زړه له کومې مننـه کوم.همدا راز له هريوه ښاغلي ژکفر، ښاغلي همت، ښاغلي صلاحي او نورو څخه هم مننه چې د کتاب په خپراوي کې يې لاس وکړ.

زما د ادبي اړيکو له کور (د قلم نړيـوالې ټولنې) څخـه خوښنه، چې ددې مجموعې چاپ يې پـر غـاړه واخيسـت او لـه خپلو ځوانـو ادبـي دوسـتانو څخه هم مننه چې د کتاب تر لوستلو وروسته بـه دا ليکنـې پـه غځېدونکو بحثونو وارزوي، له خپلو مشرانو او اسـتادانو څخـه هم هيلـه لـرم چې زمـا د بحثونـو خـامۍ او نيمګړتيـاوې را پـه ګوتـه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ګران عبدالواسع ساهو څخه مننه، چې که دده فرهنګي مینه نه وای نو زما په شان د نامنظمه لیکوال یوه لیکنه به هم نه وای خوندي.

تردې ډېر د خپلو ماتو ګوډو کرښو او ستاسو ترمنځ نه ځنډ کېږم.

د ملي ادب د ښېرازۍ او ودې په هیله.

عبدالغفور لېوال

۱۹/ثور/۱۳۸۸

کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د فکر او خیال موازنه

د شعر لپاره یوتر ټولو او سمهالی تعریف دادی: (شعر په لنډه او آهنګینه ژبه د انداو تخییل عاطفي تړون دی)

ددې تعریف له مخې موږ د شعر لپاره دوه ډوله لازمي عناصر پېژنو، لومړی د شعر بهرني عناصر او دوهم د شعر داخلي یا محتوايي عناصر. د شعر بهرني عناصر لنډه او آهنګینه ژبه یعنې وزن، آهنګ، ایجاز، قافیه او نور دي، چې تر ډېره بریده د شعر په تخنیکي جوړښت کې ونډه لري. دوهم ډول عناصر چې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخلي عناصر يې بولو هغه فکر(اند)، تخييل، عاطفه او نوردي.
په شعر کې يو شمير نور جوړوونکي عناصر لکه تصوير، سمبولونه او اساطير په دواړو برخو يعنې بهرنيو او محتوايي عناصرو پورې اړه لري.

اوس راځو دې ته چې فکر او خيال په شعر کې کوم ځايونه لري؟

فکر د انساني ذهن او اعصابو د هغه فعاليت نوم دی، چې يو انسان يې په ارادي توګه د خپلو ورځنيو چارو لپاره کاروي. ددغه فعاليت متداوم شکل ته تفکر وايي چې تر ډېره د يوې پېښې، شيز، مفکورې يا غوښتنې په اړه حقايق ترلاسه کوي.

خيال د انساني ذهن دهغه فعاليت نوم دی چې له موجودو واقعيتونو څخه داسې څه ترسيم او تصوير کړي، چې له همدې ذهني چاپيريال پرته په حسي محيط کې وجود ونه لري. له هغه ځايه چې د تخييل جوړونکي عناصر حقيقي او حسي شيزونه دي ځکه خو ويل کيږي چې هر تخييل په يوه نه په يوه بڼه په حقيقت کې ريښه لري. د خيال اوخوب ليدو تر منځ توپير همدومره دی چی تخييل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارادي دی او د عقل له خوا رهبري کیږي خو خوبونه غیر عقلي، غیر ارادي او دلاشعور په ساحه کې پېښېدونکي دي.

که موږ احمد پنځه کاله مخکې لیدلی وي او اوس یې بیا وینو، نو د فکر په مرسته یې را په یادوو، چې ددې شخص نوم احمد دی او پنځه کاله مخکې مو په دغه یا هغه ځای کې لیدلی دی. دلته احمد ـ پنځه کاله ـ ځای او پیژندل ټول واقعي حقایق دي، چې د فکر په مرسته تشخصیږي.

خو همدا چې فکر کوو احمد به یو ښه سندرغاړی وي، په یوه ستیژ به ناست وي ښکلې سندرې به وایي، ډېر خوږ غږ به یې وي او خلک به ورته لاسونه پړکوي، دا ټول د احمد په اړه زموږ تخییل دی، دلته هم احمد، سندرغاړی، خوږ غږ، ستېژ او د خلکو د لاسونو پړکول عیني شیزونه دي خو ځرنګه چې حقیقت نه لري او یوازې زموږ د تخییل په ځواک سره یو ځای شوي نو خیالي بڼه لري.

بل ځل موږ وینو چې احمد له یوه ښامار سره جنګ کوي، یا احمد وزرونه پیدا کړي او په اسمان کې الوزي، یا خو احمد له ملا ځخه کوز په یوه کب بدل شوی او په اوبو کې ګرځي، کیدای شي دا خوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي ځکه ښامار، د احمد وزرونه او له ملا څخه کوز په کب بدلیدل په واقعیت کې ریښنه نه لري او یوازې په خوب کې پیښېدلای شي.

دا مفهومونه د انسان پیژندنې او اروا پوهنې په ویش کې راتلای شي خو په شعر کې دا سې نه ده. په شعر کې فکر، خیال او خوب ترمنځ ښکاره سرحد او پوله نشته، دا به ډېر ستونزمن کار وي، چې ووایو د یوه شعر په جوړښت کې کومه برخه فکر دی، کومه خیال او کومه خوب. ځکه چې په شعر کې د خیال ساحه دومره پراخه او ځواکمنه ده چې هم فکر او هم خوب لیدل رانغاړلای شي، دلته کیدلای شي احمد هم یو ښه سندرغاړی وي او هم یو زرین کب یا وزر لرونکی مرغه، خو په دې شرط چې خپل شاعرانه منطق ولري. او دا عقل دی چې مورږ ته د شاعرانه منطق حدود ټاکي.

شاعران شعر د خیال بچی بولي، حال دا چې خیال د شعر سینګار کوونکی او د ښکلاییز ارزښت پنځوونکی دی. د شعر اصلي اډانه فکر جوړوي. د شعر محتوا، مفهوم او مانا د فکر له لورې رامنځ ته کیږي یعنې فکر غواړي یو څه ووایي، یوه خبره وکړي خو دا خبره وچه او یوازې خبره وي، تخییل چې ورته راشي دا خبره شاعرانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي سينګار يې کړي او ښکلې يې کړي همدلته ده چې د فکر او خيال له پيوستون څخه د شعر بدن جوړ شي راځئ په دغه شعر کې د فکر او خيال ونډه وپيژنو:

نن دې يادونو لکه مسته پېغله

زما زړګی لکه ښکلوکی ماشوم

په هوس و تخناوه

څومره دې وخنداوه

له ډيره شوقه دې پرې سپين غاښونه ولګول

څومره دې وژړاوه

اوس يې په غيږ کې نيسه

او ښکلوه يې په ناز

رضا کوه يې که رضا دې نه کړ

نادان ماشوم دی زمانې خبروي.

پير محمد کاروان

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر: د معشوقې یادونه د عاشق زړه په هوس کې اچوي، ژړوي یې او ځوروي یې، که معشوقه د خپل عاشق زړه خوشالوونه ساتي نو د عاشق زړه به رسوایي جوړه کړي.

دا د شعر سناریو، خاکه یا طرح ده او فکر جوړه کړې ده، خو بس یوه طرح ده او لا تر وسه ښکلې نه ده، ځکه شاعرانه نه ده، مګر د فکر له خوا رامنځ ته شوې ده، اوس نو خیال راځي او خپل نقش ادا کوي ګورئ:

خیال: د معشوقې یادونه دومره ښکلي او خواږه دي لکه یوه مسته پیغله چې د عاشق پاک، معصوم او نازولی زړه، چې دیو ښکلي ماشوم په شان دی تخنوي خندوي او بیا له شوق او هوس څخه خپل سپین غابنونه پرې لګوي، له همدې امله ښکلی ماشوم ژاړي اوس نو ددې ښکلې پیغلې وظیفه ده چې دغه ښکلی ماشوم په غیږ کې ونیسي، ښکل یې کړي او رضا یې کړي او که نه د عاشق د زړه ماشوم به ټولې زمانې خبرې کړي.

دلته تشبیهات، استعارې او تصویرونه، چې په واقعیت کې ریښې لري خو حقیقي نه دي، د تخییل په مرسته رامنځ ته شوي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

معشوقې يادونه له مستې پيغلې سره او د عاشق زړه له ښکلو کي ماشوم سره تشبيه شوي، دلته خبره يوازې تر تشبيهاتو پورې محدوده نه ده پاتې دا دواړه (مشبه او مشبه به) د خيال په مرسته ګڼ عاطفي تصويرونه رامنځ ته کوي، په هوس تخنول، له شوقه په غاښول، په غيږ کې نيول دا ټول ښکلي خيالي تصويرونه دي، خو دا هر څه د فکر له خوا په رامنځ ته شوې طرحه کې پېښېږي او خيال د فکر رعايت کوي، په شعر کې د فکر او خيال ترمنځ تناسب او موازنه رامنځ ته کېږي او په نتيجه کې شعر جوړېږي.

شعر کټ مټ لکه انځورګري، د کلماتو په مرسته تصوير جوړوي انځورګر (نقاش) لومړی فکر کوي چې څه انځور کړي مثلاً غواړي چې يوه ښکلې پېغله له يو اوښ سره رسم کړي او د کوچياني ژوند يو تصوير رامنځ ته کړي. هغه تصوير چې له پېغلې، اوښ او کوچياني ژوند څخه شته د انځورګر فکر يې د پنسل په مرسته طرح کوي وروسته فکر ورته رنګونه ټاکي مخ سپين غنم رنګه، شونډې سرې او سترګې تورې خو د ښکلا معيارونه او د رنګونو تناسب د کوچياني ژوند اغېزمنتيا يا تاثير د کوچۍ پيغلې په څېره کې يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه او مرموزه غمجنه غمزه د خیال په مرسته رامنځ ته کیږي چې د هنرمند انځورګر په خیال کې شته. شاعرهم همدا کار د کلماتو په مرسته کوي او د فکر او خیال په عاطفي تړون او آهنګینو کلماتو کې یوه ښکلې انځورګري زموږ په مخ کې ږدي.

بې فکره تخیل داسې دی لکه څوک چې یوې سپینې تورتپې ته سره، شنه او ژیړ رنګونه وروشیندي او هیڅ ډول انځور را منځ ته نه کړي. او بې تخییله فکر داسې وي لکه څوک چې په کامره د یوې پیغلې عکس واخلي او موږ ته یې راوښیي. په لومړي کار کې هدف او په دوهم کې هنر نه شته، هغه مهال چې هنري هدف او هنري سینګار د فکر او خیال په مرسته رامنځ ته شي هنري اثر رامنځ ته کیږي. له همدې ځایه ده چې موږ په خپله هنري هستونه کې هم د فکر او هم د خیال موجودیت، توازن او منطقي تړون ته کلکه اړتیا لرو چې ځوان هنرمند شاعران یې ښایي موجودیت او موازنې ته کلکه پاملرنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر او تصوير

تصويري کلام څه ته وايو؟ کله کله موږ په ورځنيو خبرو کې دداسې
مطلب په هکله خبرې کوو، چې اوريدونکی يې د خبرو اوريدو پر
مهال، نه موږ او نه زموږ د خبرو کليماتو ته توجه کوي، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ د هغې موضوع لړۍ تعقیبوي چې موږ پرې خبرې کوو. دلته دوه څیزونه زموږ خبرې تصویري کوي، یو دا چې یوازې پر ټاکلې موضوع خبرې وکړو او له ډېرو حاشیو څخه ځان وساتو او بل دا چې د ټاکلې موضوع کیسه په داسې بڼه وکړو چې پیښې، څېرې، اشیاء او حرکات د اوریدونکي لپاره تمثیل شي. د هرې کلېمې شاته یو مفهوم پروت دی، د مفاهیمو منظمې او په ارادي بڼه جوړې شوې مجموعې ته ژبنی تصویر او د کلیماتو مجموعې ته تصویري کلام ویلی شو. مثلاً آس-شنه-ورشو-سهار-منډې وهل، ټول کلېمات دي او په انتزاعي توګه د هرې یوې شا ته یو مفهوم شته اوس که وو ایو: "سهار دی او په شنه ورشو کې یو آس منډې وهي" دا جمله یو تصویري کلام دی ځکه موږ ته یو تصویر تمثیلوي. هغه څه چې موږ یې د یوې ذهني پروسې په لړ کې ددغه تصویري کلام له برکته ګورو (مجسم کوو یې) همدا ژبنی تصویر دی، ولې ژبنی تصویر ورته وایو؟ ځکه د کمرې، فلم یا رنګ په وسیله نه دی ترسیم شوی، بلکې د ژبې (کلیماتو او مفاهیمو) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرسته ترسیمېږي ځکه يې ژبنی تصویر ګڼو. اوس نو لاندې دواړه عبارتونه داسې تعریفولای شو:

تصویري کلام: هغه دی چې غرض ورڅخه د یو شي، فکر یا پېښې تصویرول، ترسیمول، او ذهن ته رسول وي.

ژبنی تصویر: د مفاهیمو هغه مجموعه ده چې د ژبې په وسیله شی، یو فکر یا پېښه تصویر کړي.

تصویري کلام نثر او نظم دواړه په بر کې نیسي، کیدای شي یوه کیسه، یو حکایت حتی یوه عادي خبره او یا شعر ټول تصویري وبولو، خو له شعر سره د تصویر د مناسبت په اړه د شعر لپاره داسې تعریف غوره کولای شو، چې: شعر د ژبنیو تصویرونو مجموعه ده. یعنې اوس له یو عام تعریف څخه "چې تصویري کلام دی" یو څه خاص تعریف ته ورنږدې شوو.

تصویرونه د شعر خاصیت نه بلکې رغوونکي توکي (اجزا) دي، یعنې شعر له معنوي پلوه له تصویریونو څخه جوړیږي. یوشمېر هغه شعري لوازم چې کلاسیکو بلاغت پوهانو د شعر لپاره نومولي لکه تشبیه، استعاره، مجاز او نور او همدارازهغه لوازم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې معاصرو لويديځوالو په شعر کې په ګوته کړي لکه سمبولونه، اسطورې او تمثيلونه ټول هغه توکي دي چې د شعري تصويرونو د روښانولو او په زړه پورې کولو لپاره استعماليږي. له همدې امله په شعر کې ګڼ هنري فنون او د کلام صنعتونه د ښو تصويرونو د ايجاد لپاره کاريږي. کلاسيکو شاعرانو هم په خپلو شعرونو کې د ښو تصويرونو د ايجاد لپاره هڅه کوله، دا چې هغه مهال د تصوير مقوله په همدې معاصر مفهوم نه وه مطرح، بيله خبره ده خو د لويو شاعرانو شعوري هڅه دا وه، چې په خپلو شعرونو کې رانه تصاوير رامنځ ته کړي. دا څو بيلګې به تحليل کړو:

ګوره راته څه وايي دا ستا دواړه چشمان

نور عالم نور ښکار کا، مونږ د دين او د ايمان

مري، چې لينده ويني کارګه ستا د خال د وروځيو

ناست دی تور کارګه، په څو په موټي د کمان

خوشال خان خټک

خان په دغو دوو پرله پسې بيتونو کې لږ تر لږه پنځه بيل بيل شاعرانه تصويرونه پنځولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـومړی تصـویر: راوي (شـاعر) خپلـې معشـوقې تـه مخـامخ دی، ورسره خبرې کوي د "ګوره" کلېمه. یوازې یوه کلېمه. د غه حالت په بشپړه توګه تمثیلوي یعنې راوي او د هغـه مخاطب د خبرو پـه حال کې. راوي خپل مخاطب مخامخ کتلو یا متوجه کولو ته هڅوي.

دوهم تصـویر: د مخاطب (معشـوقې) دواړه سترګې خبرې کـوي: دا ریښتیا، چې یو ښـکلی تصویر دی، تاسو کله د چا د دوو سترګو خبرې لیدلي؟ د سترګو حرکات کله کله بشپړ مفهوم افاده کوي؛ یا غوسه دي یا خوشاله، یا مهربانه او یا هم بې تفاوته همدا خبرې دي، او دا چې تاسـو د خوشـال بابـا د مخاطـب د سـترګو ځـانګړې حالت تصور کوئ حتماً مو په ذهن کې یـو تصـویر جوړوئ، د شـاعر کلېمات د کمپیوټر هغو الکترونیکي جریانانونه ته ورته دي چې په سکرین (پرده) باندې د جوړ شوي تصویر یوه برخه ایجادوي، یعنـې همدا کلېمات د شاعر له مقصد څخه راځي او ستاسو پـه ذهـن کـې یو تصویر جوړوي، د معشوقې د سترګو د خبرو ذهني تصویر.

درېیم تصویر: چې د لوستونکو ذهن سمدلاسه د راوي د مخاطب د سترګو له خبرو څخه لرې کوي دا دی چې نو رعـالم نـور ښـکار کـا او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د دين او ايمان په ښکار پسې ګرځي، دا د عيني او ذهني انځور جوړونې يو ښکلی تلفيق دی، عيني برخه يې د "نور عالم نور ښکار" او ذهني يې د "دين او ايمان" ښکار دی.

څلورم تصوير: چې دوه حرکتونه لري د لومړي حرکت په نتيجه کې دوهم حرکت ايجاديږي يعنې کله چې کارګه (کارغه) د معشوقې د خال او وروځيو ليندۍ ويني نو مري دلته د لينده ليدل يو تصوير او د کارګه مرګ بل تصوير دی خو خوشال بابا له منطقي پلوه دوهم انځور د شعري اړتيا له مخې اول راوړی دی يعنې "کارګه مري" کله چې "لينده ويني".

پنځم تصوير: خوشال خان يوځل بيا متقدم تصوير متأخر کوي او هغه کارګه چې مرګ يې په اول حرکت کې تمثيل شوی تعريفوي.

دا کوم کارګه دی؟ هغه چې د کمان په موټي باندې په څو ناست دی او له رنګه هم تور دی.

په کلاسيکه دوره کې-زما په نظر -خوشال بابا لومړنی شاعر دی چې په شعر کې د تصويرونو داسې تلوسه پنځوونکي بافت ته توجه کوي. دا ځانګړنه لږو ډيره په رحمن بابا -حميد موشګاف او کاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان شيدا کې هم شته چې حميد موشګاف د انځور هستونې ښه استازې دی، دا بيلګه وګورئ، چې د تصويرونو د بيلتون له مخې په تصويري ارکانو ويشل شوې:

خط پر مخ د صنم راغی

که سپوږمۍ شوه په هاله کې

دا يې غاښ په خوله کې زيب کا

که ژاله شوه په لاله کې

دا زما له غمه شين زړه

په کې خيال د يار د شونډو

هسې رنګ زيب و زينت کا لکه مي په شنه پياله کې

پاس هره بيله ليکل شوې کرښه د يوه ځانګړي راښه تصوير ځرګندويه ده.

د کلاسيکي دورې په شاعرۍ کې تصويرونه د وړو انځوريزو قطعاتو په څېر يو د بل ترڅنګ کتارېږي ډېر ځله له موضوعي پلوه يوازې دي او کوم تړون نه لري په يو واحد شعر کې د کوچنيو تصويري برخو له مجموعې څخه يو عمومي تصوير اکثراً نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړېږي او دليل يې هم د کلاسيکې دورې د شاعرۍ په فورم کې دی، غزل، رباعي، قطعه او نور فورمونه اکثراً په هر بيت يا حتی هره مصرع کې بيله موضوع بيانوي ځکه خو تصاوير هم سره بيل وي او لرغونې شاعري د همدغو فورمونو شاعري ده، په دې کې قصيده (بولله) او مثنوي هغه فورمونه دي، چې کله کله د خپلې موضوع د تنوع له مخې کامل او مجموعي تصاوير هم ارائيه کوي په تيره بيا هغه بوللې او مثنوي ګانې، چې د يوې خاصې موضوع په اړه وي که څه هم په کې د هرې تصويري ټوټې هڅه همدا وي چې د لوی او مجموعي تصوير يوه برخه سازه کا، خو زموږ لرغوني شاعران د انځوريزو ارکانو د تړون پر اهميت ډير نه وو خبر ـ په دې برخه کې بيا هم خوشال بابا سرلاری دی، د هغه ځينې قصايد او مثنوي ګانې او د حميد مومند ځينې تمثيلي آثار دا ځانګړنه لري. په پټه خزانه کې راغلې درې بيلګې د مجموعي تصويرونو د ايجاد لپاره د کوچنيو تصويرونو د مرستې او تړون په برخه کې شهکارې نمونې دي: د غوري ښکارندوی نامتو قصيده:

د پسرلي ښکلونکي بيا کړل سنګارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

ترپايه

دوهم د شيخ متي بابا مناجات:

په لويو غرو، هم په دښتو کې

په لوی سهار، په نيمو شپو کې

ترپايه

او دربيم؛ قصه د سوی او د اوښ، چې حافظ عبداللطيف اڅکزي ليکلې ده. سره له دې چې د دريیمې بيلګې انځورونه له فني اړخه پوره دي خو د لومړيو دوو بيلګو په څېر ښکلي نه دي.

په هر صورت راځو اوسمهالې (معاصرې) شاعرۍ ته، دا چې په معاصره شاعرۍ کې ولې آزادې شاعرۍ ته ميلان او پاملرنه ډيره شوه، دليل يې په شعر کې د لويو انځورونو کامل ايجاد او د هغو د عناصرو ترمنځ د کلک هنري تړون موجوديت و، چې دا کار په غزل، مثنوي، رباعياتو، مخمساتو او نورو کلاسيکو فورمونو کې (له قصيدې پرته) ناممکن و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد شعر د تصویر جوړونې د ټولو ظرافتونو د کارولو لپاره مناسب قالب دی، دلته د قافیې او ردیف نشتوالی او د قراردادي وزني محدودیت د نه موجودیت له امله شاعر کولای شي ډېره پاملرنه موضوعي انسجام ته وکړي او په اصطلاح جدي اثر رامنځ ته کړي. د تصویر جوړونې په اړه به لومړی یو مثال توضیح کړو چې په آزاد شعر کې څومره ځای لري، بیا به د شعر لپاره د انځور هستونې اهمیت وڅېړو او تر هغه وروسته به ځینې خاص اصطلاحات تعریف کړو.

بیدیا

سپیره بیدیا ده پکې پل د بنیادم نشته
یو څو پیریان دي له پردیو غرو راغلي
بربنډ یږي، ناځي، ناځي
چې تیاره شي بیا سینې پر خپلو میندو سړوي
پر خوارږه خوب پریوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

+++

د زهرو ونه ده ولاړه

پر بیزو ادې یې سیوری کړی

بیزو د زهرو پرګې خوري هره ګړۍ ورځینې حمل اخلي

د ورځې دیرش، څلویښت بچیان زیږوي.

د ورځې دیرش، څلویښت ځوانان شي

بیا قتلیږي

خو بیزو ادې پرګې خوري

او لګیا ده هره ورځ نوي بچیان زیږوي

پیریان ګډیږي

د بیزو ادې په ویر او پر خواریو خاندي

چې شپه تیاره شي

بیا سینې پر خپلو میندو سړوي

پر خواږه خوب پریوځي

سپیره بیدیا ده پکې پل د بنیادم نشته

اسحق ننګیال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر یو دوراني اصلي انځور لري چې د دریو تصویرونو په پیوستیدو سره تکمیلیږي. د شعر د تصویرونو د متحرک خصوصیت له مخې د انځورونو اجزا ډېر د لمس وړ دي او حتی هر جز په خپله یو کوچنی تصویر جوړوي دداسې فضا ایجاد په کلاسیکو قالبونو کې ستونزمن حتی ناممکن کار دی د همدې لپاره د آزاد شعر قالب ورته انتخاب شوی، شعر له ناخودآگاه ځخه راوتلي تصورات په یو عیني زمینه کې تمثیلوي یعنې د شعر زمینه عیني او د تصویرونو متحرک اجزا ذهني دي، د نامتجانسو اجزاوو راغونډول په عیني فضا کې د شاعر (اروابناد اسحق ننګیال) د شاعرۍ یوه ځانګړتیا ده چې تر ډېره بریده رواني - سمبولیک اړخ لري.

ولې په شاعرۍ کې انځور جوړونه مهمه ده؟:

پل والري عقیده لري چې: «شعر داسې دی لکه نڅا او نثر داسې دی لکه پر لاره تګ، پر لاره عادي تلل د یو مقصد پر لوروي حال دا چې نڅا په خپله مقصد دی، ځکه د کوم مقصد لور ته په نڅا نڅا تلل به خندوونکی کار وي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دې مثال ته وګورو نڅا تصويري ارزښت دی، يعنې که تاسو د چا پر لاره تلل د څو شيبو لپاره وګورئ نو درته جالبه به نه وي چې لا هم دغه مزل تعقيب کړئ بلکې ښايي پر دې فکر وکړئ چې روان سړی چېرته غواړي ولاړ شي؟ مګر که د نڅا ليدلو ته ناست ياست دا مو په فکر کې نه ګرځي چې نڅا کوونکی چېرته ځي بلکې تاسو غواړئ په خپله له نڅا څخه خوند واخلئ. په شعر کې تصوير د نڅا کوونکي د حرکاتو حيثيت لري، شعر نڅا کوونکی دی او حرکات يې تصويرونه دي.

بې تصويره شعر د ولاړ نڅا کوونکي په شان دی.

د هنر د اروا پوهنې يو اصل دا دی چې موږ له هر هغه هنري اثر څخه خوند اخلو چې د پرمختګ بهير يې زموږ په ذهن کې دوړاندوينې (پيشبينۍ) وړ نه وي، يعنې موږ دې ته منتظر يو چې څه به کيږي؟ کټ مټ په نڅا کې دا راز پروت دی، موږ د نڅا له ننداريې څخه ځکه خوند اخلو چې د نڅا کوونکي حرکات نه شو پيشبيني کولای، څوک ويلای شي چې اوس به د لاسونو، پښو، سر او سينې حرکتونه څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې تصویرونه همداسې دي، د اسحق ننګیال په پورته شعر کې وینو چې په سپیره بیدیا کې ناڅاپه پیریان بربنډېږي او ناڅې بیا د زهرو ونه پیدا کېږي او بیزو بچیان زیږوي او بیا پیریان په بیزو پورې خاندي دا هرڅه زموږ له ذهن سره تصادم کوي، یعنې نوښت لري موږ یې د وړاندوینې ځواک نه لرو. په شعر کې تصویرونه زموږ خوبونو ته ورته دي، یعنې ارادي نه دي، هیڅ څوک نه شي کولای تصمیم ونیسي چې نن شپه داسې یا هسې خوب ووینې. مثلاً ، موږ پر خپلو خوبونو واکمن نه یو ، په خوب کې کله یو ژوندی سړی مړ او یا مړ سړی ژوندی کیدای شي، په خوب کې یو پرهیزګاره سړی بربنډ لیدلی شو یو ځوان هلک سپین ږیری کیدای شي او تاسو به دا هم ومنئ چې څوک دې خپل نیکه په خوب ووینې چې سر یې د آس، بدن یې د مرغه او لاسونه یې د انسان وي. په هماغه لحظه کې چې موږ خوب وینو فکر نه کوو چې دا تصویرونه دې غیر حقیقي (یعنې دروغ) وي.

شاعرانه تصویرونه د شاعر لپاره ارادي خو د لوستونکي لپاره غیر ارادي دي. په شاعرانه تصویرونو کې بیزو هره ورځ دیرش څلوېښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچیان زیږولی شي او پیریان ورپوري خندلای شي، دلته هر څه ممکن دي خو په دې شرط چې خپل هنري منطق ولري.

په پورته بحث کې مو یو شمېر خاص اصطلاحات یاد کړل لکه اصلي تصویر، فرعي تصویر، تصویري توکي (اجزا) او تصویري حرکت، چې دلته به یې بیل بیل تعریف کړو:

اصلي تصویر: دا د شعر عمومي تصویر دی چې په مجموع کې د شعر پر ټولې موضوع حاوي وي، د اسحق ننګیال په پورتني شعر کې د سپیرې بیدیا عمومي تصور د شعر د اصلي انځور له مخې ترلاسه کېږي.

فرعي تصویر: دا هغه تصویرونه دي چې د اصلي تصویر په دننه کې د کوچنیو موضوعاتو پر تمثیل تمرکز کوي، له هر موضوعي بدلون سره د تصویر اجزا بدلیږي او د یوې خاصې برخې اجزا په مجموع کې یو فرعي تصویر جوړوي لکه په راوړل شوي شعر کې چې د پیریانو برخه د بیزو له برخې سره توپیر لري او شاعر د هرې برخې لپاره یو فرعي تصویر ایجاد کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویري اجزا (توکي): هر هغه شی، مفکوره، حرکت او حالت چې د تصویر په جوړولو کې ونډه لري او وجود یې په شعر کې د لمس وړ وي تصویري توکی دی لکه په پورتني شعر کې سپیره بیدیا، پیریان، تیاره، میندې، د زهرو ونه، بیزو، بچیان او نور ټول تصویري اجزا دي.

تصویري حرکت: هر هغه عمل، چې د تصویري توکیو له خوا ترسره کیږي د تصویر حرکت یې بولي. د تصویر حرکت د شعر پیښې پر مخ بیایي او تصویر ژوندی کوي.

په پورتني شعر کې له غرونو د پیریانو راتګ، نڅا، پر میندو سینه سړول، ویده کیدل د بیزو بچې زیږول، قتل، د پیریانو خندل او نور هغه حرکتونه دي چې د شعر د کلیماتو په مرسته زموږ په ذهن کې د موضوع تمثیل کوي او په مرسته یې شعري دوران بشپړیږي.

په شعر کې ساکن تصویرونه د نقاشۍ او متحرک هغه د سینما د یوې صحنې په شان ګڼل کیږي، په معاصرو شعرونو کې متحرک تصویرونه تر ساکنو هغو ډېر پلویان لري د همدې لپاره شعر یو ځل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د ژوند د پېښو تمثیل ته مخه کړې او تمثیلي څه چې آن قصصي شاعري دوړ شوې ده.

دا چې په شعر کې د فرعي او اصلي تصویرونو تناسب څنګه وي او د شعر حرکت څه ډول د تصویرونو په حرکت پورې اړه لري، یو څه تخنیکي او تشریحي بحث ته اړتیا لري، چې لیکوونکی یې د یوې بلې مفصلې مقالې په اوږدو کې د بحث هوډ لري، البته له یوشمېر نورو شاعرانه مقولو لکه سمبول، تشبیه، اساطیرو او تمثیلونو سره د تصویر اړیکې هم د جلا بحث غوښتنه کوي، ځکه خو ددغه بحث نورې برخې هم ښایي بشپړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې حسي تصویرونه

په شعر کې د تصویرنو په اړه زما د لیکنو په لړۍ کې، ما پر ذهني او عیني تصویرونو بحث کړی و. موږ له دې دوه ډوله تصویرونو پرته یو بل ډول تصویرونه هم لرو، چې هغه ته حسي تصویرونه وایو. یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال د پښتو ژبې پياوړې شاعرې پروين فيض زاده ملال د نويو شعرونود اوريدو پر مهال په هغو کې ځو حسي واضحو تصويرونو ته متوجه شوم.ما له پخوا څخه غوښتل پر حسي تصويرنو څه وکاږم،د پروين جانې نوي شاعرانه انځورونه مې خوښ شول او فی المجلس مې ورته وويل چې خپل تازه شعرونه راوسپاري چې بيلګې ترې واخلم،زموږ درنې شاعرې په پوره علاقمندۍ هماغه شعرونه راکړل چې اوس د دې ليکنې د کرښو برکت شول.

حسي تصويرونه: هغه دي، چې په شعر(يا په هنري نثر)کې د کلماتو په مرسته داسې حالت ايجادوي چې موږ يې پر خپلو حواسو او عواطفو درکولای شو. موږ په عادي خبرو کې وايو کله چې مې د هغه غږ واوريد نو غونی مې زيږ شو ،د غوني زيږيدل د خوشالۍ اضطراب،ويرې،يا خوند په حالتونو کې پېښيږي او تقريباً هر انسان يې تجربه لري،که د خوشالۍ، اضطراب، ويرې، خوند يا بل حالت تصوير د کلماتو په وسيله داسې دقيق بيان شي چې موږ د غوني زيږيدل احساس کړو ،په حقيقت کې موږ يو ښه حسي تصوير لرو.په اروا پوهنه کې يو بحث شته چې اروا يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګیزې یې بولي، په ساده ژبه دا د رواني عکس العملونو د ایجاد د پروسو پېژندل دي. په شعر کې د حسي انځورونو درک او پېژندل مخامخ په همدغو رواني انګیزو پورې تړلي دي. موږ وایو د ځړوبي تر څنګ کله چې د اوبو یخه څپه راغله زه وریږدېدم. موږ کله چې دغه کرښه لولو ـ که ډېره شاعرانه وي ـ باید له تصویر سره یې پر خپل پوست د ځړوبي د یخي څپې راتلل حس کړو که داسې وشول نو موږ یو کامیاب حسي تصویر ایجاد کړی دی. د حسي تصویر د پېژندلو پر تیوري به وروسته وغږېږو خو اوس د پروین فیض زاده په شعرونو کې بېلګو ته را ګرځم.

زه چې سهار زموږ د کلي د ملا

په خوارېږه بانګ ویښه شم

وی توبه خدایه

زړه نا څاپه راته وتخنیږي

د دوبي ښکلې ورځ چوغکې په چونړ چونړ

پیل کړي

چې یېلې پښې د یخ کاریز په سړو شګو کښېږدم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدن مې سرترنو که څړیکې وکړي

داسې خوږې داسې پستې څړیکې

لکه زموږ د خان د هسکې کلا

په سروي ناستې دوې (ګو ګو) کوترې

د اوبو شرق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو کرښې ولولي

د پښو په تلو کې مې روح د لطافت پاڅوي

بیا د کوټې د چت د تیرد ملانه

دراڅوړند لورلاستی ونیسمه

زه یم لوګره نجلۍ

بیا و پټو ته ځمه

په نیم کښ مخ باندې به لو کومه

پرون تر تیر ماښامه

آن د سپوږمۍ په رڼائیو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږوېې خوږ وږم لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه یې راوتو ساوه

دلور په پړق کې به مې سیوری د جانان لیده

لکه سپوږمۍ، سپوږمۍ شیبې وې د چنار په اوږو

لکه د عاد جنت

لکه نګهت د شنو چندڼو او د تور لونګ

لکه وشورد سپین پاولو

لکه و خیال د شهنشاه

لکه قبوله نکاح

زما تربور، زما جانان

زما وسرته ولاړ.

لوګره نجلۍ شعر(ناچاپ)

موږ په دغه ښکلي شعر کې د څو عیني او ذهني تصویرونو ترڅنګ

یو څو واضح او ښکلي حسي تصویرونه لرو چې د اسي یې شرحه

کولای شو:

د دوبي ښکلې ورځ چوغکې په چوڼ چوڼ

پیل کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې يېلې پښې د يخ كاريز په سړو شګو كښېږدم

بدن مې سرتر نوكه څړيكې وكړې...

لوستونكى دا احساسوي چې داوړي په يوه ورځ د سوړ كاريز پرلمدو شګو باندې لوڅې پښې ګرځېدل څه ډول خوند لري، وګورى زموږ شاعره په څومره نوښت سره دغه حس موږ ته را انتقالوي، كلمات د دغه انتقال وسايل دي دغه ښكلى حسي تصوير عيني زمينه لري مګر موږ يې په لوستو سره خپل حواس د شاعرې (ياراوي) له حواسو سره منطبق كوو او له شعره كيف اخلو د شعر بله برخه وګورئ:

د اوبو شړق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو كرښې ولولې

د پښو په تلو كې مې روح د لطافت پاڅوي

دا د شاعرې تجربه ده چې د اوړي په ورځ كله چې د يخ كاريز اوبه مخ ته اچوي هر څاڅكې يې پر مخ رارغړي او په لپه كې د يخو اوبو ساتل څنګه حس توليدوي، پر شګلنه سړه ځمكه د بربنډ ه پښو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تماس او د ستړي روح لطيف لذت دا ټول په شعر کې د حسي انځورونو شهکار بېلګې دي چې موږ يې وينو.

دا اړينه نه ده، چې ټول حسي تصويرونه دې موږ (لوستونکي يا اوريدونکي) چې د شعر مصرفوونکي يو، هم کټ مټ د شاعر په څېر احساس کړو يا دې کټ مټ هماغه تجربه په ژوند کې ولرو، خو د شعر دننه هغه برخه چې د شخص شاعر يا شخص راوي حسي تجربه تمثيلوي او تعريفوي همدا پخپله د حسي انځور هدف او غايه ده.

د همدې شعر يوه بله برخه ګورو:

پرون تر تېر ماښامه

آن د سپوږمۍ په رڼائيو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږويې خوږ وږم لاره

زړه يې راوتو ساوه

ماښام مهال کله چې د لو شويو غنمو د پرې شويو ډنډرونو وږم د راوي زړه توسوي دا يو خاص حالت دی، موږ يې نه په ذهني څواک

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصور کولای شو او نه هم د عیني توکیو د یوې مجموعې په حیث د هغو تصور ممکن دی یوازې همدغه وړم باید احساس کړو او یا د راوی (شاعر) احساس باید درک کړو.

دغه ښکلی شعر په یوه عجیب حسي تصویر پای ته رسیږي:

... زما تربور، زما جانان

زما وسرته ولاړ

دیوې لوګرې پیغلې محبوب، د غنم لو پر مهال تیر ماښام د هغې شاته ولاړ دی، او یا یې دا وجود احساسوي، کیدای شي دا یو نامرئي (نه لیدل کیدونکی) احساس وي یعنې د محبوب یا د هلته وي، یا لوګره پیغله د خپل محبوب تاوده نفسونه د خپل څټ پر پوټکي احساسوي، دغه مرئي یا نامرئي احساس ډیر جالب دی او داد شعر قوت دی چې موږ ته یې رالیږدوي.

د پښتو ژبې یو بل معاصر شاعر په سمندر کې یوه سره شپه د بیړۍ پر عرشه تمثیلوي چې له خپلې معشوقې سره ولاړ دی د محبوبې په څیره کې حیرانتیا، ویره او خوشالی سره جمع شوي دغه حواس کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې راڅرګندوي، ځیر شي حسي تصویرونه یو ه نوي مجموعه د لوستونکي تر مخ ږدي.

په کلاسیکه شاعرۍ کې هم موږ د حسي تصویرونو بیلګې موندلای شو، حسي تشبیه چې د تشبیه یو ډول ده پخپله د حسي انځور جوړونې لپاره یوه ښه وسیله ده، خوشال بابا وایي:

تور اوربل به یې و چاوته غوړیږي

په وصال به یې د چا ټټر سړیږي

د لبانو له بوسي به یې بس نه کړم

په خوږو نباتو کله څوک مړیږي

د محبوبې په وصال د ټټر سړیدل حسي انځور دی همدا راز له خوږو نباتو سره د یار د لبانو د تشبیه د درک لپاره د حواسو مرسته په کار ده او دا د حسي انځور جوړونې توکي دي. په کلاسیکه شاعرۍ کې داسې خوږې بیلګې ډیرې دي.

مګر معاصره شاعرۍ چې تر تفننه زیات پر تصویري اصالت تکیه لري د ډول ډول تصویري برخو بشپړول موږ له شعر څخه خوند اخسیتو ته ورنږدې کوي. د حسي انځورونو ښې بیلګې په معاصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزلونو کې هم موندلای شو ،د پیاوړي غـزل سرا ښاغلي محمد صدیق پسرلي دغه بیت وګورئ:

ژمي کې نرې سیورې هم په سرې پیټې شي
سوړ زړه به دبل حکم څرنګه او څله وړي

د ژمي په پیټاوي کې د سیوري پیټې کیدل،یا له سیوري څخه د پیټې احساس کول یو شاعرانه تصویر دی چې موږ یې د حواسو په مرسته تصور کولای شو ،موږ ګورو چې د غزل په څېر په تنګ قالب کې هم ښه حسي تصویرونه ځاییدای شي.

په معاصرو شاعرانو کې اروابناد اسحق ننګیال،عارف خزان نور محمد لاهو او درویش درانی هغه شاعران دي چې ډیر ښکلي حسي تصویرونه یې ایجاد کړي ـ البته دا څو نومونه یوازې د بیلګو په څیر یادوو ګنې زموږ ځوان کول اکثر د داسې بیلګو خاوندان دي ـ

د درویش دراني دغه ممتازه بیلګه وګورئ:

زړه مې درد کوي له زړه ورپسې ژاړم
دښمنان چې مې وې مړه ورپسې ژاړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه درد کول او د زړه له کومې ژړل موږ ته یو څه مجسموي(دلته زړه یا دوینې د پمپ کولو وسیله درد نه کوي) خو دغه حالت څنګه احساسولای شو کله چې شاعر د دغه کار دلیل وایي یعنې د دښمن مرګ یې هم ځوروي د شعر په مصرفوونکي کې یو څه ماتیږي، عجیبه ده د انتقام او زړه سوي ګډوله احساس باید وپیژنو. درویش د زخمونو او څړیکو ګڼ تصویرونه روزلي دي.

حسي تصویرونه کله د راوي (شاعر) پټ احساسات، وسواس روحي عکس العملونه بې دلیله خوشالۍ او حتی د ځانګړې ښکلا خوښونې حس هم تمثیلوي. کله کله حسي تصویرونه ډیر فردي وي یعنې ودې شي چې یوازې یوه شخص ته د درک وړوي، دا له رواني پلوه غریزي لاملونه درلودای شي. د افریقې یو شاعر لیکي:

ژباړه:

تا کله د سترګي آس پرتوده ډډه مخ ایښی دی؟

ځومره چې د هغه د خولو بوی تا ته آرامي بښي

هومره هغه ستا په مهرباني باور لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ وينو چې رواى د ستړي آس پرتوده او خولجنه ډډه سر بړدي او خوند ترې اخلي، دى حتى له خپل دې حرکت څخه هغه لذت هم حس کوي چې آس يې احساسوي، کيداى شي دا په دنيا کې د بل وګړي لپاره مطبوع حالت نه وي، حتى کيداى شي د چاور څخه بد راشي مګر په هر صورت دا يو مکمل او شاعرانه حسي تصوير دى، شاعر بريالى دى، خو تصوير به د ځينو په نظر ښکلى نه وي.

کيداى شي زموږ درنو لوستونکو به نتيجه اخيستي وي چې حسي تصويرونه هغه دي چې درک يې د انسان په پنځه ګونو حواسو پورې مربوط شي يعنې يا يې واوري، يا يې ووينى، يا يې وڅکي، يا يې بوى کړي او يا يې هم لمس کړي. مګر دا ددې برخه تصويرونو يوه برخه ده، په کليت کې ډيره برخه حسي تصويرونه په هغو عواطفو پورې اړه لري چې شعر يې ليږدوى او ښايي موږ يې په خپل يوه حس هم لمس نه شو کړاى، بلکې يوازې په عاطفي حالت کې ورسره شريک شو يعنې هماغه رواني انګيزه چې د شعر هستوونکى يې بيانوي موږ هم هغې ته ورته انګيزه ولرو، د بيلګې په توګه د يوه اروپايي شعر دغه برخه وګورئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې بیېږی خپل بادبانونه ورپول

او ما نورد هغې پر څنډه د خپلی مسا پرې محبوبې لاس ښورول نه

لیدل

او کله چې زه ډاډه شوم چې هغه ولاړه

که څپو هر څومره اوبه راوشیندلې

خو زه د یوې ترخې خدای په امانی ویرې هېښ کړی وم........

موږ که د دغې ترخې خدای په امانی په عاطفي حالت کې شریک

شو او لکه شاعر د محبوبې خدای په امانی ته هېښ شو دا هغه

عاطفي ګډون دی چې له پنځه ګونو حواسو څخه یو هم نه شي

کولای هغه درک کړي.

د همدې لپاره ده چې حسي تصویرونه موږ په خپل عاطفي توان او

رواني عکس العمل درکولای شو نه یوازې په پنځه ګونو حواسو.

دلته زموږ ښه بیلګه د درویش درانی هاغه بیت دی چې وارله مخه

مو هم خبري پرې کړې دي.

له هنري پلوه حسي تصویرونه تر ذهني او عیني هغو ، ځکه ډیر

اغیزمن دي چې مخامخ د انسان عاطفه تر تاثیر لاندې راولي، نوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي پلوه په هغو شعرونو کې چې جدي مفکوره، کيسه يا پيام نه ليږدوي د داسې تصويرونو ايجاد د شعر محتوا يې نيمګړتيا پتولای شي.

موږ په شعر کې د عاطفي حالت د ايجاد لپاره د داسې انځورونو جوړولو ته اړتيا لرو ځکه خو ځوانو شاعرانو ته بويه چې د خپل هنري صميميت د ښوولو لپاره د حسي تصويرونو پر پيژندلو سربيره د هغو تکنيکونه او پر ځای کارول هم زده کا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د حالت تصویر

د حالت تصویر په کیسه کې مهم دی. د ریالیستیکو کیسو یوه ځانګړنه د حالتونو د دقیقو انځورونو ارائیه وه. لیکوال په داسې کیسو کې د یوې پېښې یا زمانې شیبې ټول جزیات، حرکتونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځېرې او مکاني ځانګړنې تصويروي. په کيسه کې، چې د نثر ژبه په کې کارېږي او د لږو کلماتو د کارولو اړتيا ډېره زياته نه وي، دغه کار ممکن دى. د شعر د ژبې لومړۍ ځانګړنه لنډون دى، د شعر کلمات په ډېر اقتصاد او اختصار کارول کېږي، په شعر کې د وزن او آهنګ قيد هم دا التزام رامنځته کوي، چې له شمارلو او ټاکليو کلماتو څخه کار واخيستل شي دا ټول ددې لامل ګرځي چې په شعر کې د حالت تصوير پنځول ستونزمن او مشکل کار وګڼل شي. په شعر کې د کلماتو او مفاهيمو له سبموليک رول څخه کار اخيستل کېږي او په تصويرونو کې هم د کلماتو له سمبوليک او ذهني موقعيت څخه استفاده کېږي، ځکه خو د يوه کامل تصوير د درک لپاره د شعر د لوستونکي ذوق او پوهه هم مهمه ده. په شعر کې ترکيبي مفاهيم لږ کارېږي هغه صفتونه او قيدونه چې په نثر کې کارول کېږي کټ مټ په شعر کې نه شي راتللى مثلاً، د کاريګر چاودې، خيرن او زيږه لاسونه په شعر کې په اسانه نه شي تصويرېدلاى شاعر يوازې د کاريګر لاسونه يادوي او انتظار لري چې ددغو لاسونو په څرنګوالي دې لوستونکى پخپله پوه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز دا به ستونزمنه وي که تاسو په شعر کې ولیکئ چې نجلۍ په مکیز میکز، کږه وږه په لاره روانه وه، پستې زلفې یې پورته پورته غورځولې او نرۍ ملا یې تاوولــه را تاوولـه... ددې تولو لـه یادولو څخه ښکاري چې د حالت تصویر په شعر کې ډېر نه کاریږي خو شته داسې شعرونه چې د حالت د بریالیو تصویرونو لرونکي دي او داسې شاعران شته چې په شعر کې د حالت تصویر ځایولای شي البته پرته له دې، چې د شعر ښکلا او هنري جوړښت ته یې زیان ورسیږي. همدا څه موده مخکې د ښاغلي محمد عاشق غریب له همداسې یوه شعر سره مخامخ شوم، چې تر کره کتنې مخکې یې لومړی تاسو لوستلو ته رابولم، د شعر متن داسې دي:

چېرته مو خړ کارتن کې

څو واره دولس میاشتې

هره ورځ دوه کرته

ساړه بې خونده خواړه

خپلو بچیانو سره

خدای خبر څه شي پنیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرو مايانو سره

په ټيټو سترګو په اشتها خوړلي

د برو المان کې خامخا خوړلي

* * *

دلته تور رنګ لکه تور کار د اسې

ګناه ده دوی ته

ځکه نو !

زوی مې په تور د تورو سترګو

چې ثواب وګټي

د تورو سترګو کسي

لکه زموږ د پنجشير

له زمردو جوړې

د فرانسې د کليسا مينارې

په شنو غمو سينګار کړې

* * *

لور مې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تور په بهانه

د خدای کعبې ته ورته

په خپلو تورو زلفو

د هغه لمر چې ورک له شرمه وي تل

زرينې وړانګې په ماشين کې جوړې

لکه سالو خورې کړې

* * *

ما هم په هغه جمعه

چې لمونځ قضا و رانه

د الماني پاسپورت د راکړې په شوق

هره شېبه شمېرله

او په مېرمن مې دریشي

دوهم ځلي او توکړه

ما ویل بناروال د سیمې

پاسپورت د ګلو

له ګیډېیو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو سپينو لاسو

نن راکوي په خير

الماني کېږمه زه

نور نو همدوی ته ورته

جرمني کېږمه زه

* * *

خو ښارولۍ کې يوه عجيبه چوپتيا

لکه تياره خپره وه

نه د ښاوال پته وه

نه هم د ګلو ګېډۍ

خو د اتمې کوټې

له وره په کونځې ټنډه

او دوه نريو کوتو

چې يې نوکان تر کوتو ډېر اوږده وه

د کوه قاف شيشکې

راته پاسپورت ونيوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

* * *

ځان راته سر تر پښو

تک زېړ جرمن برېښېده

او هېڅ تو پیر مې نه لید

څو ځل مې پټ په زړه کې

زه الماني یمه نور

زه جرمني یمه نور

سندره غبرګه کړله

* * *

بیا مې د ترن تم ځایه پورې

په وار وار بیا ویله

ما ویل په ترین کې ناست

دا ټول المانیان

هم خبر شوي رانه

چې جرمنی یمه نور

* * *

بیا مې همدوی ته ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کبرجنه هوا

په ترين کې ځای ونيوه

په بل تم ځای کې د ترين

له بيروډک الماني

له دوو خلتو او خپل

خيرن سپي سره

ترين ته را پورته شولو

بلا په ښه خواری يې

ځان او خلتې ورسره

څو سيټه واړوله

سپی دده شاته

زما مخکې کېناست

* * *

بيا په دريم تمځای کې

د ډېرو نورو ترمنځ

لکه پري يو چټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترین ته را پورته شوله

موږ ته نږدې خالي سیټونو تر څنګ

یو ځلې بیا یې ماته او بیا سپي ته

ښه په ځیر وکتل

لاړه د سپي په څنګ کې

کېناستله

د سپي له سترګو یوه اوښکه راغله

لکه چې زما لپاره

تاسو ولېدل، چې دغه شعر له هماغه پیله په زړه پورې انځورونه لرل، شعر د ترخه طنز ترڅنګ، د سمبولونو جالبه کارونه هم لري؛ تور رنګ، پاسپورت، خیرن سپی، د سپي اوښکه او نور. که څه هم شعر خپل پیغام مخامخ او خورا په صراحت بیانوي او د ایماژ او هنري ابهام غوتې په کې نه شته مګر د دغه ډول شعرونو ځانګړنه همداسې ده، شاعر غواړي د یوه کډوال د ژوند څو شیبې تمثیل کړي، د هویت له لاسه ورکول، د اهانت احساس او پردي توب!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما په کمو پښتو شعرونو کې د حالت (یا حالتونو) دومره بریالي تصویرونه موندلي دي، ځکه خو مې په دې اړه لیکل ددې شعر په ترلاسه کولو پیل کړل او غواړم بیلګې هم یوازې له همدې شعره روارم. لومړی تصویري ټوټه:

په خړ کارتن کې ناپېژندلي خواره، په ټپټو سترګو، له ماشومانو سره د ورځې څو ځله او هغه هم د هر کډوال لپاره. دا برخه موږ چمتو کوي، چې د شعر منځپانګې ته ورننوزو او آن له پیله مو پوهوي، چې له څه ډول یوه شعر سره مخامخ یو.

بیا یوه بله تصویري برخه چې د کډوال (راوي) د کورنۍ غړي ددې لپاره چې له (تور) والي خلاص شي څه ډول د خپل هویت هېرول پیلوي، د شعر دا برخه موږ د موضوع بدنې ته ورننباسي او شاعر خپله خبره پیلوي. په دوهمه تصویري ټوټه کې نوي، ښکلي، په طنز لړلي او د حالت مطابق تشبیهات شته: لکه د پنجشیر زمرد او بیا هغه هم د فرانسې د منارو په څېر د سترګو شین سینګار، او د لور زلفې چې د خدای د کعبې په څېر تورې وې د هغه لمر له وړانګو زرینې شوې چې ماشیني اصالت لري، دا تصویر د لوستونکي ذهن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سینما د پرله پسې خو له ښکلا ښکلو مکاني تصویرونو څخه را اخیستل شوي ترکیب ته ورته ننداري ته بولي، چې د تفکر زیګزاګ رامنځ ته کوي، په جرمني کې لور، د کعبې په څېر زلفې، ماشیني وړانګې او بیا سالو، شاعر بله تمثیلي برخه له خپل تصور څخه پیلوي، فکر کوي چې پاسپورت به څنګه ورسپاري هغه پاسپورت، چې دده نوی هویت دی او د شعر له ستړي طنز څخه ښکاري چې راوي ورته ډېر تږی دی، د پاسپورت ترلاسه کولو د مراسمو لپاره پر مېرمن د دریشي بیا بیا اوتوکول دا حالت بشپړ را پېژني او د رواي هیجان په ښه بڼه تمثیلوي.

تردې وروسته د ښاروالې د پېښې د تمثیل وار دی چې په شعر کې د حالت لومړنی بشپړ او په زړه پورې تصویر دی: د جرمني د کوم ښار ښاروالې د روای شاعر د ګومان پر عکس چوپه او سړه ده، له ده څخه هر کلی هم دده د توقع پر خلاف دومره ګرم نه دی، یوازې له اتمې کوټې څخه د اوږدو نوکانو څښتنه په کبر او غرو ورته پاسپورت ورکوي خو ولې (اتمه کوټه) په زړه پورې ده! له کوټې سره د عدد ذکر موږ ته څو حالتونه بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ راوي سرګردانه دی او څو ځلې يې له چا پوښتنه کړې بالاخره يې اتمه کوټه موندلې او شمېره يې په ياد ده.

۲ـ شاعر غواړي ټول حالت تمثيل کړي او موږ (لوستونکي) پر خپل صداقت باوري کړي. دا حالت د وانګوګ د نقاشۍ پر پرده د هغه ناست مچ په څېر ده چې نندارچيانو يې څو ځلې د شړلو هڅه کړې وه خو وروسته پوه شوي وو، چې د نجلۍ پر لاس ناست مچ رښتيونی نه بلکې نقاشي شوی دی.

۳ـ اتمه کوټه د ښاروال دفتر نه، بلکې کومه عادي کوټه ده، چې د يوې ماموري له خوا کډوال ته پاسپورت ورسپاري، اضافي حقارت!

۴ـ او دوو نريو ګوتو

چې يې نوکان تر ګوتو ډېر اوږده وو

د کوه قاف شيشکې

راته پاسپورت ونيوه

په زړه پورې طنز، مبالغه او غير عادي مکان (شيشکه او هغه هم په کوه قاف کې) چې انتظار کېږي ښاپيرۍ په کې وي، همدا د طنز

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړنه ده، (خر په شودیاره کې ترلی دی) دا عادي خبره ده، خو (خر د تدریس په ټولګي کې) غیر عادي مکان دی او طنزي بار لري.

په کوه قاف کې جرمنۍ شیشکه چې تر ګوتو یې نوکان اوږده دي، موږ ته کټ مټ هغه احساس راکولای شي چې راوي د خپل پاسپورت د ترلاسه کولو پرمهال درلوده.

تردې وروسته بله تمثیلي برخه هم په زړه پورې ده:

ځان راته سرته ښو

تک زیږ جرمن ښکاره شو...

زموږ خلک له اروپایانو څخه همدا تصور لري، چې کوم انګریز یا جرمن ورته یاد کړې نو لومړی به یې په ذهن کې ژیړ یا سره ویښتان او شنې سترګې تداعي شي، دا که تحقیر ګڼئ یا صفت خو د کوم چا چې ویښتان او سترګې رنګینې وي اکثراً ورته د انګریز یا جرمن طنز کارول کېږي. له روانې پلوه د پاسپورت په اخیستلو ځان ته تک ژیړ جرمن ښکاریدل که څه هم ظاهراً د خوشالۍ خبره ده خو تر شایې د ترخه حقارت نښې له ورایه ښکاري، دغه حقارت د شعر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو کرښو کې ځان را ځرګندوي کله چې په ټرن کې شاعر څو نور رانه او په زړه پورې د حالت تصویرونه پنځوي.

په ټرن کې دننه (په کبرجنه هوا کتل)، (له بیرو ډک المانی له دوو خلتو سره او د هغه خیرن سپی)، (په خواری له ځان سره د خلتو اړول) هغه تصویري ټوټې دي، چې په بشپړ بریالیتوب د شاعر مدعا حالت تمثیلوي. خو کله چې شاعر وایي:

سپی دده شاته

زما مخکې کېناست

دغه موقعیت کاملاً سمبولیک دی. یعنې د څو بریالیو تصویرونو تر څنګ د حالت یوه سمبولیک تمثیل شعر نور هم په زړه پورې کوي.

سپی د خپل جرمن خاوند شاته کیني ځکه تر شا کیناستل یې زده کړي او باید ځانته اجازه ورنه کړي چې تر خپل خاوند وړاندې کیني، مګر حتی همدا سپی هم ځانته اجازه ورکوي چې تر هغه چا وړاندې کیني چې نوی یې جرمني پاسپورت اخیستی خو له معنوي پلوه لاهم جرمن نه دی(!).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته همدا دوه کلمې (شا) او (مخکې) له تاسو سره یو عالم خبرې کولای شي. وروستی لوی متحرک تصویر چې پخپل منځ کې څو وړې تصویري ټوټې لري د شاعرانه تصویر جوړونې یوه بشپړه بریالۍ بیلګه ده وګورئ:

بیا په دربیم تمځای کې
د ږیرو نورو ترمنځ
لکه پري یو چټه
ترین ته راپورته شوله
موږ ته نږدې خالي سیټونو ترخنګ
یو ځلي یې ماته او بیا سپي ته
ښه په ځیر وکتل
لاره د سپي په څنګ کې
کېناستله
د سپي له سترګو یوه اوښکله راغله
لکه چې زما لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجلۍ نه غواړي د ناجرمني نارينه ترڅنګ کيني، تر هغه د سپي څنګ ته کيناستل غوره ګڼي او سپي چې دا حالت ويني د ناجرمني انسان لپاره د حقارت او خواشينۍ اوښکه بهوي. تاسو له شعر نه نور څه غواړئ؟!

دغه شعر کولای شي له پيله تر پايه لوستونکی په هماغه ذهني فضا کې وساتي چې راوي (شاعر) يې انځوروي آن ويلای شم چې په هغه ډول فضا کې مو ساتي چې د شعر لومړی پرسوناژ په کې دی. د کرکټر پر فکري حالتونو برسېره مکاني حالتونه هم دقيق انځور شوي دي، موږ لوستونکي کولای شو د پېښو موقعيت ومومو، چېرته؟ په اتمه کوټه کې، په ټرن کې او يا هم په کور کې او له دې پرته د انځور فرعي اجزا هم ښوول کېږي چې د شعر په څېر ستونزمن ژانر کې يې ټول رعايت خورا ستونزمن کار دی او عجيبه خو داده چې دغه ستونزمن کار ښاغلي محمد عاشق غريب په خورا برياليتوب ترسره کړی دا سې ځوک چې د شاعرۍ ډېرې بيلګې يې موږ (يا لږ تر لږه ما) نه دي لوستي، ځکه خو کله چې په يوه مشاعره کې ما د هغه دغه شعر واورېد ورته هېښ پاتې شوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میخایل الکساندروویچ شولوخوف نامتو رومان (آرام دن) د کره کتونکیو له نظره، له دې اړخه هم د پام وړ دی چې د پېښو حالتونه په کې په خورا دقیقه ژبه انځور شوي دي. د کرکټرونو څېرې، د یو ځانګړي موقعیت تصویري اجزا، رنګونه، چاپېریال او حتی وخت د کلماتو په وسیله تمثیلېږي، د دن آرام په څېر په څلور ټوکیز رومان کې دا ممکنه ده خو په دوه مخه شعر کې خورا ستونزمن کار برېښي. په مجموع کې د دا ډول انځور پنځوونې په اړه نظریه داده چې د هنرمند په فردي تجربو پورې مخامخ اړه لري، د هغه ذهني چاپېریال اجزا چې هنرمند یې غواړي انځور کړي، په عادي حالت کې څومره د پام وړ دي؟ خو د هنرمند ذهن یې ثبتوي او کله چې د همداسې انځور جوړونې وخت راشي دغه ټول ذهن ته سپارل شوي توکي په کاربېږي.

په شعر کې د داسې تصویر هستوونې اړتیا په منظومو (کیسه یې نظمونو) او یا هم هغو شعرونو کې ډېر لیدل کېږي چې محتوا یې د ښاغلي غریب ددغه شعر په څېر د دقیقې انځورهستونې اړتیا ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لېريکو غزلونو، او زړو فورمونو کې د داسې تصويرونو راوستل يوڅه ستونزمن کار دی. اصلاً په شاعرۍ کې نوي يا آزاد فورم ته د مخه کولو يو منطق هم دا و، چې په تنګو او محدود قالبونو کې د خيال ټول تصويري اړخونه نه ځايېدل، د بېلګې په توګه که ښاغلي عاشق غريب غوښتي وای چې د خپل شعر همدغه محتوا په يوه اوږده قصيده کې ځای کړي، ګومان نه کوم چې دومره به بريالی وای.

ځوان شاعران که غواړي چې په شعر کې د خورا مهم جوړښتي عنصر (انځور) ډولونه وپېژني او بريالي کارونه يې زده کړي نو دې ته اړ دي چې بريالۍ بېلګې هرومرو ولولي او پر تخنيکونو يې ځان پوه کړي، چې د ښاغلي غريب دغه شعر له همداسې بريالیو بېلګو څخه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ساده انشا رنګینه د رحمن کړې

(د رحمن بابا د شاعرۍ ښکلاییز اړخ)

د ادب تیوري پوهانو پښتو کلاسیکه شاعري د شکل او موضوع له مخې په دريو کټګوريو ویشلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.ديداکتيک نظمونه

۲.فورماليستي اشعار

۳.او قصصي شعرونه

۱ـ ديداکتيک نظمونه هغه دي چې موخه او هدف يې يوازې د موضوع او پيغام رسول وي په هغو کې له وزن او قافيې پرته د شعري صنعت نورې ارتياوې په پام کې نه نيول کيږي.

چې د پير روښان، ميا فقيرالله جلال آبادي او اخوند رشيد نظمونه په دې ډله کې راځي.

۲.فورماليستي شعرونه هغه دي چې تر ډېره په کې شکلي ښکلا، ژبنی سينګار، بديعي صنايع او په يوه کلمه کې (شعريت) ته ډېر پام ساتل کيږي چې د حميد مومند، کاظم خان شيدا او پيرمحمد کاکړ شاعري يې بيلګې دي.

۳ـ قصصي شاعري هماغه کلاسيکې منظومې دي چې کيسې او حماسې د نظم په ژبه ارائيه کيږي او غوره بېلګې يې د عبدالقادر خان خټک (يوسف وزليخا) د صدرخان (آدم و درخانۍ) د حميد مومند (نيرنګ عشق) او نور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوي د پښتو کلاسيک شعر دوه ستري څيرې خوشال خان ختک او رحمان بابا دا چې په دې شعري وېش کې ددوی ځای کوم دی تر يوه بريده د پام وړ خبره ده، اروانباد استاد محمد صديق روهي د خوشال بابا سياسي، ټولنيز او اخلاقي شعرونه په ديداکتيکو نظمونو کې راولي خو نوره غزليزه او ليريکه برخه يې په غوره فورماليستي هڅو کې. (۲-۱۹۹)

او په رښتيا چې ستر خوشال د دواړو ډګرونو نوميالی پهلوان دی.

خو د رحمان بابا په هکله استاد روهي په دې نظر دی چې: (د رحمان بابا پر اشعارو باندې هم (ديداکتيکيزم) خپل سيوری غوړځولی دی او نيمه ديداکتيکه بڼه لري. ۱۱ (۴-۱۹۹) د شعر د ښکلاييز اړخ څېړنه په تيره بيا په کلاسيکه دوره کې له همدې سرليکونو څخه پيلېږي.

ښکاره ده چې استاد روهي د رحمان بابا شعرونه دوه ډوله بولي د هغه ديني موعظې، ټولنيز او نصيحتي نظمونه په ديداکتيک وېش کې راولي او ښکلې غزليزه شاعري يې په فورماليستی هڅه کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا د مهال له پلوه د ګڼو بدیعي او ښکلاییزو بیلګو لومړنی راپیلوونکی دی:

بیا دې نوي شراب څښلي دي پوهیږم
په رخسار دې ګل کرلي دي پوهیږم
که هزار ځله لاس سره کړې په نکریزو
تا زما په وینو وللي دي پوهیږم
معرکه زما د مرګ نه ده نور څه ده
رقیبان چې تا بللي دي پوهیږم
څه حاجت دی چې دې خط په ملا لولم
چې زما په باب دې کښلي دي پوهیږم
ته خپل جورو جفا څه وایې وماته
ما همه واړه لیدلي دي پوهیږم
چې رقیب او تا غوږونه بل له وروړه
ما هغه ساعت ژړلي دي پوهیږم
رقیبان ځکه تیری په رحمان کاندي
چې تا خوا پورې نیولي دي پوهیږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غزل ښيي چې رحمان بابا څوا کمن انځورګر دی يعنې په شعر کې د تخييل د ځواک په مرسته دا سې تصويري پارکي زموږ په مخ کې ږدي چې تر ده وړاندې يې لږې نورې بيلګې شته.

پوهاند ډاکتر محمد رحيم الهام د رحمن بابا په شاعرۍ کې د خيال د صورتونو په هکله ليکلي:

(د رحمان بابا په شعر کې.... د خيال د صورتونو دغه ټول ډولونه موندلای شو د رحمن بابا په زياترو بيتونو حتی د يوه غزل په ډېرو بيتونو کې د خيال د صورتونو بيلا بيل ډولونه په ډيره خوندوره، ساده او طبيعي شانته ژبه څرګنديږي) (۱- ۸۹)

د رحمان بابا په شاعرۍ کې دغه ځانګړنې ترسترګو کيږي چې کولای شي دهغه کلام ښکلی کړي.

لومړی خو دا چې دده شعر ډېر ځله له بې ځايه تکلف، تصنع او ابهام څخه لرې دی او شعري خوځښت يې په اشنا ذهني موقعيتونو کې ترسره کيږي او په عامو پښتنو کې دهغه د شاعرۍ د ډيرې طرفدارۍ يو لامل همدا ساده توب او رواني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چې رحمن بابا له ښکلیو تشبیهاتو، استعارو او سمبولونو څخه کار اخلي او دا په کلاسیک شعر کې د تصویر هستونې لومړني شرطونه دي.

زه رحمان په زړه نرى کړم هغو نجونو

چې يې ملا وې د ويښته په دود نرۍ دي

د دغه بیت دوهمه تصویري برخه د تشبیه د ښکلې کارونې په مرسته ډېر ژر په ذهن کې تداعي کیږي، دى هغه نجونې یادوي چې ملا وې يې د ويښته په شان نرۍ وي لوستونکي که لږ څه مکث وکړي او دا سې نجونې د شاعر د تشبیه په مرسته له ځان سره تصویر کړي نو خامخا به له ټول بیت څخه خوند واخلي ځکه شاعر هغو نجونو په زړه نرى کړى دى چې ملا وې يې د ويښتو په څېر نرۍ دي.

ستا د عشق حرفونه تور نه دي ګلګون دي

هم په دا چې نوشته په جګر خون دي

تش به نه شي هغه خم د عشق له میو

چې يې خاورې د فرهاد اود مجنون دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا چارې همه واړه فاني دي

دا د ستا جورو جفا ولې افزون دي

مقتولان ستا د غمزو دي لاله نه دي

چې په سره کفن له زمکې را بیرون دي

چې یې هیڅ بها زلمیو څخه نه شته

جو نه نه دي سکه ګنجونه د قارون دي

د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه

چې مخونه د دلبرو پرې ګلګون دي

د رحمان بابا په شعر کې یو بل ښکلاییز کمال دادی چې دغه شاعر د خپل شعر اشیا، تشبیهات او تصویري اجزا له خپل محیط او چاپیریال څخه انتخابوي، ځکه خو یې لوستونکو ته د هغو درک، منطقي پیوند او له ځان سره تصویرول آسانه کار دی و ګورئ دا بیلګه:

ګوره بیا به څوک ادا کا په زړه غوندړه

چې دا هسې مسته دړومي مخ بربنده

ته چې ګل د آشنا یې له باغه غواړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرزده کړه د هجران له خارو خنده

ما رستم د زمانې ولید په سترګو

چې د یار له جوره ژاړي لکه کونده

... زه رحمان د هغه حسن ثناخوان یم

چې جرګه د عاشقانو وې پرې پنده

د شرقي ادب په منظومه برخه کې تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز او د بیان یو شمیر نور صنایع د شعر د ښکلا لپاره د سینګارتوکي دي خو اوس، اوس یو شمېر نوي اصطلاحات لکه تصویر، سمبولونه او اساطیر هم مطرح کیږي دو اړه ډوله اصطلاحات په خپلو کې ټینګ مانیز اړیکي لري مثلاً ډیر ځله تشبیهات ښکلي تصویري شعرونه رامنځ ته کوي، مګر په ګڼو او سمهالیو (معاصرو) شعرونو کې پرته له دې چې د بدیع او بیان یاد شوي ظرافتونه وکارول شي نګه تصویري برخې د شاعرانه کلماتو په مرسته رامنځ ته کیږي، چې په یوه عاطفي او فکري چاپیریال کې حرکت کوي او موخه ورځخه د شاعرانه ښکلا بشپړ تمثیل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو عجيبه داده چې څو سوه کاله مخکې زموږ صوفي شاعر رحمن بابا همداسې نګه ښکلي شاعرانه تصويرونه رامنځ ته کړي دي. دا بيلګې وګورئ:

په ليمه کې مې مدام

عکس ګرځي د ګلفام

تورې سترګې مې ګلګون شوې

په آرزو د ګل اندام

يا:

ستا دې خواب آلودو سترګو خواب راخخه يووړ

شونډو دې لذت د مى ناب راخخه يووړ

کړى ما رحمان په زړه کې نقش د محراب و

ستا ابرويو نقش د محراب راخخه يووړ

رحمان بابا په ډېره توانمندى سره د ذهني او عيني انځورونو منطقي تړون په پام کې ساتلى، په لومړى بيلګه کې د ګلفام عکس عيني انځور دى خو کله چې دا عکس د عاشق په ليمو کې تل ګرځي يو مجموعي ذهني انځور جوړوي چې کلک هنري منطق لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداراز په دوهمه بیلګه کې، په زړه کې د محراب نقش کول ذهني انځور دی چې له نورو عیني انځورونو سره ډېر ښه اړخ لګوي او دا زموږ د کلاسیک شاعر د انځور جوړونې لوړ کمال ښیي.

په شعر کې د ښکلا او صمیمیت د رامنځ ته کولو لپاره عاطفي ځواک ته پام ساتل ډېر رول لري رحمان بابا له اروایي پلوه یو عاطفي شاعر دی خو د هغه په شعر کې هنري عاطفه او صمیمیت کله کله په ښکاره ښه ځان را څرګندوي.

خراب زړه مې د دلبرو هوا یووړ

د هوا له وړیو چاڅده چې چا یووړ

ګوښې ګوښې ښایسته چې زړه وکاږي

زه وکوم یوه ته وایم چې تا یووړ

چې مې زړه لره د تورو زلفو ځای غوښت

هغه زړه راڅخه توري بلا یووړ

هیڅ ناحق پرې شوی نه دی که حق وایم

معشوقې د رحمان زړه په رضا یووړ

یا خو دا بیلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تا چې رنګ د مېو ورکړ د لبانو

اوردې پورې کړ په کور د مېخوارانو

چې دې جوړه کړه لينده د کږو ورځو

خود به ښکار کړې په حرم د غزالانو

چې دې اسم د زنځير په زلفو کېښود

معطر دې کړ دماغ د د يوانګانو

سور پيزوان دې په سرو شونډو هسې زيب کا

لکه جيم په قلم ښکلی کاتبانو

د سرو ټيک دې شهزاده په جبين پروت دی

شينکی خال دې محاصل په بنديوانو

دواړه ليچې دې وکښلې مصری تورې

در پوهيږم سربه پريکړې د خوارانو

ستا له غمه په ځان زړه د رحمان سوزي

لکه شمع په زيارت د شهيدانو

که خپلې خبرې را لنډې کړو ويلای شو چې رحمان بابا د نګه ښکلا

د هستونې په نيت له لومړنيو فورماليستو شاعرانو څخه دی چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیـد اکتیـکو ښېلګـو تـر څنـګ یـې پـه شـعر کـې د انځـور هسـتونې، ښـکلیو بـدیعی ظرافتونـو او عـاطفي چاپیریـالونو د ایجـاد لپـاره د خپـل مهـال پـه انـډول ګڼـې نـوې تجربـې هـم کـړي دي چـې تـر هغـه وروسته د پښتو ادبیاتو په بهیر کې د نورو شـاعرانو لـه خوا پـالل شوي دي او وده یې کړې، چې په پایله کې یې نن سبا پښـتو ادبیات د شعر پـه برخـه کـې د شـهکارو بیلګـو د شـتوالي شـهادت ورکـولای شي.

سرچینې:

۱ـ الهام، پوهاند دکتور محمد رحیم، د عبدالرحمن بابا مومنـد یـاد (د سیمینار ټولګه) ــ د رحمـان بابـا پـه شعر کې تخییـل او تصویرـ مقاله ۱۳۶۹د کابل پوهنتون خپرونه ـ کابل

۲ـ روهي، کاندیـد اکاډمسیین محمـد صـدیق، ادبـي څېړنـې، ۱۳۶۰ خپرونکی ننګرهار پوهنتون، کابل چاپ

۳ـ ټول غزلونـه د رحمـن بابـا لـه دیـوان څخـه اخیسـتل شـوي، چـې د استاد بېنوا د نسخې له مخې په جیبي کچـه پـه کـال ۱۳۶۱المریز کې خپور شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلې

پټه خزانه د پیړۍ کتاب ګڼل شوی، یعنې د شلمې پیړۍ له نوادرو څخه دی. په دې کتاب کې له ګڼو تاریخي او مانیزو خزانو څخه یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د پښتو تر ټولو طبیعي او سوچه شاعرانه قالب دی چې بدله نومېږي.

دا قالب د لنډیو، نارو، سندرو، چاربیتو، بګټیو، سروکو او نورو بومي پښتني قالبونو په څېر د پښتو ژبې له موسیقایي جوړښت سره سم خورا زوړ او مترنم قالب دی، چې زموږ نیکونو او اناګانو به وایه او غالبا چې زړې سندرې هم له همدې څخه جوړېدلې، د همدې قالب نوم ښایي وروسته دومره عام شوی وي چې اوس ګڼ شمېر پښتانه د موسیقۍ پارچې (سندرې) ته هم بدله وايي. تر دې مخکې چې یو شمېر عربي قالبونه لکه غزل، قصیده، مثنوي او ترکیب بندونه پښتو ته راشي موږ خپل بومي قالبونه درلودل چې بدله یې یوه ممتازه بېلګه ده. بدله لومړی څلور یا دوه هم قافیه مسرې (نیم بیتۍ) لري چې تردې وروسته څلور څلور یا تر څلورو ډېرې مسرې دا سې راځي چې لومړۍ درې ـ که څلور وي او که زیاتې وي ټولې لومړۍ مسرې له وروستۍ جفتې څخه پرته ـ بېله قافیه او وروستۍ (څلورمه) یې له لومړیو څلورو مسرو سره ورته قافیه لري. هندسي جوړښت یې په لاندې بڼه انځورولای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

———	X	———	X
———	X	———	X
———	O	———	O
———	O	———	X
———	I	———	I
———	I	———	X

ترپایه.

د مسرو اوږدوالی او لنډوالی قید نه دی او د شاعر له غوښتنې سره سم په لنډو او اوږدو بحرونو کې لیکل کیدای شي.

لوی استاد علامه حبیبي په پټه خزانه کې د لومړنی راغلې بدلې - چې د شیخ بستان بړیخ (رح) ده - په حاشیه کې دغه فورم داسې معرفي کړی دی:

« بدله: نوع مخصوصی است از اشعار پښتو که بالحان مخصوصی خوانده وسروده میشود ، وبدله در ابتدا یک معیار عروضی مخصوصی داشته که آنرا کسر گویند ، وتمام بدله باید برهمان معیار برابر باشد ، وبعد از هر بند تکرار میگردد اوزان بدله بسیار است. قوافی اجزای غزل بصورت متحد یا مختلف می آید. مثلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

درین بدله هر مصراع باجزو متعلق خود قافیه مخصوصی دارد ،
تاکه بکسر میرسد وهر بند بدله که با ستاره ها ازهم جدا شده
باصطلاح پښتو یک مسری است»

د استاد حبیبي په پیژندنه کې موږ وینو ، چې د بدلې د وزني ارکانو
شمیر قید نه دی او د هغه په ژبه د بندونو د مسرو شمیر هم ټاکلی نه
دی یعنې د بندونو شمیر په بندونو کې د مسرو شمېر او د مسرو
اوږدوالی او لنډوالی د شاعر په خوښې پورې اړه لري، ددې تر
څنگ د اروابناد علامه حبیبي په تعریف کې گورو چې بدله د خپل
موسیقیت له مخې ځانگړی تون (لحن) لري. زموږ اروابناد علامه
داهم زیاتوي چې بدلې گڼ وزنونه لري یعنې د لنډۍ یا کاکړۍ غاړو
په څیر د کوم ټاکلي څپیز واحد چوکاټ تابع نه دي.

د بدلې یوه ځانگړتیا داده چې په اسانۍ سره د موسیقۍ په یوه
بڼکلې پارچه بدلیدای شي او تر ټولو غوره بیلگه یې هماغه د
بهادر خان بدله ده چې د هېواد نامتو سندرغاړي احمد ولي ورڅخه
یوه ښکلې موسیقي جوړه کړې:

بیلتون دې زور دی تر لیمو می سهار نم څاڅي لکه شبنم څاڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم ثاڅي په غم الم ثاڅي

بدله د غزل او قصيدې په څير عربي روح نه لري او قالب يې تنګ نه دی، تر ډيره يې موضوعات عشقي دي او په پټه خزانه کې يوه وعظيه بدله هم شته. بدله د لنډيو په څير له تصنع او تکلف څخه پاک قالب دی او د ويناوال سوچه احساسات او طبيعي ولولې ليږدوي، مترنم جوړښت لري او لوستل يې سړی د پښتنو بې آلايشه او شډل ژوند ته بيا يي

د تورې او قلم ستر سپه سالار سيد ال خان ناصر هم يوه ښکلې بدله لري چې د جوړښت او موضوع له نظره ډيره ښکلې نمونه ده. لوی استاد علامه حبيبي ددغې بدلې په اړه ليکلي:

«اين بدله که از طرف يکنفر سپه سالار معروف ودلاور، سروده شده است، از حيث بحر وعروض از نوادر ادبی زبان ملی است، وبحر مخصوصی دارد، که دربين اشعار پښتو که اکنون در دست است، کمتر ديده شده، وحفظ اين وديعه ادبی از غنايم اين کتاب (پټه خزانه) است».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید ال خان ناصر د بدلې جوړښت داسې دی، چې لومړی ځلور لنډې مسرې لري بیا شپږ مسره یي بندونه راغلي خو په هر بند کې دریيمه او ځلورمه مسره تر دا نورو اوږد بحر لري چې دا په ریښتیا سره یوه نادره بدله ګڼل کیدای شي.

(ددغې لیکنې په پای کې تاسو دغه بدله لیدلای شي)

د بدلې په اړه ددغه لنډکي بحث په پایله کې دوه وړاندیزونه:

۱ ـ د پټې خزانې تر څنګ که د ادب استادان او ځوان څیړونکي د ځینو څېړنیزو پروژو په لړ کې دا دنده واخلي چې نورې زړې او نوې بدلې بیا ومومي ثبت او چاپ يې کړي نو زموږ پر بډاى فرهنګ به یوه ښکلي زیاتونه وشي.

۲ـ زموږ ځوان شاعران دې د ځینو کلاسیکو قالبونو تر څنګ دغه ښکلی قالب وپالي او خپل وس دې په کې وآزمويي کیدای شي دغه زوړ بیا ځوان شي او موږ په راتلونکي کې د ښکلیو بدلو یوه ارزښتمنه خزانه ولرو.

اوس دا تاسو او داهم په پټه خزانه کې د راغلیو بدلو بیلګې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر چې بدله يې بولي:

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مينې اور دې زما زړګی وريت په انګار کينا

ښې تار و نار کينا

خود به ويلېږم چې مې زړه پر تا مفتون کينا

ځان مې زبون کينا

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

وکه نظر زما پر حال چې پروت رنځور يمه زه

په وير ناسو يمه زه

له زړه مې ځاځي وينې سور په وينو خپل يمه تل

په اور جلبل يمه تل

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

له درده سوزه تل نارې او غلبلې وهمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کربږې سورې وهمه

یو آن مې چیرې نه آرام نه ټیکاو نه وینم

نه راحت کړنه وینم

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د خوږو زړو له حاله ته یې اې باداره آګاه

یې د بې وزلو همراه

د خپل عزت په روی بستان ته کړه د مهر ښندل

کړې له ګناهه ګواښل

اوښکې مې ځاځي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د ملا باز توخی د بدلې نمونه:

راسه پر ځنګ راسه لیلی، ته مې نږدې سه له دل

یمه زخمي چې مې ونه نجتې په خوږ د زړه منګول

راسه پر ځنګ، راسه لیلی ولې له ما کړې بېلتون؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ستا له غمه مې زړګی دی په سرو وینو ګلګون
که هر څو تښتم نه پرېږدي مې ستا د عشق شوا خون
زه نه خلاصېږم له غمازه په لېږدنه په تلل
راسه پر څنګ، راسه لیلی، چې دې زړه کم ملهم
دا ستا په عشق کې مې تا شا کا د دنیا واړه غم
حساب کتاب مجلس مې واړه کا ستا مینې برهم
لار ورته نسته چې دې کښېنوم درون په ګوګل
راسه پر څنګ، راسه لیلی چې دې په زړه کم پورې
کجل دروا خله دواړې سترګې به دې زه کم تورې
لیدل به ستا د مخ کوم، اند ښېنې نه کم نورې
په کار مې نه دی ستا بې مخه د جنت زېړی ګل
راسه پر څنګ، راسه لیلی چې سره وکړو خواله
پر تامین یم بې له تا مې نسته هیڅ اند ښنه
زه د غرو «باز» وم تا بندي کړمه قفس کې پر څه؟
یو وار مې خلاص که، چې بیا زده کړم د وزر خپرول
محمد ګل مسعود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې جانان په نیمه شپه کې بېل شو

اور را باندې بل شو

چې را نه لاړې نو دې غم له ما نه مل شو

اور را باندې بل شو

ښکلې لیلی له ما نه لاړه، زه نسکور یمه

سوی په اور یمه

د بېلتانه سوړ اړ کې ورک مرض مې جل شو

اور را باندې بل شو

رب دې ښایست در پورې اور کې زه دې سکور کړمه

وریت دې په اور کړمه

دا سپی رقیب مې ستا په ور د مینې غل شو

اور را باندې بل شو

را شه د خدای د پاره غور کړه ((محمد ګل)) ژاړي

تا ته تل ـ تل ژاړي

دا ستا د عشق په واویلا کې لکه نل شو

اور را باندې بل شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوران بهادر خان:

بېلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي

له شبنم څاڅي

دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي

له غم الم څاڅي

ګوره لیلی باران د اوښکو ستا په چم څاڅي

څنګه پرچم څاڅي

راغله لیلی په شینکي خال نڅا په ګلو کوي

په سرو منګولو کوي

سهار چې وزي سیل کا ، رېغ په بلبلو کوي

ګل په اوربلو کوي

ملالۍ سترګې یې کاته په ویرژلو کوي

زېب په کجلو کوي

د ژوبل زړه وینې په هر ګړي هر دم څاڅي

لکه شبنم څاڅي

ښکلې نجلۍ ! د باغ په لور مه ځه نڅا مه کوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاشق رسوا مه کوه

وریت سوی زړه مې دی مین پورې خندا مه کوه

راشه جفا مه کوه

زه یم پتنګ ته یې ډېوه ما جلبلا مه کوه

نور ظلم بیا مه کوه

یم ستا له عشقه لېونی پر ما ، ماتم څاځي

غم او الم څاځي

ملا محمد صدیق پوپلزی:

لکه بلبل چې بېله ګله بل ارمان نه لري

هسې بې یاره بله هیله عاشقان نه لري

چې ژړا کاندم بېله یاره بل مطلب نه لرم

چې هسې سور یمه په وینو بل سبب نه لرم

بې یاره نور څه نه غواړمه نور مطلب نه لرم

چې څوک مین سي بېله یاره بل ارمان نه لري

تر تا چې ځان قربانومه اې نیازمنه یاره

تل دې غمونه ګلومه اې نیازمنه یاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سترګو اوښکې تویومه اې نیازمنه یاره

زړه مې بېتا په یو ساعت دمه او توان نه لري

که ته مې وژنې، که پرېږدې اختیار خو تا لره دی

غم دې پیدا نه دی بل چا لره خاص ما لره دی

زړه له راغلی دی مېلمه سبا بېګا لره دی

د زړه له کوره څخه تګ په هیڅ_هیڅ شان نه لري

د ملا محمد حافظ بارکزي د بدلې نمونه:

که بخته مه کړه پر دنیا ډونګونه

که دې زړه غواړي د جنت ګلونه

کم بخته! موږ یو مېلمانه پر دنیا

وطن مو بل دی آخر ځو په رښتیا

هم به ښه بد سي رامعلوم په عقبا

نو له سره اورکئ په امان ځانونه

کم بخته! مه کوه حرام چې بد دی

چې کړې حرام هغه باطن کې د د دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعمال يې تول په عقبا کې رد دي

په لويه ورځ به يې وې تور مخونه

کم بخته مه کوه حرص، قرار سه

ثنا د رب کوه صبور په کار سه

توښه د دين وره په دې کار وبار سه

چې بيا توښې نه سې پيدا سودونه

کم بخته مه ځه د حرام په لورې

خداى به وتا ته په غضب وګوري

که دې زړه غواړې ښايستې حورې

ببځايه مه ږده بې پروا پلونه

د سيدال خان عالي مکان بدله:

ياره ما له هسې ګران سو

را تېر تر تول جهان سو

نور نه وينم په ستر ګو

جهان تول راته جانان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوې زلفې دې اوږدې کړې

پر مخ دې راخپرې کړې

سرې اشرپۍ دې په تندي باندې سپرې کړې

ګرزې په باغ کې په ګلونو کې نخرې کړې

په اور دې وسوم یاره

راته اور تازه بوستان سو

مین چې آشنايي کا

شپه ورځ په ګریاني کا

شهۍ ده ستمګاره خوشحال زړونه به زخمي کا

لېندۍ لري د ورځیو، د باڼو غشي کاري کا

پرهار مې ګوره خلقه

د دلبر د تیر نښان سو

مین پر لویو غرو ځي

سر تور په نیمو شپو ځي

ووزي له وطنه، وطن پرېږدي پر چولو ځي

فریادو نارې وکا، په نارو غلبلو ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وصال يې نصيب نه سو

ګوره زړه ډک په ارمان سو

نارې وهم عالمه !

د شپې تر صبحدمه

ناتوانه د بېلتون يم يو ګړی نه لرم دمه

بېتا مې نفس خېژي راځه زما د زړه همدمه

نظر پر ما غريب کړه

چې تا خون مې ستا په ځان سو

شبنم پر ګلو ښکاري

زما اوښکي داري

خوناب ځي ستا له غمه زما په مخکې لارې ـ لارې

تمامه شپه کم تېره په ژړا په نارې ـ نارې

ښکاره سوه چې مجنون يم

لېونتوب مې اوس عيان سو

بوستان ښکلی زېبا دی

رنګين په اوښکو زما دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه پر هار ګلګون دی، چې بلبل په تماشا دی

په مینه مې زړه وچاودی ته وایې په خندا دی

نتلی د بېلتون یم

زه ((سیدال)) دا مې بیان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومې

یو شمېر هنري ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومه، چې درې سوه کاله وړاندې مهين خليل راژباړلې، د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د ګوته په شمار هغو منظومو په کتار کې راځي چې د دغه شعري صنف اطلاق پرې کيدای شي.

منظومه د شعر په ژبه د يوه داستان داسې بيان دی چې د کيسې د پيښو او څېرو د پيژندنې ترڅنګ د شعر هنري او شکلي ارزښتونه هم ولري. د شعر هنري ارزښتونه خوږه او عاطفي ژبه، تصوير نګاري، او ښکلا هستونه دي. شکلي ارزښتونه يې د ټاکلي شعري قالب د ځانګړتياوو مراعت، وزن، د ژبې لنډون او آهنګين والی دی. په کلاسيکه شاعرۍ کې هم دواړه ارزښتونه د وزن پوهنې او بديع و بيان په علومو کې خلاصه کيدې. خو د منظومه ليکنې لپاره، يوازې پر همدې دوو ځانګړتياوو برلاسی کافي نه ده. د يوې بريالۍ منظومې د ليکلو لپاره د کيسې ليکنې پر رموزو پوهيدل هم ضروري دي، شاعر د خپلې منظومې کرکټرونه پيښې هنري ليدلوري او حتی د کيسې تلوسه داسې ټاکي چې په شاعرانه تصويرونو کې له خپلو ټولو جزئياتو سره ځای شي يعنې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلازمات نه ښایي داستان نیمګړی کړي او نه هم د داستان جوړښت، ډیالوګونه او د پېښو منطقي تړون د شعر پر کیفیت ناوړه اغیزه وکړي، منظومه لیکونکی په یوه لاس دوه هیندوانې لېږدوي. په شعري صنفونو کې منظومې ډرامې ډېر زوړ تاریخ لري، په لرغوني یونان او هند کې ډرامې د شعر په ژبه لیکل کېدې، چې هغو بیا ډېرې باریکۍ درلودې ځکه د ستیژ پر سر به لوبیدې او شاعریې باید د داستان، شعري ارزښتونو او تیاتري ځانګړنو خیال ساتلای وای د سوفوکل پاچا ادیپ، د یورو پیډس د ټرای ښځې، په هند کې د کالیداس شکونتلا او نور داسې په لسهاوو مثالونه یادولای شو. د هومر ایلیاد او اډیسې، د فردوسي شهنامه د ګویټه د فاوست تراژیدي، د دانته الهي کمیدي او نور داسې نړیوال شهکارونه ډېر دي چې د منظومو په قالب کې لیکل شوي دي.

په پښتو کلاسیکو ادبیاتو کې هم ځینې منظومې له پارسي ادب څخه راژباړل شوي او ځینې ولسي نکلونه نظم شوي او آن تر دې چې سندرغاړو د ټنګ ټکور په مجلسونو کې د ولسي کیسو خوږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظومې ويلې دي. د ځينو مشهورو عشاقو كيسې هم پخوانيو شاعرانو په نظم كړي دي.

رابعه او بكتاش يوه همداسې ژباړل شوې منظومه ده چې ښايي هنري ارزښتونه يې د كلاسيكو ادبي معيارونو په تول وتلل شي.

اجازه راكړئ په همدې پيل كې يې ووايمه چې ماته دغه ژباړه يوه آزاده ژباړه ښكاره شوه، مهين خليل د شيخ فريدالدين عطار په الهي نامې كې دغه كيسه لوستې او بيا يې په پښتو نظم كړې ده، يعنې د كيسې طرح، اډانه يا خاكه د عطار ده خو په پښتو شعر كې يې هنري بيان د مهين خليل دی، لنډه دا چې كلمه د كلمې يا بيت د بيت ژباړه نه ده.

له همدې امله يې د هنري ارزښتونو يوه برخه د مهين خليل ملكيت ګڼلی شو. په منظومه كې د شاعرانه تصويرونو لپاره د ايجاد بسترونه دوه دي چې يوه برخه يې په داستان او بله يې په شعر پورې مربوط دي. داستاني تصويرونه هغه عيني موقعيتونه دي چې پيښې او خيرې په كې انځورېږي. او شعري انځورونه، دواړه عيني او ذهني تصويرونه دي چې شاعر يې د ښكلا په خاطر ايجادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه بیلګې به د رابعه او بکتاش په منظومه کې وګورو، یو شاعرانه انځور:

کج ابرو یې هسې ضم وو
چې خوبان ډېر ورته خم وو
چې یې نوې میاشت کتله
میاشت به ټیټه ښنبید له
چې به نمر په مشرق سر که
دې به ښخو پرې نظر که
له هیبته په لړزان شه
په وریځ کې به پنهان شه
کج بانه ددې دراز وو
ګویا جوړ ناخون د ناز وو

وګورئ دا برخه چې د رابعې د ښایست توصیف دی د داستان له پرمختګ سره کومه مرسته نه کوي، مګر د شعر د هنري تمثیل لپاره او دا چې اوریدونکی د رابعې ټول ښایست درک کړای شي، کارول شوي دي. دا برخه، د منظومې د شاعرانه انځور هستونې یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه وه. مګر لاندینۍ تصویر جوړونه د منظومې په داستان پورې اړه لري وګورئ:

الغرض بادشاه رنځور شه
درست جهان په ده تنور شه
امیران یې واړه ټول کړه
چپ و راس یې ترخان شپول کړه
شهزاده یې وبالنه
نصیحت یې ورته کنه...
نور یې لاس د لور په لاس کړ
شهزاده په لاس یې پاس کړ
هم ژړل، هم یې سپارله
چې پرده باندې کېدله

دا د کیسې یوه صحنه انځوروي، لوستونکي کولای شي دغه داستاني برخه د سینما د پردې په څېر په خپل ذهن کې تصویر کړي، دا سې تصویر هستونه د شعري ضرورت په خاطر نه، بلکې د داستان د عاطفي بیانولو لپاره ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په کلماتو کې داخلي موسيقي د څو سره ورته حروفو راوستل دي چې هم په کلاسيکو او هم په معاصرو شاعرانو کې دود دی، دا کار که په لوی لاس وشي تفنن او تصنع ته خبر وځي خو که په طبيعي ډول راشي د ژبې ښکلاييز صفت ګڼل کېږي.

مهين خليل په خپلې دغې منظومې کې داسې برخې لري چې ترڅنګ يې ځينې بديعي صنعتونه هم کارولي دي، وګورئ:

نام، ناموس يې د پلار هېر شه

ناست ولاړي په بل سپر شه

عين يې عقل د سر ورک که

قام قبيل يې واړه سپک که

شين چې شرم ترې بدر که

نوم يې بد د خپل پدر که

اول خو د (نام ناموس ـ ناست) (عين ـ عقل) (قام ـ قبيل) (شين ـ شرم) کلمات د شعر د داخلي موسيقي له نظره جالب ځايونه لري او په دوهم قدم کې (عين) هم د الفبا يو حرف په توګه چې د عقل په پيل کې راځي او هم د سترګې په مانا، چې دلته د سترګو نظر له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي عقل ورکوي، له کلماتو سره ښکلې لوبه ده همداراز شين د شرم د سر حرف او همداراز د شين رنګ په مانا ښکلي کارول شوي دي.

د مهين د منظومې ژباړې د منظره کشۍ قوت هم د پام وړ دی، سره له دې چې دغه شاعر ساده ژبه کارولې ده او تر ډېره حده يې د کيسې تصويرونه داسې تمثيل کړي چې په کلاسيکه شاعرۍ کې رواج وو، خو د عيني تصويرونو په رامنځ ته کولو کې يې هغه ميتودونه مراعت کړي چې په معاصره شاعرۍ کې دود دي. د مثال په توګه د عمومي يا اصلي او په بله ژبه د لوی تصوير د رامنځ ته کولو لپاره يې واړه يا فرعي تصويرونه بشپړ کړي او بيا يې يو د بل ترڅنګ په تنظيمولو سره لوی تصوير ورڅخه جوړ کړی، دا په منظومه ليکنه کې يوه مهمه تخنيکي مسئله ده. راځئ د دې ادعا د ثبوت لپاره د مهين د منظومې يوه برخه راواخلو چې د بلخ د پاچا د ماڼۍ او باغ يو ژوندی تصوير ارائيه کوي او همدا لوی تصوير له ګڼو وړو انځوريزو برخو څخه رامنځ ته شوی دی.

د بادشاه د کوره وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عظیم باغ و جوی ترې لاندې

په دنیا چې وو ګلونه

همګي په ده کې وونه

ښې خوږې ونې بارداري

هم په ده کې وې نامداري

چې په دوی پورې مېوه وه

تر مصري نبات خوږه وه

مېوې د پرې چینار هم وو

په هر لور پکې ولې وې

ولې نه جوړې بیلې وې

منقشې په کنار وې

فوارې پکې بې شمار وې

د جنت په ترا جوړ و

جنت لوی دا ځینې وور و

څو بنګلې پکې عظیم وې

مرصع په زر و سیم وې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منقش پکې مرغونه

ښه ځوانان خوبرویه جونه

مصفا واړه ښه شان وې

پورته لوړې په ایوان وې

چې سړی به پاس پرې شنه

خاص دیوان به یې لیدنه

تماشا په باغ دننه

د بادشاه د خور دستورو

دا د ستورې مشهورو

چې به باغ له مدام تلله

تماشا به دې کوله

سهیلۍ به ورسره وې

په هر باب کره سره وې

هم به زنګ هم داریالونه

هم سرنا هم به ډولونه

په هر وقت به غریدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې به جشن هورې کنه

دې به کړه د سوز بیتونه

دوی ویل په الحانونه

چې الحان به دوی آغاز کړ

بلبلانو به پرواز کړ

یا به ناستې وې چپ غلې

تر آوازې شرمېدلې

هم شراب هم به کباب و

هم پیالې هم به رباب و

په هر لور به شوې نوشلې

صراحۍ به خندېدلې

باغ به جوړ ارم جنت شه

ترې به، به په هر زینت شه

زما له نظره د مهین خلیل دغه منظومه ژباړه د پښتو شاعرۍ په

کلاسیکه دوره کې د شعري تصویرونو د مطالعې لپاره یوه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي یادښتونه

بیلګه ده او مور کولای شو په پښتو شاعرۍ کې د دغې برخې په تاریخي څېړنه کې ور څخه یو شمېر بیلګې انتخاب کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو شعر د عَلم بردار نقد

ګڼ شمیر ادب پوهان خوشال بابا د پښتو شاعرۍ لومړنی نقاد بولي او دا ځکه چې یو خو د یو جلا ادبي مکتب بنسټ ایښودونکی دی او له بله پلوه لومړی شاعر دی چې په ښکاره خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاصر او تر ځان وړاندې شاعران تر نقد لاندې نيسي. د خوشال بابا نامتو قصيده چې د خپل شعر په ستاينه کې يې ليکلې ده، د دې ادعا ګواه ده:

په پښتو شعر چې ما عَلَم بلند کړ

د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ

خان د هندي سبک يو شمير پيروان چې د روښاني مکتب لاروي دي يو د بل پسې يادوي وايي:

د ميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي

مسخره مې ارزاني خيشکی زمند کړ

درويزه مې له مخزنه سره ونغړ

پير روښان مې ياوه ګوی سره مانند کړ

که دولت وٌ که واصل و، که دا نور و

په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ

د خوشال بابا دغه ادعاوې ځکه خپل ځای لري چې تيره شاعری له خپل ځان سره مقايسه کوي او ګوري چې په خپله ده پښتو شاعري يوازې له صوفيانه عوالمو او عارفانه مدارجو څخه د پښتون قوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځني ژوند ته راکوزه کړي او د هغه مهال ورځني ژوند ، واقعات، ټولنيز حالات، تاريخي پيښې او د لمس وړ ښکلاوې يې بيان کړي دي. دده په نظر پښتانه شاعران تر ډېره د هندي شاعرۍ سوليدلي ترکيبونه اړوي رااړوي او يوازې د تصوف او عرفان په تکراري مفاهيمو کې خپل قلمونه آزمويي مګر خوشال د خپلو خلکو د ژوند هر اړخ ته پام ساتي له ښکار نيولې تر طبي مشورو ، د ښځينه جنس له خصوصيتونو څخه د پښتنو تر اجتماعي اروا پوهنې او اتنولوژيکو خصوصياتو پورې هرڅه څيړي، ددې ترڅنګ خوشال لومړی شاعر دی چې د حقيقت او مجاز پولې ړنګوي او خپله هغه معشوقه ستايي چې مخامخ ورته ناسته ده او لاس يې ور رسيږي:

د بوستان ونې مې واړه پيوندي دي

حقيقت مې له مجاز سره پيوند کړ

ځکه خو يو بل ځای وايي:

زه خوشال کمزوری نه يم چې به ډار کړم

په ښکاره ناري وهم چې خوله يې راکړه

خوشال په خپل شعر کې نوښت ته داسې اشاره کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قتلمې مې ورته سازې کړې د قندو

د اوربشو په ډوډيو چې چا شخوند کړ

او دا په ښکاره هغه موضوعي نوښت ته اشاره ده چې د خوشال بابا د شاعرۍ يو لوی امتياز ګڼل کيږي.

خوشال بابا په داسې عصر کې ژوند کوي چې د پښتو شعر(سره ورته) جريان د مقايسوي نقد پر مهال پرته له خپلې شاعرۍ د بل ښه موډل او بيلګې سراغ نه لري ځکه خو مجبور دی د خپل معاصر شعر خامي له خپل شعر سره مقايسه کړي او دا وښيي چې د نوښت لاره کومه ده:

په تازه تازه مضمون د پښتو شعر

په مانا مې د شيراز او د خجند کړ

خوشال بابا لومړنی شاعر دی چې د پښتو شعر دواړو اړخونو (مضمون) او (شکل) ته پام ساتي، مانا دا چې هم د محتوا له نظره او هم د وزن، او بيلابيلو صنعتونو له نظره د نوښت راوستلو ادعا کوي وګورئ:

هر کلام مې واردات دی يا الهام دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې موزون مې په تقطیع د بحر و بند کړ

په تشبیه او په تمثیل په نزاکت کې

عزوبت مې د خبرو چند در چند کـړ

خوشال بابا پر الهام او شهود ډیره تکیه کوي او خپل حساب له هغو

ناظمانو څخه بیل ګڼي چې په وچ زور شعر لیکي، خوشال بابا ځو

ځایه ټینګار کوي چې شعر ورته راځي او دی هیڅ کله نه دی پسې

تللی په همدې قصیده کې یې ولولئ:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کړ

که نور سود د شعر نه لرم دا بس دی

چې حاسد مې د حسد په اور سپند کړ

او بل ځای وایي:

زه د شعر په کار هیڅ نه یم خوشال

ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال

نه په فکر نه په ذکر رابرسیر شي

ناګهـان لکه اوره د پشـکال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنګ زما د شعر هيڅ سره ساز نه دی
لکه سپی راپسې ګرځي په دنبال

خوشال د پښتو ادبياتو په تاريخ کې بيا هم لومړنی شاعر دی چې د شعر په اشراقي او الهامي جوهر ټينګار کوي او تصنع او تکلف نه خوښوي.

زموږ شاعر د خپل عصر د شاعرۍ يوې بلې کمزورۍ ته هم ګوته نيسي، د هغه په نظر په شعر کې د چا مدح يا ذم کول ددې باعث ګرځي چې شعر خپل طبيعي مسير پريږدي او د چا خبره د زړه په زور بې خلک منلو ته اړ ايستل شي.

نه اندوه د مدح و ذم نه هغه کس يم
چې د زړه په زور مې شعر د چا پسند کړ

خوشال بابا د مغولو د دربار او د محلي اميرانو په دربارونو کې مداحان ليدلي وو، چې څنګه د شعر دردانې په زرو پلوري، ځکه خو دغې نيمګړتيا ته ګوته نيسي او څرنګه چې خپله شاعري له دې اړخه بې نيازه بولي نو فکر کوي چې خلک به د هغه شعر د زړه په زور نه بلکې په خپله خوښه لولي، اوري او خوند به ورڅخه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلې دغې قصيدې کې دوه ځلې دې ته اشاره کوي چې عشق يې د شعر اصلي مضمون جوړوي:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کـړ

او

عشقه ته تر اورنګزيب باد شاه بهتر يې

چې خوشال دې په عالم کې سربلند کړ

له دې څخه ښکاري چې دده په نظر شعر د معنويت د تمثيل وسيله ده او عشق د معنويت جوهر جوړوي. خوشال باور لري چې که شاعري د معنويت په جوهر، يعنې عشق، آراسته وي تلپاتې کيږي. څلور پيړۍ وروسته او لا تر نن ورځې د خوشال شاعري په ټوله نړۍ کې لوستل کيږي او خوشال همدا اوس هم له هرچا سره خبرې کوي خو اورنګزيب يوازې د تاريخ په کتابونو کې يادېږي او بس، هم خوشال او هم د هغه لوستونکي دا مني چې عشق او شاعري ددغه ابديت او سربلندۍ عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د خپل عصر شاعران اور اورکي ګڼي او ځان د سهیل ستوری، دده په نظر نور شاعران لکه اور ورکي د کمې مودې لپاره رڼا له بلې سرچینې څخه اخلي او بلاخره د شپې په تیاره کې ورکیږي مګر دده شاعري لکه د سهیل ستوری نه یوازې خپله د رڼا منبع ده بلکې د سهار د راتلو زیری هم له ځانه سره لري:

مدعي د تورې شپې اور اورکی و

د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

خوشال بابا کله چې د ځان په اړه قضاوت کوي ریښتینتوب یې هغه مهال لا پسې څرګندیږي چې کله خپله پارسي او پښتو شاعري سره پرتله کوي:

په پارسي ژبه مې هم ژبه ګویا ده

په پښتو ژبه مې خلک بهرمند کړ

یعنې په پارسي، د دوهمې ژبې په حیث، هماغومره حاکمیت لري چې ژبه یې پرې ګویا ده خو په پښتو ژبه د شاعرۍ مړوند یې هیڅ څوک نه شي تاوولی او ټول خلک ورځخه بهرمند شوي:

چا زما مړوند ټینګ نه کړ په دا کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما د هر سړي نه خلاص په زور مړوند کړ

په ادبي کره کتنه کې له زماني پلوه هم عصره نقد نظر دې ته، چې خو پیړۍ وروسته په کومې ادبي دورې نقد وشي، ډیر ارزښت لري ځکه د یوې زمانې شاعر او منتقد دواړه په مشترک اجتماعي او فرهنګي چاپیریال کې ژوند کوي له همدې امله که د پښتو شاعري پر کلاسیکه دوره نقد کیږي نو خامخا به د هغه مهال همزولي آثار کتل کیږي چې د هغه وخت په ادبي دورې کې د شاملو شاعرانو په اړه څه ډول قضاوت کیده ځکه خو د خوشال بابا دغه قصیده او نور نقدآمیزه نظریات د تاریخي کره کتنې په بحثونو کې ډیر ارزښت لري او باید د منتقدینو د پام وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال بابا په رباعياتو کې

د موضوع تنوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلو کلیاتو کې د نورو شعري قالبونو ترڅنګ یو ګڼ شمیر رباعیات لري ،چې تعداد یې د پښتو ټولنې چاپ مجموعې د شمیر له مخې تقریباً (1674) ته رسیږي. دغه رباعیات د معمول رباعي وزن په قالب کې لیکل شوي او تر ډیره بریده یې وزني جوړښت سره ورته دي، خو د ځینو رباعیاتو وزن یې توپیر هم لري. د اکاډمیسین پوهاند رشاد له نظره د خوشال رباعیات زیاتره په هغه وزن کې دي چې لومړنۍ مصرعې یې لنډې او دوې وروستۍ مصرعې یې اوږدې دي او داسې تقطیع کیږي:

ل ل ل-ا ل ا ا ل ل ل-ل ا ا

اووه اسمانه اووه یې ستوري

دوولس برجونه دي پکښې ښوري

غم جن دې طمعه د ښادۍ کاندي

د شمې خښتن دې سحر ته ګوري (لس مقالې ۵۷ مخ)

موږ په دغه بحث کې غواړو د خوشال بابا د رباعیاتو پر معنوي اړخ خبرې وکړو یعنې د موضوع د رنګارنګۍ او تنوع له نظره پر دغو رباعیاتو کتنه وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي د هرې ژبې د لنډو شعرونو په شان يوداسې فورم دی چې يوه فکري واحده مسئله په لنډه وينا کې ارائيه کوي، ډير ځله رباعي پر يوې واحدې موضوع باندې حاوي وي. يعنې په دغه لنډ فورم کې د ګڼو مسايلو مطرح کول ناممکن يا خو مشکل دي، کله کله په رباعي کې يو بيت د مسئلې طرح او بل بيت يې د ثبوت لپاره راځي لکه خوشال بابا چې وايي:

خوارېږه د مينې نه راپېښيږي
واړه په مينه سره غښيږي
مينه په مثل نافه د مښکو ده
نافه د مښکو چيرته پټيږي

وګورئ دلته خوشال بابا غواړي ووايي چې د مينې لذت او خوږوالی نه شي پټيدای او په بل بيت کې د مښکو د نافې مثال راوړي چې عطر يې هر چيرې ځان راڅرګندوي ګويا ددې مثال په مرسته يې ثبوت ته رسوي.

د خوشال په موجودو رباعياتو کې د عشق او ښکلا تر څنګه فلسفي، اخلاقي، تاريخي او اجتماعي مضامين هم ډير تر سترګو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي دی د خپل عصر حالات او پیښې، د نړۍ، انسان او ژوند په هکله خپل طرز فکر او آن د طبیعت او معشوقي ښکلاوې په دې قالب کې بیانوي.

د خوشال اعجاز په دې کې دی چې لویه عقلي او یا هم جمالیاتي خبره په یوه واړه قالب کې په ډیر مهارت ځایوي دلته به د هر مورد لپاره یو شمیر بیلګې ذکر کړو:

د خوشال بابا په رباعیاتو کې عشقي مسایل: رند خوشال د غزل او نورو شعري فورمونو په څېر، په رباعیاتو کې هم عشقي او لیریک مسایل په خورا ښکلې او لنډه بڼه مطرح کړي دي دا څو بیلګې وګورئ:

زړه مې په تن کې په ډیر آشوب شي
چې ښکلي یاد کړم کله مې خوب شي
زوړ شوم لا خیال لرم د مهوشانو
په سپینه ږیره هم عاشق توب شي

***

زړه مې زخمي دی وینې ترې څاڅي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژاړم له درده څرېکې ترې پاځي

تیر یې خوړلی د هسې لیندۍ دی

چې په آواز یې تار دژۍ ناځي

***

زړه مې له ښکلیو سره بیا بیو ورغواړي

ګوره و ځان ته بلا په زور غواړي

زلفې چې تاو کا په مخ یې پرېږدي

جنون پرې زور شو بیا رنتهبور غواړي

***

زلفې چې تاو کا په مخ یې پرېږدي

ښکلی ګلونه په بارخو کیږدي

زړه مې بلبل شي وربانده رَاشي

له ډیره شوقه وربانده ریږدي

***

چې مې په غیږ کې یې ساعت همدا دی

بیلتون دې بلې لمبې په ما دی

پاځه وردرومه په سر دې ویره کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه یې سبا ګڼم وخت د سبا دی

***

بارخو یې نه دی ګل د ګلاب دی

زلفی یې طعن د مشک ناب دی

راشه که دواړه شونډې یې ګورې

چې پرې مستیږی هغه شراب دی

***

د بڼو تیر دې په څو تیره دی

واړه لک شوی زما په زړه دی

دا د نکریزو نګار پرې نه دی

د خوار په وینو یې ورغوی سره دی

***

د خوشال بابا په عاشقانه رباعیاتو کې له عشق څخه شکوه هم شته او د معشوقې وصف او توصیف هم، د عشق د رنګینیو ستاینه هم لري او عشق کله کله د ژوند جوهر هم ګڼل شوی دی. په ځینو عشقي رباعیاتو کې تصویر هستونه، تشبیهات او ښکلي سمبولونه هم کارول شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقه ستا واړه چارې اوترې دي

چې زوروريې واړه بهترې دي

ترمرګه پورې سره نظر لري

ځلمي بازونه نجونې کوترې دي

فلسفي افکار: فلسفه په ختيځ کې کوم علمي ـ سيستماتيک تاريخ نه لري او د کوم بيل علم په توګه نه ده مطرح، د نړۍ ګڼ پوهان په دې عقيده دي چې مدام فلسفي افکار په ختيځ کې له ادبياتو، دين، الٰهياتو، تاريخ او حتیٰ هنر سره ګډ وو او فلسفي فکرونو تر ډېره بريده په شعر کې ځان راښکاره کړی چې ښې نمونې يې د عمرخيام رباعيات دي، شايد رباعي د لنډو فلسفي فکرونو د بيان لپاره ښه فورم وي ځکه نو خوشال بابا هم خپل ګڼ افکار په همدې قالب کې بيانوي، د زاړه يونان يوه مشهوره خبر ده چې "نيکمرغي په ناپوهۍ کې ده" او دا خبره سوفوکل د پاچا اديپ له خولې هغه مهال کوي کله چې د خپل برخليک په هکله په هرڅه پوهيږي، هغه وايي "کله چې وپوهيدم، بدمرغه شوم" خوشال همدا خبره داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خبردار شوم له دې جهانه

څه مسخرې کا په هر چا جانه

هوښیار لا هومره په ځان خوښ نه وي

لکه نادان کا خوښي له ځانه

سره له دې چې خوشال د جبر د فلسفې پلوي دی او ډیر ځله قسمت، بخت او طالع د انسان د برخلیک ټاکونکي ګڼي یا په بله وینا د برخلیک لیکه له پخوا ښخه کښلې ګڼي:

په تا که راشي ډیر محنتونه

یا راحتونه فراغتونه

ته یې په نورچا حواله مکړه

چې ازلي دي دا قسمتونه

خو کله کله د نویو اګزستنسیالیستانو په څیر انسان په آزادۍ محکوم ګڼي او په دې باور دی چې دا انسان دی چې خپل ماهیت ټاکي وګورئ:

جهان کمر دی ښځلی ته یې

فعل دې ږغ دی ږغ کړونی ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې ږغ کړې هغه به واورې

راشه خبر شه که خبر نه يې

د خوشال له ژبې کله کله د جبر په وړاندې د انسان مسئوليت د مسئلې پوښتنه هم راولاړيږي او دا هغه مسئله ده چې ختيزو منطقيونو ډيره شاربلې ده، که انسان مجبور خلق شوی نو ولې بيا د هغو ګناهونو لپاره مجازات کيږي چې په قسمت کې يې ليکل شوي دي:

خالق زما يې په دا پوهيږم

حکم دې حق دی منم ګروهيږم

چې دې ظلوم او جهول پيدا کړم

په بد مې نيسی دا اندوهيږم

خو ډير ژر خپل ځواب بيا مومي او وايي چې د خلقت راز د ښه او بد په پيژندلو کې دی:

خبر د دهر په مکر دروه شوم

دا څه چې ښاد شم يا په اندوه شوم

نه يې ښادي شته نه يې اندوه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه فساد دی چې ښه پرې پوه شوم

اجتماعي نظريات: خوشال بابا د يوه ځيرمن مفکر په توګه د ژوند هره تجربه په دقت څېړي او غواړي نور ورڅخه پند واخلي ډير ځله د ژوند همدا اسې تجربې او اجتماعي نظريات د هغه په رباعياتو کې راغلي دي.

د مال دولت، خاني او مشرۍ، کورني ژوند، د ښځو خصوصيت او د قوم دود دستور دا ټول يې په رباعياتو کې بيلابيلې جلوې لري د خوشال دا اسې نصيحتي رباعيات په شمار کې تر نورو ډيردي، يو څو بيلګې يې وګورئ:

ګومان د نيکو تل په دوستانو کړه
ګومان د بدو په دښمنانو کړه
د جاهلانو سره قرين مه شه
صحبت يک لخته له عاقلانو کړه

***

له قامه ولاړ شوم لېرې په کروهه
خالي ارمان دی وروستنۍ پوهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو چارو پسې ارمان کړم

اوس مې څه سود دی له دې اندوهه

***

ما د دانا کړه دا وينا خوښه

ړانده دې نه ځي بې عصا کشه

تمه مرغونه په دام بندی کا

سړی خواريږي له خپله اشه

***

ښځه که هرڅو په مخ زيبا ده

په هر هنر کښې پسندلې دا ده

ظاهر يې مه ګوره باطن يې ګوره

هاله يې ستايه که دا پارسا ده

تاريخي او سياسي مسايل: خوشال خان ختک د يوه لايق پوځي مشر، قومي رهبر او سياستمدار په حيث د خپل عصر او د چاپيريال ګڼې پيښې، اشخاص او ستونزې په خپلو رباعياتو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاد کړي دي او په دې توګه یې دغه حوادث د پښتنو په تاریخ کې له ورکیدا ژغورلي دي:

د بیلګې په توګه ډیر ځله له مغلي واکمنو، خپلو زامنو، پښتنو او ناپښتنو رقیبانو څخه سر ټکوي:

زویو مې خوی د ختکو نور کړ

زما په نقش یې پورې سور اور کړ

وخت د ګټنې د نام و ننګ و

بدو زامنو راڅخه خور کړ

***

زویه که هسې وي لکه چې زه لرم

که هر څو ډیر دي یو زویه نه لرم

یو یحیی خان نه شو یو اکوړی نه شو

چنجو منجو دی پټ به یې څه لرم

***

پورې په خونه د ایمل خان شو

په سول د خونې خان خانان شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اور که و نه مړ دا یم ناريږ وهم

په وار وار پورې په درست افغان شو

***

بادشاه سني دی خلک حیران شو

در افضیانو دور اوان شو

که څوک په ملک کې یو شاه زلمی وي

توره تر ملا کا وخت د افغان شو

***

بخت د مغلو پښتانه نه پرېږدي

چې اتفاق وکا په توره زړه کېږدي

ګڼه څه هو مره پښتانه نه دي

چې يې په یاد کا د مغلو زړه رېږدي

***

کال د غفج و خيبر کې هورې

مغل بندي وو ، هم کونډې بورې

مومند شينواري څو اپريدي وو

واړو وهلې د یادو تورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

خوشال له دې مسايلو پرته په خپلو رباعياتو کې د ښکار، باز ساتنې، جګړې، خانۍ او سردارۍ مهارتونه هم شرح کوي، د ښځو او جنسي مسايلو په اړه خپل تجارب بيانوي، حتیٰ د فصل، هوا او اقليم په اړه هم خپلې تجربې څرګندوي يوه بيلګه:

سهيل چې وخيژي اوړی تمام شي

زيرمه د ژمي د سرانجام شي

په اته مياشتې هسې هوا وي

چې د ځوانانو پکې هر کام شي

د خوشال تر يو نيم زرو زيات رباعيات سلګونه موضوعات په ځان کې نغاړي، دا په تيره هغه مهال چې پښتني ټولنې د حکمت او پند موجزو وجيزو او مقولو ته اړتيا درلوده د خورا لوی اجتماعي ـ ادبي او تاريخي ارزښت لرونکي دي چې د پښتو ژبې او ادب يو په زړه پورې او بډايه ګنجينه يې بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پټه خزانه کې

د سبکونو هراړخيزه رنګارنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه د هوتکي پاچا اعلیحضرت شاه حسین هوتک ، د عصر نامتو لیکوال محمد هوتک د داود خان هوتک زوی هغه تذکره ده چې په (۱۱۴۱ـ۱۱۴۲ هجری ق.) کلونو کې لیکل شوې او د پنځوسو پښتنو شاعرانو او لیکوالو ژوند لیکونه یې د تاریخ د خاورو په زړه کې ساتلي دي. دغه اثر په کال ۱۳۲۲ لمریز کې لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی وموند او له پارسي ژباړې سره یې خپور کړ. د ((پټه خزانه)) له برکته د پښتو ادبیاتو تاریخ ډیرې ورکې خو نامتو څیرې رابرسیره شوې او دا زبات شوه چې پښتو ژبه لرغوني ادبیات لري خو د وخت ناخوالو ، پیښو او جګړو ورڅخه ډیر څه خوړلي دي. که څه هم د پټې خزانې تر خپرید و کلونو وروسته یو شمیر پښتو دښمنو او پردي پالو عناصرو پر دغه کتاب هوایي او له غرض و مرضه ډکې نیوکې هم وکړې او ځینو خو ځانته دا جرأت ورکړ چې دغه کتاب ته (جعلي) ووایي.

زما له شخصي نظره: قلندر مومند او د هغه شاګردانو ددغو عواملو پر بنا پټه خزانه جعلي ګڼلې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ علامه حبيبي د (پټه خزانه) پر رابرسيره کولو سره د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د يوه داسې څېړونکي په حيث وپيژندل شو، چې د پښتو ژبې تاريخ يې راژوندی کړ، ټولو پښتنو د علامه دغه هڅه هومره وستايله چې د ځينو ځانته غره ليکوالانو او محققينو حسادت او رخه يې راوپاروله، ځکه خو يې په علامه حبيبي او پټې خزانې پسې راواخيستل. دوی فکر کاوه چې په دې کار به هماغومره شهرت وګټي لکه علامه حبيبي چې د پټې خزانې په موندلو او خپرولو سره ګټلی و.

۲ـ د پټې خزانې تر خپريدو پورې داسې ګومان کيده چې پښتو ادب له بايزيد روښان، خوشال بابا او رحمن بابا څخه راپيليږي او دوی ټول د پېښور د حوزې يا لږ تر لږه د لوی افغانستان د هغې برخې اوسيدونکي وو چې اوس يې کوزه پښتونخواه ګڼي. حال دا چې پټې خزانې ثابته کړه چې تر دې ډير پخوا د غور ـ کندهار، زابل او کوټې په علاقو کې ستر شاعران تير شوي دي، له بده مرغه دغه حقيقت هم د پټې خزانې مخالفينو ـ چې د ټولو پښتنو نه بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د خپلې سیمې او د خپل شهرت په اړه فکر کوي .ونه شو زغملای او پښه خزانه یې جعلي وګڼله.

۳.د شلمې پیړۍ له پیله چې د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره یو ملي غورځنګ راپیل شو او یو شمیر فاضلو استادانو ددغې ژبې د ادب د تاریخ تیاره ګوټونه روښول دې مسئلې د ګاونډیو فرهنګونو یو شمیر متعصبو کړیو ته خوند ورنه کړ، د هغوی په نظر پښتو د غرو د خلکو یوه وحشي ژبه ده او که د فرهنګ نړیدلي ځلي یې ودان شي نو پښتانه به مدني ژوند ته متوجه شي او بلاخره به یې ملي شعور لوړ شي چې په پای کې به سیاسي واک هم په لاس کې ونیسي، ددې پروسې د مخنیوي لپاره ایرانیانو او پنجابیانو په یو شمیر د سیسو جوړولو پیل وکړ چې یوه یې هم د پټې خزانې د جعلي والي ډنډوره وه، له بده مرغه یو شمیر پښتانه لیکوال هم یا مخامخ یا په غیرمستقیمه توګه ددغو ډنډورو ښکار شول.

دا و، زما له شخصي نظره، له پټې خزانې سره د دښمنۍ عوامل.

خو ولې پټه خزانه له دومره دښمنیو سره سره لا هم د افغاني فرهنګ پر هسک د لمر په شان ځلیږي؟، ځکه چې دغه کتاب که له علمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوه وځېړل شي ګڼ شمير داسې نه انکار کيدونکي اسناد پخپله د کتاب په متن کې شته چې د دغه کتاب پر اصالت ګواهي ورکوي، له دې دلايلو څخه يو هم په پټه خزانه کې د راغليو شعرونو د سبکونو هراړخيزه رنګارنګي ده چې هيڅ کله هم زموږ د پيړۍ د يوه يا حتی څو تنو محققينو پر لاس نه شي ايجاديدلای او که څوک ډير لږ هم د هنري ارزښتونو پر رموزو پوه وي پر دې پوهيدلای شي چې د داسې متفاوتو هنري ارزښتونو رامنځ ته کول د تاريخ په بيلا بيلو پړاوونو کې د بيلا بيلو شرايطو او تاريخي موقعيتونو په نظر کې نيولو سره، نه د منحصر به فرد سبک لرونکو شاعرانو کار دی، نه د يوه يا څو تنو څېړونکيو.

تر دغې مقدمې وروسته د پټې خزانې سبکي ويش له لاندينيو اړخونو څخه ترسره کيدای شي؛ له تاريخي پلوه د پټې خزانې د سبکونو توپير، له موضوعي پلوه د سبکونو پيژندنه او د هغو شکلي بدلون. په لاندې کرښو کې به د هرې موضوع لپاره بيل بحث وکړو.

۱- په پټه خزانه کې د سبکونو تاريخي رنګارنګي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساساً پټه خزانه له (۱۰۰) هجری ق. کال څخه تر (۱۱۰۰) هجری ق. پورې د پښتني فرهنګ بیلا بیلې تاریخي دورې په ځان کې رانغاړي له همدې پلوه ټول هغه متون چې په پټه خزانه کې ثبت شوي د خپل وخت له پلوه د بیلا بیلو منځپانګو لرونکي دي.

عجیبه دا ده، چې د پټې خزانې فاضل مؤلف (محمد هوتک) هم په دې تفاوتونو پوهیدلی او پټه خزانه یې په درې برخو (پخوانیو شاعرانو، د مؤلف معاصرو شاعرانو او ښځینه شاعرانو) باندې ویشلې ده.

تر ټولو زوړ شعر د امیرکروړ هغه تاریخي ویاړنه ده چې له تاریخي پلوه د خورا ارزښت خاونده ده چې د ویلو تاریخ یې (۱۳۹) هجری ق. ته ورګرځي:

زه یم زمری، پر دې نړۍ له ما اتل نسته

په هند و سند و پر تخار و پر کابل نسته

بل په زابل نسته

له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ویاړنه هم د لغاتو له نظره لرغونې ده او هم د شکل له نظره ځکه تر ډېره حده په هغه وخت کې د پښتو معمول وزن او جوړښت لري چې د دغه میړني ولس زیږېدنه ده او له هیڅ پردي قالب څخه تقلید شوې نه ده.

له تاریخي پلوه د پټې خزانې د متونو بل اهمیت دا دی چې د یوشمیر قدماوو په متونو کې ګڼ تاریخي ارزښتونه، پیښې او حوادث ثبت شوي چې بل ځای نه شي موندل کیدای مثلاً د بابا هوتک په سندره کې:

پر سور غر بل راته نن اور دی
وګړیه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
هم په غزني هم په کابل راغی

چې په هغه وخت کې له مغلو سره د پښتنو د جګړو یو انځور ارائیه کوي او په کې د هغه وخت تاریخي پیښې ثبت شوي دي. د سبکونو له مخې څرنګه چې هر شاعر او ویونکی د بیل ټیپ او شخصیت خاوند دی شعرونه یې هم په بیلا بیلو سبکونو ویشل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرکروړ اساساً یو امیر او جنګیالی دی، پهلوان دی او له توري او ننګ سره سر و کار لري ځکه یې شعر ویاړنه ده حماسي رنګ لري او په هغه کې پر خپله پهلواني نازیدلی دی، چې خپل سیال په کابل او زابل نهویني، بابا هوتک د یو قومي ملي مشر، مدبر شخصیت او بانفوذه وګړي په حیثیت د ویاړنې او حماسې ترڅنګ د دښمنو (مغلو) وحشیانه اعمال غندي او د خپلو زلمیو جنګیالیو ویاړونه او شهامت ستایي او هغوی جګړې ته هڅوي:

غښتلو ننګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
ترآخره

د ملکیار بابا هغه سندره چې ترنک سیند ته یې ویلې همداسې یوه تاریخي ارزښتمنه هستي ده چې هم د شکل له مخې او هم د هغه وخت د ټولنیزو ځانګړنو ښه سند یې ګڼلای شو. ددې په مقابل کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هغه مهال چې تصوف او عرفان په پښتو کې ډېر دود شو او پیري مریدي په کې معموله شوه صوفي شاعران وځلیدل او د عرفان ډېرې جلوې یې په پښتو ادبیاتو کې خوندي کړې. په دې دوره کې له شیخ متي او شیخ رضی لودي څخه رانیولې آن تر رحمن بابا پورې ګڼ شمیر نور شاعران راځي چې د دغې تاریخي دورې ځانګړنې په کې خوندي دي. په دې لحاظ د تاریخي دورو رنګارنګي یو له هغو معیارونو څخه دی چې په پټه خزانه کې د بیلابیلو شاعرانو سبکونه پرې بیلولای او ویشلای شو.

۲- له موضوعي پلوه د پټې خزانې د متونو تفاوت:

د پټې خزانې خوندي کړي شعرونه د موضوع له نظره خورا بډای او رنګارنګ دي، ویاړنې، عشقي موضوعات، ویرنې، حماسي شعرونه، د طبیعت د ښکلاوو ستاینې، فلسفي مسایل، عرفان او تصوف، د تاریخي پیښو ثبت او نور موضوعات په کې ارائیه شوي دي. مثلاً د ریدي خان مهمند د محمودنامې هغه برخه چې په پټه خزانه کې راغلې د افغانستان د ویاړلي تاریخ یوه مهمه برخه رانغاړي او د موضوع له نظره ډېره ارزښتمنه ده، یا هم د شیخ اسعد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوري بو لله (قصیده) چې ښايي په شرق کې تر ټولو ممتازه او عالي

ويرنه يې وبللی شو:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمو لوی هرګل چې خاندي په بهار

هر غټول چې په بيد يا غوړيده وکا

ريژوي يې پاڼې کاندي نار په نار

ترآخره

او په همدې توګه د ښکارندوی غوري هغه شهکار قصيده چې د

پسرلي ښکلاوې يې په پوره مهارت ستايلي دي:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړه سنګارونه

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

مځکه شنه، لاښونه شنې، لمنې شنې سوې

طيلسان زمردی واغوسته غرونه

ترآخره

د ښکارندوی ددغې قصيدې لويه برخه د نچرليزم (طبيعت پالنې)

يو نړيوال شهکار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د موضوع له نظره بیا د شیخ بستان بړیځ بدله بیخي متفاوته ده:

اوښکې مې څاڅي پر ګریوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مینې اور دې زما زړګی وریت په انګار کینا

ښې تار و نار کینا...

ترآخره

دا بیا د عشق سوز او ګداز په هغه ژبه شرح کوي چې د یوه ښه لیریک شعر خصوصیت دی. په پټه خزانه کې د موضوع رنګارنګي دومره پراخه ده چې آن له پند و عبرت څخه ډکې کیسې یا منظومه ګۍ هم په کې شته او یوه ښه نمونه یې د حافظ عبداللطیف اڅکزي د سوی او اوښ کیسه ده:

غوږ ونیسئ یارانو دا د اوښ او سوی قصه سوه

خورا ډیره خوږه سوه

ترآخره

د موضوع له پلوه د هر شاعر سبک دومره متفاوت دی چې سړي ته د پښتو لرغونو ادبیاتو د بډاینې او پراخوالي په اړه حیرانتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیښوي چې څنګه زموږ نیکونو د هرې ټولنیزې پیښې، پدیدې او ارزښت لپاره ادبي ایجاد او هستونې کړي دي او په دې اړه یو لوی ګنج (پټه خزانه) د ثبوت ښه شاهد دی.

۳. له شکلي پلوه د پټې خزانې د سبکونو رنګارنګي:

پټه خزانه د پښتو شاعرۍ د بیلابیلو فورمونو یوه لویه ګنجینه ده. د معمولو قالبونو لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعی، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعه، او نورو پرته د هغه مهال پښتو معمولو قالبونو موجودیت هم خورا په زړه پورې دی، په دې کې بدله، ناره، سندره او نور محلي قالبونه دومره خواږه دي چې له عربو څخه راغلي یوشمیر ادبي قالبونه ورسره سیالي نه شي کولای او له دې څخه دا څرګندیږي چې هغه مهال د پښتو ځانګړي فورمونه ښه په کلکه پالل کیدل او په ولس کې ډیر منلي او په زړه پورې وو.

زه غواړم دلته پر همدې موضوع یو څه تم شم؛ غزل، قصیده، مثنوي او نور قالبونه له خپل عربي خصلت سره ډیر وروسته پښتو ادب ته راغلل او تر دې پخوا پښتنو خپل بومي شعري فورمونه لرل.

د ادب د تاریخپوهانو له نظره د لنډۍ یو تاریخ نه دی معلوم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرګونو کاله پخوا ته رسیږي همداراز بدلې چې په طبیعي توګه د پښتو ادب یو ممتاز فورم دی، دغه فورم نه یوازې په ولسي او فولکلوریکه بڼه په خلکو کې، بلکه له نیکه مرغه په پټه خزانه کې هم خوندي پاتې شوی دی.

بدلې یو له بلې سره له وزني پلوه یو څه تفاوتونه لري خو د هندسي جوړښت له مخې ګډ قالب لري، لومړی مسرې یې اوږدې او دوهمې یې لنډې وي. دوه دوه بیتونه سره همقافیه وي او په ځینو بدلو کې اوله مسره تر دوو بیتونو وروسته تکراریږي. بدله عالي موسیقیت لري او ښکاري چې زموږ لرغونیو شاعرانو به په ترنم ویلې، ځکه خو یو شمیر دغه بدلې اوس هم په اسانۍ او خوږلنۍ سره د موسیقي په پردو کې راتلای شي. بدله د پښتنو له اجتماعي فطرت سره په طبیعي توګه مطابق فورم دی او که څوک وغواړي کره کتنه وکړي نو نظر غزل ته له موضوعي پلوه ډیرې پوره او بشپړې دي ځکه په بدلو کې وزني او قالبي محدودیتونه هیڅکله د یوه شاعرانه تصویر د ناقصې ارائیې، باعث نه ګرځي. په پټه خزانه کې د شیخ بستان بړیخ، د سیدال خان ناصر او نورو ګڼو شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوږې بدلې د یادولو وړ دي او د موسیقیت لپاره یې د بهادر خان دغه خوږه بدله د یادولو وړ ده چې زموږ د زمانې ښه سندرغاړي احمدولي ډیره خوږه سندره ورڅخه جوړه کړې:

بیلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي

لکه شبنم څاڅي

دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي

په غم الم څاڅي

تر آخره

پایله:

له پورتنیو یادونو څخه دا زباتیږي چې پټه خزانه له تاریخي - موضوعي او شکلي پلوه د بیلابیلو سبکونو یو رنګینه خزانه ده چې په هیڅ ډول د یوه یا حتی څو ذهنونو حاصل نه شي کیدای او ددغه کتاب د منکرینو په حدس هیڅ کله یو جوړ شوی (جعلي) کتاب نه شي کیدای ځکه چې د دومره ډیرو رنګینو - متفاوتو او عالي سبکونو رامنځ ته کول په هغه مهال (۱۳۲۲) لمریز کې هغه هم د یوه شخص له خوا د نه منلو وړ خبره ده. زما په نظر دا مسئله لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څېړنو ته اړتیا لري، ځکه د پټې خزانې د متونو رنګیني او عالي سطح او د قیقه پلټنه په خپله د دغه ارزښتمن کتاب حقانیت او لرغونوالی ثابتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو یادښتونه:

له ادبیاتو سره د تاریخ

او افسانې په پوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشري تاريخ په بهير کې، چې څومره شاته ځې نو په ګډه حافظه کې شته انځورونه داسې شي لکه يو ماشوم چې په سپينه پاڼه ډېر څه انځور کړي خو تناسب يې په پام کې نه وي نيولي، د ماشوم په تابلو کې به تاسو يو کوتره وګورئ چې له پيل څخه غټه ده او بيزو به په کاچوغه ډوډۍ خوري خو الوتکه به بيا د کوټې دننه الوزي... لويان چې دا تابلو ګوري هڅه کوي د ماشوم په هنري منطق پوه شي او د هر انځوريز عنصر سرحد وټاکي. د تاريخ حافظه زړګونه کاله وړاندې همداسې ګډه وډه ده، له لرغونپوهنې پرته څومره چې په تاريخي روايااتو پورې اړه لري موږ له همداسې ګډوډۍ سره مخامخ کېږو. (دلته دا يادونه اړينه ده چې لرغونپوهنه د تاريخ مادي توکي تر ساينسي څېړنې لاندې نيسي او کار يې پر تجربه ولاړ دی ځکه نو لږ اشتباه کوي، خو د تاريخي پېښو په اړه ځينې روايات چې ساينسي اساس نه لري ډېر د باور وړ نه دي).

يو مهال تاسو يو شمېر تاريخي روايات له ادبياتو، افسانو، اساطيرو او مذهبي متونو سره ګډ موندلای شئ، په دغه ځای کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو سخته ده چې د هرې برخې پوله بېله کړئ. راځئ یو مثال یاد کړو. ګېل ګمېش چې تر ټولو زړو اساطیري موندل شوی متن دی مورږ د ادبیاتو، تاریخ، افسانې او مذهبي روایاتو له همداسې ګډون سره مخامخ کوي.

ددغې زړې حماسې دولس ګونې لوحې چې لرغونپوهانو یې متن ترلاسه کړی دوه ارزښتونه لري، یو خو پخپله لوحې دي چې د لرغونپوهنې له نظره په یوه خاص ځای، ځانګړې زمان او مادي جوړښت پورې اړه لري، لرغونپوهنه یوازې د لوحو په لرغونوالي او څرنګوالي کار لري خو د متن محتوا او تاریخ یې بېل ارزښت دی. د ګېل ګمېش په کیسه کې له محتوایي پلوه د بشري ژوند هره ځانګړنه بېلول خورا سخت کار دی. ګېل ګمېش یو قهار، ځواکمن، مستبد او پرځان مین قهرمان دی، هره ناوې چې ود بړې باید اوله شپه له ده سره تېره کړي.

اودی په خپل ځواک کې چاته تن نه ورکوي. له بلې خوا انکېدو نیمه انسان او پرخوی ځناور هغه پهلوان دی چې د ژویو شودې روي او له غولانو سره په بیدیا کې څري، ددې لپاره چې انساني خویونه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غریزې پیدا کړي د برخلیک پر حکم د معبد یوه ښکلې کنچنۍ ورځي او شپې ورځې ورسر ځان لوبوي، انکېدو چې د نجلۍ خوند ګوري نو ښار ته راځي او له ګېل ګمېش سره تر پهلوانۍ وروسته ملګرتیا پېل کوي دا ملګرتیا پر مخ ځي تر دې بریده چې دوی دواړه د ځنګلونو د ساتونکي هېولا جګړې ته ملاتړي او په دې جګړه کې انکېدو وژل کېږي. ګېل ګمېش د خپل ملګري مړینه نه شي زغملای، ژړا او انګولا ډېره کوي او څوک نه پرېږدي چې وژل شوی ملګری یې خښ کړي تر دې چې د هغه له پوزې څخه چینجیان راخوځېږي او ګېل ګمېش دا مني چې ملګری بېرته نه راستنېږي، دا پېښه په ځان غره پهلوان ته دا لوست ورکوي چې مرګ حتمي دی او یوه ورځ به دی هم مړ شي، له مرګ څخه ویره او تلپاتې ژوند ته د رسیدو تلوسه ګېل ګمېش دې ته اړ باسي چې بلې دنیا ته سفر وکړي.

او هلته له (اوته نه پېش تیم) څخه، چې د کیسې د روایت له مخې له لوی توپان څخه ژوندی وتلی، د تلپاتې ژوند د راز پوښتنه وکړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو بالاخره په دې پوهېږي چې مرګ حق دی او هر ژوندی مخلوق په مرګ محکوم دی.

دا کیسه که تاریخ ته واړوې نو دومره څه درته ویلای شي چې د زاړه بابل (او سني عراق) په نینوا کې د ګېل ګمېش په نوم پاچا تېر شوی دی.

که د کیسې افسانوي اړخ وګورې نو ډېر څه دا سې شته چې له تاریخي ارزښت څخه یې افسانوي ارزښت پیاوړی کوي: د ګېل ګمېش، انکېدو ، د ګېل ګمېش مور او نور کرکټرونه عادي بشر نه دي بلکې ډېر د ماشومانو په ذهن کې دیوانو او هیولاوو ته ورته دي، کیسه خپل ادبي ارزښت هم لري، په دې کیسه کې کرکټرونه، پېښې، غوټې، تلوسه او پای دا سې راغلي چې د یوه هنري روایت ځانګړتیاوې لري او د ژباړې له ژبې څخه ښکاري چې په کیسو کې تشبیهات، استعارې، سمبولونه، تصاویر او نور هنري ارزښتونه هم ښه ډېر دي.

په کیسه کې د اوته نه پیش تیم له خولې دا سې روایت دی چې کټ مټ د حضرت نوح علیه السلام کیسې ته ورته ده، نړۍ توپان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوبوي او دی له یو شمېر نورو ژوندویو موجوداتو سره په خپله جوړه کړې بېړۍ کې ژوندی پاتې کېږي دلته نو کیسه مذهبي اړخ خپلوي.

ښه اوس نو زموږ ددې لیکنې اصلي پوښتنه رامنځ ته کېږي او هغه دا چې: « دغه کیسه په ادبیاتو کې راځي او یا میتولوژي (اساطیر) یې وګڼو، تاریخ دی یا د مذهبي متونو یوه برخه؟».

ددې پوښتنې ځواب په تاریخپوهنه، انتروپولوژۍ، ادبپوهنه او میتولوژۍ کې لټولای شو، خو د سپیناوي ځای یې دغه لیکنه نه ده.

دلته به د تاریخ او افسانې د قلمرو پر پوله او په دې کې د ادبیاتو په دریځ خبرې وکړو.

لرغونی ادب له افسانې، اساطیرو، حماسو، عقایدو او تاریخ سره ګډ دی، ویدي سرودونه ګاڅونه (ګیتونه) او په مجموع کې اوستا، مهابهارت، شهنامې، په لویدیځ کې ایلیاد او اډیسې، او نور لسګونه آثار یې بېلګې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځله تاريخ ليکونکو د خپلو ليکنو پرمهال د تاريخي پېښو د ګونګو ځنډو روښانولو لپاره د هغې دورې ادبي آثارو ته سر ور ښکاره کړی او کله کله خو يې د استناد تر بريده باور پرې کړی دی.

ادبيات چې له تخييل سره ټينګې اړيکې لري، بلکې ډېر ځله د تخييل مولودوي، په علمي برخه کې استناد نه شي پرې کيدای، خو له شکه پرته چې د لرغونو انسانانو د افکارو، ژوند پېښو، عقايدو، باورونو، ارزښتونو او ټولنيز ژوند په اړه تر ټولو پراخ معلومات را رسولای شي، نو له همدې پلوه لرغوني ادبيات د لرغونو انسانانو د پېژندلو لپاره خورا په زړه پورې سرچينې دي.

هره هغه ټولنه چې داسې لرغوني بډای ادبيات لري نو د مدني ژوند له پلوه په ښه وضعيت کې وي، اروپايي مدنيت د خپلې روښانتيا ريښې د زاړه يونان او روم په فرهنګ کېويني، چې رومي او يوناني ادبيات يې غوره برخه ده که څه هم د منځنيو پېړيو تياره دورې او د کليسا حاکميت دې فرهنګ ته خورا لوی زيان ورساوه خو ويې نه شو وژلای بلکې پخپله يې هومره تر اغيز لاندې راغلل، چې زاړه ادبيات يې د نوی عيسوي اروپا فرهنګ ته هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورننوتل. چين، هند ، مصر ، عراق او زړه آريانا هم همداسې د ر واخله، سره له دې چې پر آريانا باندې د مغولو پراخ هجوم هرڅه درې ورې کړل خو نورو بيا تر يوه بريده وساتلای شول.

پښتانه د هر تولنيز ، چاپېريالي يا جوړښتي لامل له مخې چې و ، په دې بريالی نه شول چې خپل لرغوني ادبيات په ليکنۍ بڼه وساتي د زړې پښتو لرغوني روايات يا په شفاهي کيسو کې تيت شوي او يا هم ځينې غاړې او ناړې ورڅخه پاتې شوې، چې دې پېښې د لرغوني بډايې ادبي زېرمې له لرلو څخه محروم کړل. داسې ادب چې د تاريخ او افسانې پر پوله ودريدای شي او له نړيوالو آثارو سره سيالي وکړي.

څو عشقي حماسې او افسانې طبعاً چې زموږ د ولسي ادب غوره بيلګې دي، مومن خان او شيرينو ، آدم خان او درخانۍ، موسی جان او ګلمکۍ، فتح خان او رابيا او نور داسې نکلونه دي چې زموږ ولسي ادب تر يوه حده د تاريخ او افسانې پر پوله درولای شي مګر له لرغوني مدون ادب څخه مو داسې پانګه ورکه شوې ده، يوه نيوکه چې موږ يې تل په خپل معاصر ادبي بهير لرو هغه د لفظي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاړونو او شعارونو افراط دی چې نه خو یې حماسي آثار ګڼلای شو او نه حتی ویاړنې، بلکې کلیشه یي نارې سورې دي.

زموږ د تاریخي ابهت او عظمت د بیا احیا لپاره ددغو شعارونو پر ځای همداسې بډای آثار ښایي وپنځول شي چې زموږ راتلونکو نسلونو ته د حقیقي میراني، مدني ژوند ،ملي ویاړونو او تاریخي جلال لاسوندونه او سرچینې شي.

زموږ ډېر معاصر ادب د داسې یو ښو بیلګو خاوند دی، خو لا غځول یې پر زلمي نسل د افغاني هنر او ادب یو پور وګڼئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاڅونه (ګاتهونه، ګاتونه) د افغاني فرهنګ يوه لرغونې پانګه

ګاڅونه د پښتون روحاني مشر سپين تمان زردښت د مذهبي سرودونو هغې مجموعې ته ويل کيږي، چې د اوستا تر ټولو لرغونې برخه جوړوي. که څه هم دغه سرودونه په زړه پهلوي کې د ګاثونو په شکل ليکل شوې خو د (ګاته له تلفظ څخه ښکاري، چې دا هماغه د (ګاڅ) د اصلي تلفظ او ښتی شکل دی ځکه نو موږ په دغه ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې له ګات، ګاتهـ، ګات او ګاځ څخه وروستی هغه غوره کوو څکه تر ټولو دقیق تلفظ په نظر راځي.

معاصر ژبپوهان او د تاریخي ـ مقایسوي ژبپوهنې متخصصین باور لري، چې پښتو تر ګردو هندو اروپایي ژوندیو ژبو څخه ډېره اوستا ته نږدې ژبه ده او مخامخ ورسره ارتباط لري دوی په خپل نظر تردې حده ټینګار کوي، چې که هر څوک غواړي اوستا زده کړي، یا یې وڅېړي نو هرو مرو بنایي اول پښتو زده کړي. له همدې امله زموږ په فکر پښتنو لیکوالو او څېړونکو ته دا په زړه پورې او د اشنایي وړ مسله ده، چې د اوستا په یوه خورا مهمه پانګه یعنې ګاڅونو خبر شي. ګاڅونه په ټوله اوستا کې هم هنري ارزښت لري او هم د منځپانګې له نظره فکري او تاریخي بډایه زیرمه ګڼل کیږي.

لکه مخکې، چې ورته اشاره وشوه ګاڅونه زاړه زردښتي سرودونه دي، چې خپل ځانګړی وزن لري. ددغو سرودو قطعات په څپیزو خجیزو ټوټو ویشل کیږي، چې د پښتو ژبې له وزنې سیستم سره پوره ورته والی لري. ټول ګاڅونه ۱۷ هایې (فصلونه) ۲۳۸ قطعې ۸۹۲ شعرونه او ۵۵۲۰ کلیمې دي (پور داود ـ ګاتها ـ چاپ بمبیي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ فصلونه پيل او پای ته لري او ښکاري، چې يو شمير سرودونه د تاريخ له حافظې څخه هير شوي دي.

کلک شواهد وجود لري، چې ټول ګاتونه د زردښت خپلې وينا وې دي، چې د هغه د مريدانو له خوا را غونډ شوي دي ځکه په ګڼو قطعاتو کې دی پخپله د لومړی متکلم شخص په توګه نور مخاطبوي.

د زمان له پلوه د ګاتونو د ليکلو نېټه پخپله د زردښت د ژوند د زمان په څير د ابهام په ګردونو کې پټه ده. پور داود څه کم اتيا کاله وړاندې د ګاتونو په هغې مجموعې کې، چې په بمبيي کې چاپ شوې ده، له يوناني مورخينو څخه نقل کوي، چې په يوه روايت ۱۰۸۰ کاله تر ميلاد مخکې زردښت ژوندی و او د ګاتونو سرودونه هم په همدې کلونو کې رامنځ ته شوي دي (۲۲مخ) نوموړی داهم رانقلوي، چې زردښت په بلخ کې زيږيدلی او همالته يې خپل عقيدوي او فلسفي افکار خپاره کړي. نوموړی په پوره انصاف د خپل کتاب په ۲۲ مخ کې ليکي، چې: «زرد تشت.... خود را در گاتها زرتشتر مينامد وگاه نيز اسم خانواده را که سپيتمه باشد افزوده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشود زرتشتر سپیتمه این اسم اخیر را امروز سپنتمان ویا اسپنتمان گویم ظاهرا معني آن از نژاد سفید و یا خاندان سفید باشد»

سپین تومن له دوو پښتو کلماتو څخه جوړشوی صفت دی، چې دهغه دواړه سپین (سفید) تومن (نژاد) اوس هم معمول او ژوندي کلمات دي. ګاثونه، چې په پینځه ګونو ګاثونو هم ویشل شوي دهرګاتا نوم دادی: اهنود ، اشتود ، سپنتمد ، وهو خشتر او وهیشتواشت.

دلته به ښه وي، چې له ګاثونو څخه څو قطعې په پښتو راوژباړم، البته دیادونې وړ ده، چې دغه څو قطعې په ازاده توګه ژباړل شوي دي او هیڅکله ټکی په ټکی ژباړه نه ده:

- اوهاغسې چې دلومړۍ ورځې په ژمنه کې حکم وشو، ښښتن به له دروغجن او ریښتیا پال سره وړ چلند وکړي. همدا راز له هغه چا سره، چې کړنې یې دبدیو اوښېګڼو ګډوله وي، هم حساب کیږي، چې څومره یې سم او څومره یې ناسم دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اهنود ګاڅ سينا -1_33»

- هغه څوک، چې له دروغجن سره پخپله ژبه يا فکر يا لاسونو وجنګيده او يا يې خپل ملګري دنيکۍ دين ته راوبلل هغه به د مزدا اهورا خوښي دخپلې ژغورنې لپاره راوپاروي

(اهنود ګاڅ يسنا -۲۳۳)

- خو هغوی، چې دبد کرداره واکمنو فرمانونه مني، د هغوی کارو خيال وايمان توراو تباه دی، ارواوې په دوزخې وهم پردروغجن راځي او د درواغو په دنيا کې به تر ټولو اول ځای د دوی وی.

(سپنتمد ګاڅ -۱۱)

- کومې خاورې ته ورشم، چيرې ځان پناه کړم؟ مشران او لارښوونکي دې له ما مخ واړوي او له بزګرانو هم خوشاله نه يم، د ښار له واکمنو څخه هم خوابدی يم، چې دروغ پلوي دي نو اې مزدا تا به څنګه خوشاله کړم؟

(اشود ګاڅ يسنا -۴۲-۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مولانا خادم او نشنليزم

نشنليزم Nationalism يا ملت پالنه د يوې سياسي مفکورې په توګه د يوه ملت د تشخص، پرمختګ او پر ځان متکي کېدو لپاره د يوه سياسي تمايل ترڅنګ يو فردي او رواني تمايل هم دی، يعنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یوازې سیاسي مفکوره نه بلکې یوه رواني غریزه هم ده. دغه رواني غریزه هغه مهال د یوې سیاسي مفکورې په بڼه را څرګندېږي چې د سیاست پوهنې، ټولنپوهنې او ولسپوهنې له معیارونو سره سم په ځانګړو چوکاټونو، کړنلارو او منظمو خوځښتونو کې ځای شي.

فرد له ځانه سره مینه لري له کورنۍ سره د تړلو مزي ټینګوي ځکه د ځان تر ټولو نږدې اړیکې یې له دوی سره وي د روحي تړون دغه اړیکه په مخروطي بڼه له ځانه پیل بیا کورنۍ قوم او بلاخره ملت ته پراخېږي، زه غواړم وو ایم چې له خپل ملت او ولس سره مینه سیاسي نه بلکه رواني تنده ده.

د تیرو درېشو کلونو په اوږدو کې سرو ـ شنو انقلابونو د ډېرو افغاني او ملي ارزښتونو ترڅنګ د افغانانو دغه روحي غریزه هم وځپله او زموږ د افغاني نشنلیزم هغه محرکه قوه چې د هېواد د ودانۍ او د ملت د سوکالۍ د حل لاره کېدای شوه په دې او هغه نامه تر برید لاندې راغله. انقلابونو ډېر ښه او محبوب نومونه او اصطلاحات وسولول او بدنامه یې کړل، انقلاب، ګوند، آزادي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله، پوهاند ، پروفیسور ، رهبر ، دیموکراسي ، تنظیم او ببلا ببل ایزمونه ځینې هغه اصطلاحات و چې تر سیورو لاندې یې جنایتونه وشول او اوس یې حتی یادول زموږ د بیچاره خلکو خوا راګرځوي. یو له همدا سې بد قسمته اصطلاحاتو څخه نشنلیزم یا ملتپالنه هم وه ، چې کله ارتجاعی او کپیټالیستي تمایل او کله کله د کفر او غیر اسلامي تمایل په نامه وځپل شوه ، حال دا چې له خپل ملت او خلکو سره مینه او د ملت د سوکالۍ او هوساینې لپاره هلې ځلې نه ارتجاعی عمل و او نه هم کفري او غیر اسلامي کار.

د خپل هېواد ، ملت او خلکو قدر هغه وخت زیاد شو چې افغان سرګردانه مهاجر په هر اسلامي او غیر اسلامي هېواد کې روحاً وځپل شول، وشړل شول، خوار او فقیر د پردیو په دروازو کې ودرېدل او ایله په دې وپوهېدل چې خپل هویت څومره ارزښت لري، ددې وطن هر او سیدونکی له ملکه بهر اول افغان دی بیا احمد یا محمود او د کلبي یا مقصود زوی.

ښه نو چې دا سې ده ، د ملت پالنې غریزه هغه څه ده چې د ملت جوړونې او هېواد جوړونې لومړۍ خښتـه یې ګڼلی شو. او دا هغه څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې ترسرو او شنو انقلابونو ډېر پخوا زموږ یو سترګور، ویښ او متبحر دیني عالم اروانښاد مولانا قیام الدین خادم ورته متوجه شوی و. عجیبه داده، چې پر ملت پالنې معتقد ډېر افغان مشران له آره دیني عالمان وو، له پینځو ستورو یې راونیسه تر استاد عبدالله خدمتګار بختاني پورې چې لوی خدای «ج» دې یې تر ډېره راته ژوندی لري.

زموږ په مشرانو کې استاد خادم هغه څوک دی چې نه یوازې پخپله یو عملي ملت پال شخصیت و، بلکې د ملت پالنې یا نشنلیزم پر تیوري او علمي اړخونو، پېژندنه او څېړنه یې کار هم کړی او دغه تمایل یې افغانانو ته ور معرفي کړی هم و.

اروانښاد استاد خادم په خپله یوه لیکنه « د ملیت علمي تشریح» کې پر ملیت او بین المللیت باندې بحث کوي او د هغه مهال په فکري چاپېریال کې د دغو اصطلاحاتو تعریف لټوي، استاد یو ځای لیکي:

« د شملې پېړۍ په ابتدا کې لومړی ځل د ملت پرستۍ پلوشې وطن ته راولویدې. د ملت پرستي رڼا د افکارو تنویر د وطن میدان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راووت. تعليم او تربيه، نشريات او تبليغات ورو ورو شروع شول... د قوم پرستۍ بنا د ملت پرستۍ خواته توسعه ومینده تر څو چې لومړی ځل د ملت پرورۍ عالي او مقدس روح د استقلال په جنګ کې مجسم تبارز وکړ».

په پورته کرښو کې هغه باور له ورايه ليدای شو چې استاد خادم يې پر افغاني نشنليزم او د هغه پر نتايجو لري. استاد د نشنليزم يا ملت پالنې پر اغيز غږېږي او نتيجه اخلي چې که د افغان ولس د افغانيت مينه او حب نه وای دغه ملت به څنګه تر نورو ولسونو وړاندې خپل استقلال ګټلای وای.

بل ځای د يوه نشنليست انسان ځانګړنې داسې شماري:

« ملت پرور د ملي سعادت او لوړتيا په مخه کې د وطن د ارتقا او برم په لار کې له کور، کلي او قوم څخه تېروي، ملي ګټې ته له هرې يوې بلې ګټې نه ترجيح ورکوي. دا حس چا کې نه شي پيدا کېدای، تر څو چې پوه نه شي، ستر ګې يې خلاصې نه شي په خپل او د جهان په احوال خبر نه شي.»

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا کټ مټ هماغه حس دی چې نن ورته د آب حیات په څېر اړتیا شته د سرو او شنو انقلابونو په بهیر کې شخصي، ګوندي او ډله ییزې ګټې دومره مهمې وې چې افغانستان خو پرېږده حتی د انسانیت او اسلامیت آرونه هم هېر شول د وطن چور او ورانول ځکه مباح ګڼل کېدل چې په سیاستبازانو کې د ملت او وطن د مینې حس نه و.

هر چا خپله ګټه لټوله او ددې لپاره یې د افغان وینه داسې اسانه بهوله لکه د خوړ اوبه.

ددې لیکنې هدف دادی چې د نشنلیزم په اړه د مولانا خادم نسخه همدا نن هم او سبا ته هم ددې ملت رنځ دوا کولای شي.

اول دا چې که نشنلیزم د کفر معادل وای نو ولې د مولانا خادم په څېر ګڼ دیني عالمان او روحانیون پرې معتقد وو؟

دوهم دا چې د استاد خادم په څېر افغانستان دوسته او افغان دوسته شخصیتونو کې د نشنلیزم د حس قوت ډېر طبیعي و، نه سیاسي. هغه مهال د ایډیولوژیو دیکته او تحمیل لا رواج نه و، د استاد خادم د سیاسي مفکورې او تمایل روزنه هغه پخپله کړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ډېر فکر کړی و، چې د وطن او ملت د ژغورنې لاره کومه ده؟ او بلاخره دې باور ته رسېدلی و چې اول دې له وطن او ملت سره مينه تعريف کړي او بيا دې په ټولو افغانانو کې وروزي. ښايي استاد خادم او د هغه همزولی روڼ اند ده نسل د لومړي ځل لپاره متوجه شول چې يوازې په ادبياتو او سندرو کې د وطن دوستۍ او وطن پرستۍ چيغې سورې کفايت نه کوي بلکې افغانان بايد عملاً خپله وطن پالنه او ملت پالنه زبات کړي. په اوسنۍ نړۍ کې په دې اړه د قضاوت معيار بدل شوی دی، تاسو نړيوالو ته يوازې په شعارونو او ترانو کې ځان ملت پال او وطن دوست نه شئ ثابتولی بلکې اوس د هر ملت لپاره د وطن دوستۍ معيار د هغه ملت د آبادۍ، پرمختګ، رفاه او نړيوال اعتبار سطح ده که يو هېواد ډېر آباد او پرمختللی وي نو ملت يې وطن دوسته دی او که يو هېواد وران، ويجاړ وروسته پاتې او فقير وي نو ملت يې وطن دوست نه شي ګڼل کېدای، ولاو که هر څومره يې په شعرونو او سندرو کې د وطن دوستۍ ډېرې پر سينه وهلې وي. لوی کار د همدغې مفکورې تعميم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه واړه ستوري په تېره بیا استاد خادم، استاد الفت او استاد بېنوا هغه مشران دي چې پخپلو خوږو نثرونو او لیکنو کې یې د ې اصل ته پام کړی دی.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمايي کې که څه هم د افغانستان سیاسي وضعیت ثبات درلوده خو عامه شعور او اجتماعي پوهه خوار ټیټ وو، د بې سوادۍ کچه لوړه وه ،اقتصاد کمزوری و او خلک له سیاسي –ټولنیز فرهنګ سره ډېر نه وو آشنا له همدې امله د نشنلیزم په څېر اصطلاحات خلکو ته ناآشنا وو. د استاد خادم په څېر منلو پوهانو او لیکوالو ته ډېر کار په کار و چې دغه اجتماعي ارزښتونه معرفي کړي، استاد خادم او د هغو همزولو لیکوالو یو امکان درلوده او هغه دا چې د خپل اجتماعي موقف، دیني پوهې او ولسي شخصیتونو له برکته په عامو خلکو کې منلي وو، او د هېڅ ډول بهرني سیاسي ایزم ټاپه نه وه پرې لګېدلې او خلکو پرې باور کاوه.

استاد خادم څنګه نشنلیزم خلکو ته وروپېژانده؟ عجیبه ده، د اجتماعي اصطلاحاتو پېژندنه ځانګړي میتودونه لري او استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خادم هغه مهال پردې میتودونو پوهېده. په نړۍ کې د نورو موډلونو معرفي او بېلګه يې شننه د دغه کار يوه برخه ده، استاد خادم پخپله يوه ليکنه کې چې د مليت حس نومېږي د نشنليزم موډلونه معرفي کوي. استاد د امريکا، هندوستان، پښتونستان او نورو ملتونو مثالونه معرفي کوي او د خپلې ليکنې په پای کې داسې نتيجه اخلي:« دا طبيعي ده چې د بشر يو فرد هغې ژبې سره علاقه او محبت لري چې هغه يې مورنۍ ژبه وي او همدا ژبه له ټولو ژبو څخه مرجحه ګڼي او هغه وخت ځان مسعود او نيک بخت ويني چې خپل قومي غرور د تاريخ په پاڼو کې ملاحظه کړي. مليت په هر نسل کې خپل موجوديت ساتي او په يوه ځلانده څېره سره ظهور کوي.»

په نوې ارواپوهنه کې له فردي ارواپوهنې ورها خوا يوه اصطلاح شته چې قومي ارواپوهنه يې بولي، قومي ارواپوهنه د هغو ګډو ارکيټيپونو مجموعه ده چې له ارثي پلوه له يوه نسل څخه بل ته لېږدي او آن په فردي تحت الشعور کې يوه لويه برخه جوړوي، فردي شخصيت د ودې په بهير کې په کلکه د لاشعور له دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوبي خاطراتو څخه اغیز مني. له کورنۍ، مورنۍ ژبې، قومي جوړښت، نژاد، ملت او هېواد سره مینه مخامخ په همدغو ارثي اخیستنو پورې اړه لري. تاسو د کارل ګوستاو یونګ په بحثونو کې د کلتوري او قومي ارزښتونو د انتقال او د قومي تمایل د رواني اړخونو ګڼ شمېر مثالونه کتلای شي ځکه خو موږ ددې کرښو په پیل کې یاده کړه چې نشنلیستي تمایل غریزي او رواني بنسټ لري، زموږ استاد خادم کلونه پخوا دې ته متوجه شوی و، د استاد دغه کرښې ولولئ.

«که څه هم ځینې مورخان او فلاسفه د ملیت او نشنالیزم مفکورې سره مخالف دي او په امحا کې یې زیار باسي خو سره ددې دوی نه شي موفق کېدلی چې د ملیت حس له منځه یوسي. ځکه چې دا کار د افرادو په ذاتي تمایلاتو متکي دی او لکه څنګه چې خلک د خپل موروثي هېواد «مسقط الراٴس» سره بې دلیله محبت او علاقه لري. همدارنګه یې د خپل ملیت سره هم لري نو په دې لحاظ ویلی شو چې ددې مفکورې په ضد هر رنګ مقابله کول تاثیر نه شي کولای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېره دې نه وي چې له خپل ملت سره مينه او خپل ولس او هېواد ته کار هېڅکله د بل ملت او هېواد يا قوم پر ضد ګام اخيستل نه دي.

د نړيوال کېدو يا (Globalization) په عصر کې هم ملتونو خپل جوړښت ساتلی، د اروپا په لويه وچه کې چې اوس د يوه هېواد په څېر سره يو ځای شوې ده فرانسوي پر خپل فرانسوي توب نازېږي او جرمن پر خپل جرمنوالي وياړي، ملت ملت دی، له ملت سره همدا ليونۍ مينه وه چې له نړيوالې جګړې څخه را وتلې ټوټه ټوټه او ويجاړه جرمني يې د ېر ژر د اروپا په لومړي اقتصادي ځواک بدله کړه.

افغانستان هم له جګړې څخه راوتلی، د نړيوالې ټولنې د مرستو د ميليونونو ډالرو بهېر هم ورته را روان دی خو لا هم نه جوړېږی، ځکه موږ له خپل ملت سره مينه نه لرو او د نشنليزم حس مو کمزوری دی.

که څوک دا بهانه کوي چې موږ خو بهرنيان نه پرېږدي چې جوړ شو، دا «عذر بدتر از ګناه» ده ځکه ولې بهرنيانو ته اجازه ورکوو چې موږ له آبادۍ څخه منع کړي او يو بل را باندې ووژني، موږ که پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېـواد او ملـت مـېـن وای او د هــر سیاسـي حرکـت هـدف مــو د افغانستان او افغان هو سایینه او آبادي وای بیا خو بهرنیو دا لـوبې نه شوې را باندې کولای.

نشنلیزم له بل سره دښمني نـه ،بلکې د ځان آبادي ده. د نشـنلیزم بـل منطق دادی چې تر هغو ټول قـوم نیکمرغـه نـه شي فـردي نیکمرغـي ناممکنـه ده. تاسـو بـه ښـکلی کـور ولـرئ، پـه ښـکلي مـوټر کـې بـه ګرځئ، پـه بانـک کـې بـه ډېرې پیسـې ولـرئ خـو همـدا چـې ښـار تـه راووځئ او د سوالګرو کتار وګورئ نو وجدان به مو وځوربږي چې د ښار سړک ویجاړوي نو ستاسو ښکلي موټر ته به تاوان ورسوي او ستاسو ښکلې جامې به په ختو شي، خاورې به تنفس کړئ او په یوه ویجاړ روغتون کې به مو علاج ونه شي.

داپه دې مانا چې فردي نیکمرغي هم په ملی نیکمرغـي کـې نغښـتې ده او د ملـي نیکمرغـیـ د رامنځتـه کېـدو لپـاره هانـد او هڅـې د نشنلیزم او ملت پالنې د روحیې پر اساس رامنځته کېږي هغوی چې په سروشنو انقلابونو کې ځانونه وپړسول او نړیـوال بانکونـه یـې لـه خپلو پیسو ډک کړل دغه اصل ته نه دي متوجه شوي، چې تر څو یـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک نه وي نیکمرغه شوي دوی او کورنۍ یې نه شي نیکمرغه کېدای، او دادی د افغاني نشنلیزم حکم.

له پورتني بحث څخه داسې پایله اخلو:

استاد خادم د یوه متبحر دیني عالم په توګه نشنلیزم را پېژندو او د ملتونو د نیکمرغۍ او رفا لپاره یې د هغو معنوي سرچینه ګڼله، استاد باور درلوده چې هېوادونه یوازې د دوستۍ په شعارونو نه بلکې له ملت او هېواد سره د کلک محبت او مینې پر اساس د عملي هلو ځلو په پایله کې ودانېږي.

ملت پالنه کومه را تپل شوې سیاسي ایډیولوژي نه بلکې په افرادو کې یو ذاتي تمایل او رواني ځواک دی. ځکه خو انسان فطري ملت پال او هېواد دوست وي.

اوس چې افغانستان له ملي پلوه ډېرې ستونزې لري او خدای مکړه بېرۍ یې ډوبه ده، یو ځل بیا ډېرو ملي مرشدانو ته اړتیا لرو چې د استاد خادم په څېر را پاڅېږي، په قلم، قدم او درهم ملت راویښ کړي، رالوییدونکی نسل په دې وپوهوي، چې دوی هم یو هېواد لري چې افغانستان نومېږي، دوی هم یو ملت لري چې افغان ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايـي او دوی بايـد د افغـاني نشـنليزم پـر ګانـه سـينګار د ودانـۍ معرکې ته ور ګډ شي. افغان نسل ته په تېر تاريخ تش ويا ړونه روزي نـه ورکـوي او پـه ادبيـاتو او سـندرو کـې د ملـت پـالنې او هېـواد دوستۍ شعارونه کافي نه دي بلکې د افغاني ملت پالنې پر روحيه سمبال نسل بايد يو شمېر داسې عملي ميکانيزمونه رامنځ تـه کـړي چې د هغو پر اساس وران افغانستان ودان او ځوريدلی ملت هوسا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت یو نثر، یوه دنیا خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت پر نثري ليکنو ګڼې ليکنې شوي، زه غواړم د بېلګې په توګه د هغه يو نثر راواخلم او د بلاغت او اجتماعي پېغام رسولو د کمال له نظره پرې يوه لنډه تبصره وکړم، ځکه موږ د تاريخ په يوه داسې مرحله کې ژوند کوو چې تر هر څه ډېر ټولنيزې اصلاح او د اجتماعي شعور لوړولو ته اړتيا لرو، زموږ ډېرې بدبختۍ زموږ د ګډې شعوري سطحې له ټيټوالي څخه رازيږي. ادبيات او په ادبياتو کې د استاد الفت په څېر د يوه دراک ليکوال پاخه، منطقي او بليغ نثرونه د داسې اصلاح تر ټولو ښه وسايل دي، نن سبا د عامه پوهاوي Public Education لپاره داسې مواد په نړيواله سطح اهميت لري. ممتاز ادبي نثرونه يوازې د ښه پيغام رسولو له نظره اهميت نه لري، بلکې هنري ارزښت يې په دې کې وي چې د نظر وړ پيغام څنګه رسوي، په بله ژبه په کومو ادبي ارزښتونو يې پسولي. زما د نظر وړ نثري ټوټه (جګ برجونه) نومېږي چې دلته يې رانقلوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلا برجونه او دېوالونه ډېر جګ و، د کلا شاوخوا ته خندق ډېر ژور و، له دغه ځګوالي سره دغه ټیټوالی تړلی و او د لوړتیا راز په همدغه کنده کې پټ و، تر څو چې یو ځای ډېر ژور نه شي د چا برجونه نه جګیږي. دیوه لوړېدل او د بل ټیټېدل یو له بله تړلي دي، دا جګ برجونه هر چا له لرې لیدل مګر دا لویه کنده له لرې چا نه لیده او د نژدې خلکو هم ډېر پام ورته نه و.

زموږ سترګې له ډېر لرې ځایه لوړ ځلي او جګ برجونه ویني مګر ژورې ځاګانې او لوېې کندې څو قدمه هغه خوا نه ویني.

د دې هسکو دېوالونو او لوړو برجونو خټه له همدغه ټیټ ځایه اخیستل شوې ده، دا خټه د سندا له پښو لاندې پخه شوه او ډېرو خلکو په لتو ووهله بې له دېنه دا دېوالونه او برجونه نه لوړېده.

یوه لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لرې او ټیټ همدغسې جګیږي، د دنیا جاه و جلال عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي، چې سرګذشت یې له ډېر ټیټ ځایه شروع کیږي.کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظیم ټیټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټیټیږي، هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس په نامه نه دریږي، دا هغه پور دی چې سړی یې یوه ته ورکوي او له بل نه یې غواړي.

که دا خبره تاسو منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ! هغه چې د خان په مخکې خپل سر ډېر ټیټوي په نورو باندې تفوق لري او درجه یې لوړه ده هغه آس چې د ارباب د سپرلۍ د پاره په کمند کې ولاړ دی له نورو اسونو نه ډېر قدر لري او میتران یې ډېر ښه خدمت کوي.

که موږ حقیقت ته ځیر شو عزت ډېر ځله په ذلت ګاټه شي او باداري د غلامۍ نتیجه ده، ډېر خلک شته چې د شخصیت د ګټلو د پاره خپل شخصیت له پښو لاندې کوي او د عزت د پاره عزه النفس قربانوي.

څنګه چې دهقانان غنم په خاورو کې شیندي او بیا د غنمو درمندونه اخلي دوی هم عزت او شخصیت له خاورو لاندې کوي او دې ته یې منتظر وي.

په دنیا کې ډېر لږ کسان دي چې خپل فطري او طبیعي لوړوالی په بل شان ساتي او د لوړو برجونو غوندې نه دي بلکې د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا له قديمه دود و، چې د لوړو د بوالونو خاوندو کلاګانو به په خپله شا او خوا کې خندقونه هم درلودل، خندقونه به د دښمنانو د يرغل پر مهال د هغوی مخه نيوله، د لويو بالاحصارونو پر شا او خوا هم لوی لوی خندقونه راګرځېدلي وو، استاد الفت موږ ته د دغه تشبيهي مثال په را په يادولو خپله مفکوره هم را پېژني او وايي چې لوی د بوالونه ځکه لوړ دي چې تر څنګه يې خندقونه ژور دي يعنې هغه خلک چې لوړ شوي خامخا يې ځينې خلک واړه کړي چې نظر هغو ته دوی لوی ښکاري، د استاد الفت د خبرې يوه مانا دا هم ده چې د ځينو خلکو عزت د نورو په ذلت کې وي د استاد الفت هدف هغه مصنوعي وقار او حيثيت دی چې ځينې خلک يې د نورو په ذليلولو او خوارولو کې ګټي، زموږ په ټولنه کې ډېر داسې خلک شته چې د نورو په وژلو، لوټولو، ځورولو او خوارولو، لوی شوي، مهم شوي، او واک و ځواک ته رسيدلي. دا په حقيقت کې هماغه کاذبه لويي ده چې استاد الفت ورته اشاره کړې ده، د استاد الفت د منطق او استدلال يوه ښېګڼه، ځانګړنه او خوږوالی په دې کې دی چې هغه کوي خپل خلک په داسې مثالونو پوه کړي چې د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د پوهاوي ورړ وي، خلک ورسره اشنا وي او په ورځني ژوند کې ورسره سر و کار ولري، آن نالوستي او عام خلک هم پرې پوه شي، وګورئ، برجورې کلاګانې، د هغو تر څنګ خندقونه د سنډا له پښو لاندې د ختو پخېدل او بیا ورځخه د بوالونه او برجونه جوړول هغه څه دي چې د افغانستان خلک یې پېژني او په اسانۍ سره یې تصور کولای شي، استاد الفت د نیویارک او پاریس ماڼۍ ګانې او برجونه نه دي ښودلي، ځکه بېچاره افغانان له هغو سره نه دي بلد. د استاد نور مثالونه هم محلي او اشنا دي: خان او د هغه نوکران، دخان آس، کمند ، میتران، دهقانان، درمندونه او د غرونو جګې څوکې دا ټول د هغه د عالي منطق لپاره ساده او عام فهمه مثالونه او په زړه پورې تشبیهات دي. د استاد الفت استدلال دا دی چې د هېواد او ټولنیزو ازرښتونو اصلي ساتونکي خلک دي، سره له دې چې له لرې څخه یوازې لوړ د بوالونه ښکاري، یعنې ټول هغه کسان ویني چې په لوړو څوکیو ناست دي، فکر کیږي چې هر څه دوی کوي حال دا چې د کلا (کېدای شي د ازرښتونو سمبول وي) په ساتلو کې نه یوازې د بوالونه بلکې خندقونه (عادي خلک) چې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليدل کيږي هم ډېر رول او ونډه لري. او عجيب دا ده چې د پوالونه دورانېدو او رالوېدو وړ دي مګر خندقونه تر د پوالونو ډېر د اطمينان وړ دي.

د استاد الفت منطق دا دی چې: ((يو لوړ مقام ته رسېدل د غه راز کارونه په مخکې لري او ټيټ هم د غسې جګيږي يا د دنيا جاه و جلال، عزت او منزلت هما غه لوړ برجونه دي چې سر ګذشت يې له ډېر ټيټ ځايه شروع کيږي.))دا خبره دوه ببل ببل پيغامونه درلودای شي، يو دا چې تر هغو ذلت و نه مني او بل ته ټيټ و پاس نه شي لوېي نه شته، په دې کې يو تريخ طنز او اجتماعي انتقاد نغښتی دی، يعنې له بده مرغه زموږ ټولنه په ارزښتونو نه ده ولاړه بلکې غواړه ماري، چاپلوسي او بې ځايه ټيټ و پاس کېدل يو ځای ته د رسېدو وسيله ده، ځکه خو استاد الفت وايي: ((کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظيم ټيټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټيټيږي. هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته لاس په نامه نه دريږي. دا هغه پور دی چې سړی يې يوه ته ورکوي او له بل نه يې غواړي)) استاد الفت په خپل دې استدلال کې په غير

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقیم ډول وایي چې باید د لویېدو او مقامونو ته د رسېدو وسیله چاپلوسي او ټیټ پاس کېدل نه وای بلکې لیاقت، پاکي، استعداد او تخصص وای، ځکه هغه څوک چې استعداد، توانایي، پوهه او تخصص لري د مصنوعي او په لاس جوړ شویو برجونو غوندې نه دي بلکې((د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري)) چې هیڅ ځواک یې نه شي را پرزولی.

خو د استاد الفت استدلال یو بل اړخ هم لري او هغه د دې لیکنې دوهم پیغام دی چې په نامستقیم ډول ورڅخه څرګندېږي، دغه مثبت پیغام داسې تفسیرولای شو چې: ټول ستر خلک او لوړ مقامات یو وخت واړه وو، دوی زحمت او خواري ایستلې، ځان یې ستومانه کړی د استاد الفت په اصطلاح د وخت د سنډاګانو له پښو لاندې یې ځان پوخ کړی څو دغې درجې ته رسیدلي دي، یعنې تر څو خواري، زحمت او کوشش و نه کړو ځان لویو او هسکو موقفونو ته نه شو رسولای استاد په اخرو کرښو کې دې ته هم غیر مستقیم اشاره کوي چې په زحمت.، زیار، کوشش، استعداد او تخصص یو ځای ته رسېدل د ختېنو د بوالونو په شان مصنوعي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب لوړوالی نه دی بلکې د غرونو د هسکو څوکو په شان لوړېدل وي چې د زمان هيڅ جبر يې نه شي را پرځولی.

د استاد الفت له دغې ليکنې څخه موږ يو بل واقعيت هم موندلای شو، سره له دې چې ليکوال دې ته هيڅ ډول مستقيمه اشاره نه کوي خو د ښه ادبي اثر ښېګڼه دا ده چې موږ په کې راز راز حقايق موندلای او تفسيرولای شو: موږ افغانان له بده مرغه ډېره سرمايه، بشري قوه، وخت او نور امکانات د لويو لويو کلاګانو او برجونو په جوړولو لګوو، حال دا چې د جريبونو جريبونو لويې کلاګانې موږ ته هيڅ ډول اقتصادي ګټه نه رسوي، بلکې موږ تاواني کوي هم، موږ د سيالۍ او ناسمې همچشمۍ له لاسه لوړې کلاګانې جوړوو خو په کې د ټيټې سطحې ژوند کوو، پوهه مو د ختو له خندقونو څخه هم ټيټه ده، په لوړو کلاګانو او برجونو کې د ژوند ډېر ټيټ امکانات هم نه لرو، کېدای شي په ډېرو لوړو کلاګانو کې محصورې افغانانې د جامو مينځلو يالاس و مخ پاکولو لپاره صابون هم ونه لري او په کلاګانو کې د محصورو ماشومانو لپاره د لوستلو کتاب خو لا څه کوې چې يوه ټوټه کاغذ به هم نه وي چې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورڅخه زده کړي.بله مسئله دا ده چې زموږ برجونه او د ښوالونه زموږ د دښمنیو شاهدان دي، له دې ښکاري چې د جګړې، بدیو او وژنو، حملو او دفاع کولتور په موږ کې تر ټولو زورور دی، هر بهرني ته موږ په لوی لاس ثابتوو چې موږ د بدیو او جګړو خلک یو، ډاربږو ځکه نو ځانونه په لویو کلاګانو او برجونه کې ساتو زموږ د کلاګانو برجونه تیرکشونه (د ډزو لپاره سوري) هم لري او دا د دې نښه ده چې موږ له دې تیرکشونو څخه خپل دښمنان په نښه کوو.

د استاد الفت د نثر کمال دا دی چې د دې په شان ګڼ تفسیرونه ور څخه کېدای شي، استاد الفت پخپله نتیجه نه اخلي، هیڅ پایله اخیستنه Conclusion نه ورکوي، بلکې خپل پوخ استدلال داسې ارائیه کوي چې موږ په خپله ورڅخه نتیجه واخلو، موږ یوازې په همدې تیر لنډ بحث کې دوه درې نتیجې واخیستې او هر فکر ورڅخه خپله خپله پایله ترلاسه کړه.

د استاد الفت په نثر کې تصویر نګاري هم د پام وړ ده، استاد الفت خپله لیکنه داسې پیل کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

«د کلا برجونه او دېوالونه ډېر جګ وو، د کلا شا و خوا ته خندق ډېر ژور و.»

د ایو ساده خو روڼ عیني تصویر دی، زمو ږذهن مخامخ له یوې دنګې کلا او د هغې له خندق سره اشنا کوي، بیا پرته له دې چې د تشبیه کوم ارتباطي توری و کاروي خپل تز (د بحث اصلي موضوع) را وړاندې کوي:

«له دغه جګوالي سره دغه ټیټوالی تړلی و او د لوړتیا راز په همدغه کنده کې پټ و....»

دوه جملې وروسته استاد د خپلې لیکنې زمانه بدلوي او له ماضي څخه حال ته راځي:

«زموږ سترګې له ډېر لرې ځایه لوړ ځلي او جګ برجونهویني مګر ژورې ځاګانې او د لویې کندې ژو قدمه هغه خوا نه ویني.»

د استاد په دې کار کې هم یو کمال دی، دی موږ (لوستونکی) هم ځان سره شریکوي یعنې لیکنه له یوازې روایتي حالت څخه استدلالي حالت ته را اړوي موږ په دغه اوښتون کې وینو چې لیکوال ناڅاپه موږ هم له ځانه سره شریکوي او د جمع متکلم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازیتوب بحث کوي. څو جملې وروسته لیکوال موږ مخاطب کوي او لیکي«که دا خبره تاسې منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ...» په لنډو ادبي نثرونو کې د کلام دا ډول اوښتون یو په زړه پورې تخنیک دی، زه فکر کوم په دې توګه د کلام له تکراري حالت او ساړه روایت څخه مخنیوی کیږي، او متن پخپله د یوه ژوندي متکلم په توګه له موږ سره خبرې کوي، کله موږ له ځان سره ملګري کوي چې شهادت ورکړو، کله خطاب راته کوي او کله کله کیسه راته کوي، د فصاحت په اړه د یوه ښه خطیب کمال د ادی چې خپل مخاطب له ځان سره ولري، کله کله پوښتنه ورڅخه وکړي، کله یې د خپلو خبرو سموالي ته متوجه کړي، موږ کله کله په ورځنیو ډیالوګونو کې خپل مخاطب ته وایو، همداسې نه ده؟ ته څه فکر کوې؟ که ته هم زما په ځای وای... او نور دا د دې لپاره چې خپل مخاطب ته د خبرو جدي والی وښیوو، استاد الفت همدا کار په نثر لیکنه کې کوي او په دومره مهارت یې کوي چې پرته له دې چې د لیکنې عادي بهیر ته زیان ورسیږي لوستونکی له ځان سره ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له نظره د استاد الفت د نثرونو ډېرې بېلګې د داسې شننو وړ دي، چې زلمیو نثر لیکونکو ته د زده کړې تر ټولو عالي مواد دي، موږ کولای شو د اروانباد استاد له راپاتې میراث څخه د ښو لیکنو ډېر کمالات زده کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا «د تخت غمی» یوه حماسه ده؟

((د تخت غمی)) د اروابناد مصطفی جهاد هغه ناول دی چې په ۱۳۶۹ لمریز کال کې د لیکوالو ټولنې له خوا خپور شوی دی، دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناول د ۱۳۶۸ لمريز کال لومړۍ درجه ادبي جايزه هم ګټلې ده، او له ځو اړخونو د تبصرې او نقد وړ دی، خو زه غواړم د دغې تاريخي کيسې پر جوړښت له يوه اړخه وغږېږم او هغه دا چې د معاصرې ادبپوهنې له نظره دغه ناول يوه حماسه ګڼلی شو که نه؟ د يوه اثر د حماسه ګڼلو يا نه ګڼلو لپاره يو شمير معيارونه شته چې د هغو له مخې پر اثر قضاوت کيږي او ترڅې مخکې چې موږ د دې معيارونو له مخې د داستان (حماسه) توب وارزوو، ښه به دا وي چې د کيسې پر لنډيز وپوهيږو:

د ناول لنډيز: کاکه شير د کابل په زاړه ښار کې يو زرګر دی چې د زرګرۍ تر څنګ يو کاکه (عيار) او زړور ځوان هم دی له پلاره ورته ښه پانګه په ميراث رسيدلې ښځه او يو زوی هم لري، په عسکرۍ کې يې بالاحصار ليدلی او په جنګي رموزو پوه دی. د داستان وخت د امير محمد يعقوب خان (د امير شير علي خان زوی) د پاچاهۍ زمانه ده او په بالاحصار کې د ډارن امير تر څنګ د انګريزانو واکمن جنرال (کيوناری) هم حضور لري د افغانستان خلک په خاصه توګه د کابل – لوګر او غزني مجاهدين عمومي قيام ته آماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، کاکه شیر په خپل دوکان کې زرګري کوي، چې ناڅاپه پر یوې خریدارې کوچۍ پیغلې زړه بایلي او کوچۍ پیغله (لښته) هم هغه ته د مینې اشارې کوي، هغه چې د یوې چمکلۍ اخیستو ته راغلې په کنایه پوښتنه کوي، چې دا چمکلۍ ولې دومره قیمته ده؟ څه د امیر د تخت غمی خونه دی په کې لګیدلی؟! کاکه شیر ورته وایي: بس یوه اونۍ وخت راکړه زه به درته د امیر د تخت غمی راوړم او په چمکلۍ کې به یې ولګوم، کوچۍ یې ورسره منې او ځي. شیر سبا شپه تکي تنها پر بالاحصار ورخیژي او په داسې حال کې چې پر چاړه، سیلاوه او توره مسلح دی خو انګریزي ساتونکي وژني، افغاني سرتیرو ته وایي چې زه یوازې انګریزان وژنم خو تاسو له ما سره کار مه لرئ، شیر په پټه پټه او چریکی جنګ ځان د امیر د خوب کوټې ته رسوي او هلته ګوري چې په تخت باندې غمي نه شته او ددی پر ځای د امیر د ښځې غاړه کۍ پر میز ایښې ده. شیر خو په غلا پسې نه دی راغلی چې ټوله غاړه کۍ یوسي نو یوازې غمي ترې راباسي، د وروستي غمي د راویستو پرمهال امیر راویښیږي خو شیر یې پر چاړه ګواښي چې غږ مه کوه، د امیر زبون وهل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شیر چې کار خلاصوي له مانۍ څخه وځي مګر له بالاحصار څخه د راوتلو پرمهال له ګڼو انګریزي ساتونکو سره لاس او ګریوان کیږي، که څه هم ښه په نره جګړه کوي خو دی یو او انګریزان ډېر دي نو نیسي یې او مخامخ یې کیوناري ته ورولي. کیوناري یې زړه ورتیا ته حیرانیږي او امر کوي چې بندي یې کړئ، دوه سرتیري ورسره روانیږي خو شیر د لارې په اوږدو کې دواړه وژني او تښتي، شیر د ملکې له غاړه کۍ څخه په راوړیو غمیو د کوچۍ لښتې چمکلۍ ښکلې کوي او بله اونۍ یې ورکوي کوچۍ د شیر له دې کاره هومره حیرانیږي، چې مخامخ ورته د مینې اظهار کوي، شیر وعده ورکوي چې پلار ته یې جرګه ورشي، خو د لښتې پلار نه راضي کیږي، شیر او لښته په پټه د یو ځل لیدو وعده ورکوي، خو په همدې ورځ د شیر ایکی یو زوی(ببری) مړ کیږي او بله ورځ د افغان انګلیس دوهمه جګړه پېل کیږي، شیر چې لا وار د مخه د غازي محمد جان خان وردګ له لوري د جګړې لیکلې بلنه ترلاسه کړې، پر بالاحصار د حملې د اصلي لښکر مشرتوب په غاړه اخلي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې په ټوله موده کې شیر په پوره میړانه جنګیږي او له ځانه ډېر داستانو نه پرېږدي.

او کله چې د امیر عبدالرحمن په راتلو او د میوند له سترې فتحې سره د افغان – انګلیس دوهمه جګړه ظاهراً پای ته رسیږي له کاکه شیر څخه غازي شیر جوړ شوی وي، د لښتې له غم او بیلتونه اوږدې څپې او ږیره پرېږدي، یوه شپه یې کور ته غل راځي او کله چې شیر له پیش قبضو سره پرې حمله کوي څه ویني چې یو کوچی ځوان دی او د مرګ په شیبو کې ورته وایي چې د واده د خرڅ لپاره یې غلا کوله. شیر د هغه په ټپونو درمل ږدي او له مرګه یې ژغوري او څه پیسې د واده لپاره ورکوي. کوچی زلمی خوشالیږي او هغه ته په واده کې د ګډون بلنه ورکوي، شیر ورځي چې ګوري د لښتې د خور واده دی، د واده په جریان کې چې زوم او نارینه ټول د زیارت لپاره وځي لښته پټه پټه ځان شیر ته رسوي او ورته وایي چې ماتاته ننګ راوړی او مابه له دې ځایه تښتوې، شیر چې ګوري لښته پرې له سره تیره شوې او غږ یې پرې کړی، همدا سې یې پر آس سپروي او دواړه د ماښام په خړه کې ورکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تخت غمی کیسې تفصیل په منظره نګارۍ او توصیف کې دی پېښه هومره لویه نه ده او د داستان د کرکترونو رواني جزئیات هم ډیر نه دي بیان شوي بلکې ډیر تفصیل د کاکه شیر د زړه ورتوب، د لښتې بې حده ښکلا او د انګریزانو په وړاندې د افغانانو د شهامت او میړانې په هکله دی. اوس به راشو دې ته چې آیا دغه ناول یوه حماسه ده او که نه؟

سرمحقق زلمی هیواد مل په خپله یوه لیکنه کې چې د پښتو په ادب کې د حماسو په اړه یې د ادبیاتو د ماسترۍ کورس ته د درسي لکچر نوټ په بڼه لیکلې ده د حماسې د تعریف په برخه کې لیکي:

((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي ډولونو کې یو ډول دی، چې د یو ملت، قوم، قبیلې او یا شخص د میړانې او تورې کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانوي... که په حماسه کې اتل یو شخص، یوه قبیله او یا یو ملت وي، اما شرط پکې دادی چې د شخص، قبیلې، قوم او ملت کارنامې، تورې او میړانې به یې په داستاني شکل بیان کړې وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه تعریف له مخې مور کولای شو د تخت غمی یوه حماسه وګڼو او هغه ځکه چې په کیسه کې د کاکه شیر میړانه (د شخص د کارنامې په حیث) بشپړه بیان شوې ده او که (داستاني والی) یې یوه ځانګړتیا وي نو هم د تخت غمي یوازې د میړانې او حماسیت ستاینه نه بلکې د یوه کامل داستاني جوړښت خاوند اثر دی. همدا راز د تخت غمی د ټولو افغانانو د میړانې او تورې د تاریخي کارنامو یوه برخه را اخلي او د افغان-انګلیس د دوهمې جګړې یوه څنډه بیانوي چې د دغې کیسې له لید لوري څخه د کاکه شیر کرکتر د هغې اصلي اتل دی.

د هدف له مخې د تخت غمی حماسه د یوه عالی هدف لپاره پر مخ ځي، یرغلګر انګریز ته خپل زور ښوول، ډارن امیر ته اخطار ورکول او د خپلې معشوقې لپاره خپل هوډ پوره کول، که څه هم د سر په بیه وي. د حماسې په تعریف کې ویل شوي چې ضرور نه ده په حماسه کې ترسره شوې جګړې دې خامخا د عالي هدف لپاره وي، په تاریخي حماسو کې د ایلیاد او اډیسې حماسې له تړای سره د یونان د تاریخي جګړې کیسې بیانوي چې د یوې ښځې (هلن) پرسر پېښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې ده. هلن چې د يونان په دربار کې يوه ښکلې ميرمن وه د تړاى له شهزاده (پاريس) سره وتښتيده، يونانيانو ددې لپاره چې له پاريس څخه کسات واخلي ټول تړاى يې وسوزاوه، نارينه يې ووژل او ښځې يې د مينځو په توګه له ځان سره بوتلې، هدف عالي نه دى خو په جګړه کې د اشيل (Achilles) اکليز، اخليوس) اډيسې او نورو يونانيانو د جګړو کيسې په حماسي ډول بيان شوې دي. د مهابهارت په اتم پرب (فصل) کې د کرن او ارجن د جګړو مبالغه آميزه کيسه راغلي، دا دواړه سره تربرونه دي، بالاخره هدف د قدرت ګټل دي چې يو تربور يې د بل په وژلو تر لاسه کوي مګر دغه حماسه نه يوازې د حماسې په توګه يو ادبي – تاريخي اثر دى، بلکې خپل مذهبي ارزښت هم لري. له دې څخه ثرګنديږي چې په حماسه کې د جګړو هدف ډير مهم نه دى، آن دا مهمه نه ده چې د حماسې قهرمان دې خامخا عالي او نيک شخصيت ولري، د بيلګې په توګه د ګبل ګمبش په تاريخي حماسه کې پخپله ګبل ګمبش يو مستبد او ظالم پاچا دى، دى عادت لري چې تر ځان زورور نارينه ژوندى نه پريږدي او هره ناوې د واده په شپه مخکې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې چې له خاوند سره کور ته ولاړه شي نو لومړۍ شپه باید له ګېل ګمېش سره تیره کړي، خلک د هغه له دې ظلم څخه پکودي، د هغه دوست (انکیدو) هم یو دیو صفته بنیادم دی، تردې مخکې چې له ګېل- ګمېش سره اشنا شي په بیابان او ځنګل کې اوسي، لوی لوی ځناور یې دوستان دي او دی له څارویو سره څري او اوبه څښي.

وروسته بیا د معبد یوه بدلمنې ښځه په خپل معاشرت سره هغه ځانته متوجه کوي شپږ ورځې ورسره په یوه بستر کې لوبیږي ترڅو انکیدو انساني ژوند ته متوجه کوي، ګېل ګمېش او انکیدو یو ځای د رس (یو ډول ونه) ځنګل ته ځي چې دغه ونې وریبي او د ځنګل له رب النوع سره جګړه وکړي حماسه د همدغو جګړو، د انکیدو د مرګ او په هغه پسې د ګېل ګمېش د ژړاګانو کیسه ده، هیڅ عالي هدف او نیک کرداره قهرمان نه لري مګر کیسه حماسه ګڼل شوې، بلکې تر ټولو زړه را پاتې لیکل شوې حماسه هم ده.

له دې نظره د تخت غمی حماسه یو څه متفاوته ده، کاکه شیر د ښه خوی، عالي سجایاوو لرونکی اتل دی او د عالي هدف لپاره جنګیږي دا طبیعي ده چې د عالي هدف لپاره جګړه او د نیک خویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

قهرمان موجوديت يوه حماسه له رواني پلوه عام پسنده کوي، خو دا يو ضروري شرط نه دی.

د حماسو يوه بله ځانګړنه داده چې اتل (اتلان) به په کې غير عادي او آن غير طبيعي عادتونه لري مبالغه آميزې پېښې به په کې پېښېږي له دې نظره د تخت غمی هم څه دا سې پېښې لري مثلاً کاکه شير هيڅ کله ټوپک نه کاروي، دده په نظر له ټوپک څخه استفاده بې غيرتي ده، دی خپل دښمن له لرې نه ولي، بلکې غواړي لاس په ګريوان جګړه ورسره وکړي او په اصطلاح نارينتوب ورسره معلوم کړي، د همدې لپاره د جګړې په وخت کې سړه وسله يعنې پيش قبضه، سيلاوه، توره او چاړه کاروي.

او کله چې په بالاحصار ورخيژي نو په همدې وسلو ګڼ شمير ټوپک پر لاس انګريزان وژني، چې دا کار د عادي انسان له توانه پوره نه دی. له بلې خوا د حماسو د يوې بلې ځانګړنې له اړخه چې معمولاً د حماسو اتل (يا اتلان) په يوه سخت کار پسې سفر کوي، مثلاً د ښامار د وژلو لپاره، له هندوستانه د خزانې د راوړلو لپاره يا په اډيسې کې له سمندري ديوانو او غلو سره د جنګ لپاره، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیلګمش کې د رب النوع د وژلو لپاره او د اسې نور، د تخت غمی هم له همد اسې یوه سفر څخه پیلیږي که څه هم د واټن له مخې د غه سفر اوږد نه دی او د نورو حماسو پر عکس هدف ډیر نږدې (د کابل بالاحصار) دی مګر هوډ او د هدف اجرا ډیر سخت دی، په یوازې ځان د ګڼو انګریزي او افغانی ساتونکو پر ډلو ورننوتل، د بالاحصار پر دیوالونو ورختل، د پاچا د خوب کوټې ته ځان رسول او د هغه له تخت څخه د غمیو راوړل ډیر سخت کار دی.

په دغې حماسه کې منفي کرکټرونه هم شته؛ امیر محمد یعقوب خان او یا د داستان په ژبه ځینې خائن سرداران، کیوناري او انګریزي منصبداران ځینې کسان چې په دروغ او ټګۍ د وطن ګټې پلوري دا ټول د منفي کردارونو لرونکي دي.

د ګڼو حماسو په څیر د تخت غمی اتل ډیر ځواکمن، زړه ور او پهلوان دی. د هغه ددغو اوصافو ستاینه ځای ځای ګورو، یوه بیلګه یې په یوه کرښه کې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کاکه شير که څه هم چې يو توريالی پهلوان، په غيرت مين ځوان و، خو ددې تر څنګه يې زرګري کې هم له خپل پلاره څه کمی نه و......)).

همدا راز د هغه ((د سپين خيالی آس)) تقريباً يو فوق العاده حيوان دی چې ډېر ځله له قهرمان سره مرسته کوي. د داستان اتله (کوچۍ لښته) هم د کوه قاف له ښاپيريو ډېره ښايسته ده د هغې د ښکلا د ستاينو يوه برخه ولولئ:

((لښته..... څومره ښکلی نوم، کټ مټ لکه تانده لښته، ماته را ماته خو له ګلو ډکه لښته، له سپينو او سرو شګوفو ډکه لښته.... لويه خدايه څومره ښکلی ده.

.....کوچۍ پيغله داد دښتو او بيابانونو هوسۍ په رېښتيا هم ډېره ښايسته ده، کټ مټ لکه د ښاپيرۍ په شان، له کوه قافه د راغلې پرې او له آسمانه د راښکته شوې پيرېښتې په څېر.....)).

د تخت غمی داستان ډېره رياليستيکه فضا نه لري ليکوال هڅه کړې د خپل داستان روح حماسي وساتي د همدې لپاره څو څو ځايه د اتل په اتلولۍ او د اتلې په ښکلا کې له مبالغې څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـايي د همـدې خصوصـيت لـه مخـې وي چـې پـر نـاول د سـريزه ليکونکي استاد محمد دين ژواک له نظره د جوړښت او فضا په نظر کې نيولو سره داستان د حماسې او رياليستيکو پيښو يوه ګډوله ده.

هغه ليکي: ((د جهاد داستان شباهت په حماسوي او رياليستيک رنګ کې:

د هـومر Homer د يونـان د لـوی حماسـه ليکـونکي دوې حماسـې مشـهورې دي چې يـوه يې داليـاد پـه نامـه ده، پـه دې حماسو کـې د ((کاکه شير)) رول ((اشيل)) Achilles لوبـولی دی څنګـه؟ وايي د ټـرای شـهزاده پـاريس يونـان تـه سفر وکـړ او د ((سپارتا))ښايسـته ميرمن ((هلن)) يې وتښتوله. جګړه شروع شوه او ((اشيل)) پهلوان ((هلن)) بيرته پاچا تـه راولـي او د پاچا نـاموس ګټي. مګـر ((کاکـه شير)) د ((کيوناري)) ښخه دده په ايرې کيدلو هغـه هـم د بالاحصـار په شاهي قصر کې د ملت د نجات او قهرمانۍ هيرو کيږي.....)).

استاد ژواک وړاندې زياتوي چې دده پـه نظر داستان څکـه يـو څـه رياليسـتيک اړخ هـم لـري چـې د هغـه مهـال (لـه انګريزانـو سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانانو دوهمه جګړه) د افغاني تولنې جوړښت، د کابل ژوند او د انګريزانو د موجوديت ځرنګوالی تمثيلوي.

دا چې د تخت غمی د حماسې کومه نوع ده، تردې مخکې به د ښاغلي هيواد مل په بحث کې د حماسې د هغې نوعې تعريف راوخلو چې زموږ له نظره، د بحث وړ کتاب له همدې نوعې څخه دی، استاد هيواد مل د ذبيح الله صفا له نقله مصنوعي حماسه داسې را پيژني: ((په دې منظومو کې د شاعر سروکار د پهلوانی له مدونو داستانو سره نه دی، بلکې خپله ابداع او ابتکار کوي او خپله يو داستان ايجادوی.)) که څه هم ښاغلی هيوادمل د صفا له يوه قيد سره موافق نه دی چې ګواکې حماسه دې نو خامخا منظومه وي، زما (ليوال) له نظره ښاغلی هيواد مل په حقه دی، ځکه زموږ همدا ((د تخت غمی)) حماسه يوه نثري کيسه ده، ښه رابه شو ددی تعريف له نظره خپل بحث ته ځرنګه چې د تخت غمي کيسه تر مصطفی جهاد مخکې په همدې بڼه او جوړښت په شفاهی روايـاتو کې نه ده راغلي يا ليکل شوې، بلکې اروابښاد جهاد ددغې کيسې طرح يا خاکه پخپله ابداع کړې ده نو موږ دې ته يوه مصنوعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسه ویلی شو. خو په لږ تفاوت سره چې د کیسې تاریخي زمینه او د پیښو زمان په افغانستان کې په یوه مشهور جنګ پورې محدوده ده ځکه خو د ارواښاد جهاد حماسه یو څه تاریخي ځانګړتیا هم لري.

ښاغلی سرمحقق هیواد مل د تاریخي حماسو په اړه لیکي:

((په دې ډول حماسو کې حماسه ویونکی شاعر یا حماسه لیکونکی لیکوال د خپلې حماسې موضوع د یو قوم یا ملت له پخواني تاریخ څخه اخلي او د تاریخ هغه مراحل په خپله حماسه کې رانغاړي چې قوم له دښمنانو ، مهاجمانو او یا طبیعي موانعو سره شدیدې مبارزې کړې وي. دا هم کیدای شي چې د شاعر او لیکوال د خپل دوران تاریخي و قایع چې د قوم، ملت یو یا څو تنو قهرمانانو کارنامې، فداکارۍ او میړانې د حماسې کالب ته ور واچوي او خپله حماسه بشپړه کړي.))

دښاغلي هېوادمل همدغه تعریف پر ((د تخت غمی)) باندې د تطبیق وړ دی ځکه په دې حماسه کې د افغانانو د تاریخ یوه تاریخي کارنامه (د کابل عمومي قیام د کیوناري وژل او د هغه د کور سیزل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر بالاحصار او نورو انګریزي میشتو سیمو یرغل) راغلي او د یو تن قهرمان (کاکه شیر) لاس او ګریوان جګړې په تفصیل سره بیان شوي دي، نو سړی ویلی شي چې د تخت غمي یوه تاریخي مصنوعي حماسه ده.

که له انتقادي نظره وګورو د تخت غمی د داستان لیکنې له معاصرو ځانګړنو او شرایطو سره ډېر برابر نه دی لیکل شوی. لیکوال پخپلو تبصرو او تاریخي معلوماتو د داستان ادبي جوهر ته زیان رسولی، کله کله د داستان ژبه بیخي هیره شوې او د تاریخي تبصرو په شکل بې مزې او له اوږدو تفصیلاتو ډکه ده. ډېر ځله لیکوال د خپلو قهرمانانو احساسات او فکرونه، نه د هغوی د اعمالو یا عکس العملونو په وسیله بلکې مخامخ د هغوی له ژړه او مغزو څخه را لیکلي دي. داستان د ساده روایت شکل لري او ژبه یې هم ډېر خوږه نه ده. مګر زما له شخصي نظره داستان ځواکمنه طرحه لري، پېښې یې له مبالغې سره سره خپل منطق هم لري او د پېښو تسلسل په کې ساتل شوی دی. په پای کې غواړم وو ایم چې هو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تخت غمی یوه حماسه ده او موږ ته بویه چې خپل د غسې آثار د بیا څېړلو له لارې له هېریدا وژغورو او پر لیکوال یې آفرین ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلې ټولنه، ژباړه، پرانيستې ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلې ټولنه په یوه جغرافیایي موقعیت کې د یو شمېر خلکو هغه مجموعه ده چې د سیاسي جبر، اقتصادي محدودیتونو، مدني وروسته پاتې والي یا کولتوري بېلتون له امله له نړیوالې ټولنې سره فکري، فرهنګي او مدني اړیکې و نه لري. خو پرانیستې ټولنه د دې پر عکس ده، چې د فکر، فرهنګي او مدني اړیکو د ټینګښت لپاره ځانګړې محدودیت نه لري.

دغه دواړه اصطلاحات هغه وخت په جدي بڼه مطرح شول چې په نړۍ کې سیاسي_اقتصادي متفاوتو سیمستمونو د خپل سیالانو د فکري نفوذ د مخنیوي لپاره په خپله محدودیتونه وضع کړل.

ټولنپوهان باور لري چې په منځنیو پېړیو کې اروپایي سخت دریځو او د کلیساګانو واکمنو خپلې ټولنې له فکري کولتوري پلوه تړلې ساتلې څو عقلي پرمختګونه د مذهبي ښکېلاک ګواښ رامنځ ته نه شي کړای همدا راز کلیسایي واک نه غوښتل ریښتیني دیني تفسیرونه را منځ ته شي، ځکه د دوی سیاسي واکمنۍ ته یې زیان رساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې را وروسته د کمونیزم له رامنځته کېدو سره کمونیستي ټولنو د پانګوالی او پانګوالی د کمونیستي هغو پر وړاندې خپل ورونه وتړل او بیلې بیلې تړلې ټولنې یې را منځ ته کړې، البته په داسې حال کې چې شوروي پلوه ټولنې په دې چاره کې ډېرې سخت دریځه او بې رحمه وې. هغه مهال د سیاسي جبر له مخې د فکر او فرهنګي نفوذ مخه د ټوپکو او زندانونو د میلو په وسیله نیول کېده. له مدنیته ځینې لرې پاتې ټولنې هم تړلې یادېدای شي لکه د امریکا تر کشف مخکې هلته د بومي سورپوستکو ټولنه یا په افریقا او اسیا کې د ځینو وحشي قبیلو خلک.

د پرانیستو ټولنو د رامنځ ته کولو لپاره پراخو هڅو او د دیموکراتیکو حکومتونو پراختیا په دې وروستیو څو لسیزو کې دومره ګرمه شوه ، چې د پرمختللې بریښنایي ټکنالوژۍ په مرسته یې د نړیوال کېدو globalization مفکوره ایجاد او پیاوړې کړه.

دا مهال فکرونو، علمي موندونو، د سیاسي نظریاتو زغم او د فرهنګي تجربو او آثارو پراخېدل دومره عام شول چې نړۍ یې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریښتیا هم د یوه کلي په اندازه راکوچنۍ کړه او په اصطلاح د کوزې کلا ډنګ تر برې هم ورسېد.

لویدیزې اروپا او د امریکې متحده ایالاتو چې له اقتصادي اړخه نړیواله سرخیلي په لاس کې درلوده سیاسي-فرهنګي برتري یې هم راخپله کړه او د ملګرو ملتونو ادارې پنځه یا شپږ ژبې په نړیوالې کچه و منلې چې انګریزي، فرانسوي، جرمني، هسپانوي، روسي او عربي وې. د نړۍ ګڼو هېوادونو د پرانیستو ټولنو او نړیوال کېدو په بهیر کې پر دغو ژبو ځان وپوهاوه په تېره بیا انګریزي له دې پلوه ډېر مهمه شوه آن چې په یو شمېر ټولنو کې بې انګرېزۍ څه نه شول کېدای.همدلته و چې یو شمېر ځانته غره او پر خپلو فرهنګي اصالتونو ولاړو ټولنو بېله لاره خپله کړه، دوی چې نه غوښتل خپلې ژبې، فرهنګي ارزښتونه، ملي غرور او تشخص له لاسه ورکړي، له بلې خوا د پرانیستو ټولنو او بیا نړیوال کېدو له کاروانه یې هم وروسته پاتې والی نه شو زغملای، نو یې ژباړو ته زور ورکړ. ژباړو په دې بهیر کې دوه ګټې درلودې یو خو یې د نړیوالو پرمختګونو ارزښتونه دوی ته رارسول له بلې خوا یې خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې يا د ژبو پانګه هم پياوړې کېده، پټه او سياسي ښېګڼه يې دا وه چې په ژباړو کې يې هر هغه څه سانسورولای شو چې دوی يې خپلې ټولنې ته راتلل نه غوښتل.

ايران، عربي هېوادونه، چين، جاپان، ځينې اروپايي هېوادونه (په تېره بيا سکانډينوی هغه) د داسې هېوادونو بېلګې دي. دغو هېوادونو خپلې فرهنګي سابقې ته ډېر اهميت ورکاوه او د دې تر څنګ يې غوښتل خپل خلک له هر راز سياسي، فکري-علمي او ادبي (په مجموع کې فرهنګي) پرمختګونو څخه باخبره وساتي او په اصطلاح له دې اړخه ترلې ټولنه پاتې نه شي نو يې متې را بډوهلې، له ادبي او علمي آثارو رانيولې تر سياسي مانوفيستونو، وېناوو، تاريخي کتيبو، اعلاميو قوانينو او... پورې هر څه يې راوژباړل. همدا راز د دې لپاره چې د نړيوال کېدو په بهير ور ګډ شي او نورو ته د خپل فرهنګي ازرښتونو زور ور وښيي نورو ژبو ته يې هم خپل هغه ور وژباړل او نړيوال يې پر دې وپوهول چې (دلته هم څوک شته !) که څه هم ځينو هېوادونو تر دې اسانه لار غوره کړه او د دې لپاره چې پرانيستې ټولنه را منځ ته کړي او له نړيوال کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ملګري وي د خپلو ژبو تر څنګ يې يوه نړيواله ژبه په خپل هېواد کې رسمي کړه او خلک يې وهڅول چې دغه ژبې زده کړي، البته چې دې چارې په دغو هېوادو کې تاريخي ريښې درلودې او د استعمار په پړاو پورې تړلې وې.

هند، پاکستان، لاتينه امريکا، افريقايي (فرانسوي ژبي او انګريزي ژبي) هېوادونه او په منځنۍ اسيا کې روسي ژبي هيوادونه له دې ډلې څخه شمېرلی شو.

له بده مرغه موږ هم په غير رسمي توګه همدې لور ته ور روان يو، که څه هم کومه بهرنۍ ژبه مو رسمي نه ده اعلان کړې خو د کار او روزۍ موندلو لپاره يې د خپل نوم تر زده کولو مخکې پر زده کړه ټينګار کوو.

په هر صورت اوس به لاندې درې پوښتنو ته ځواب ولټوو:

۱_ پرانيستې ټولنه څه ګټې او زيانونه لري؟

۲_ ژباړه ديوې پرانيستې ټولنې په را منځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

۳_ په دې بهير کې موږ چيري يو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ پوښتنه: پرانیستې ټولنه څه ګټې او زیانونه لري؟

په دودیزو ارزښتونو ولاړ ټولنپوهان وايي چې د پرانیستې ټولنې د رامنځ ته کېدو په بهیر کې (په تېره بیا په لومړیو پړاوونو کې) سنتونه، بومي عادات، کولتوري او کله ـ کله عقیدوي ارزښتونو ته زیان اوړي دا اندېښنه پر ځای ده په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې اجتماعي شعور یې ټیټ وي او له اقتصادي پلوه کمزوري وي، ځکه د پرانیستې ټولنې غبرګ د نویو پدیدو منلو ته خلاصه وي کله کله د ژوند چټک پرمختګ پخپله د ځینو عادتونو د هېرېدا باعث ګرځي. د پرانیستې ټولنې بل تاوان په فرد، کورنۍ او ټولنه کې د بدلونونو له امله رواني ګډوډي ده. هر نوی، پردی چې له ځايي او زوړ ارزښت سره مواجه شي څه نا څه کشمکش را منځ ته کوي.

په لومړي سر کې د فرد اروايي حالت له نارملتیا باسي بیا د فرد برخورد له فرد سره بدلوي او په نتیجه کې ټولنه له ګډوډۍ سره مخامخېږي. کله کله دا ستونزې موقتي وي، ځینو ټولنو د داسې ستونزو د مخنیوي لپاره خپل قوانین هومره پرانیستي جوړ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې ارزښتونه د فرد د حقوقو په اساس ټاکل کیږي نه دا چې فرد خپل مکلفیتونه د موجودو کولتوري ارزښتونو تابع کړي. د داسې ټولنې یوه بېلګه د امریکا د متحده ایالاتو ټولنه ده، دوی په دې عقیده دي چې هر کولتور چې امریکا ته راځي هغه د امریکې کولتور دی.هیڅ کولتور ممنوع نه دی تر هغه چې د فرد او ټولنې تثبیت شویو حقونو ته زیان وا نه ړوي او هیڅ کولتوري ارزښت، چې د یوه فرد یا ډلې خوښ نه وي مراعات یې لازمي نه دی.

په هر صورت د پرانیستې ټولنې ګټې ډیرې دي لومړی دا چې فکري او عقلي پراختیا ته لاره هواروي ټولنیزه پوهه پیاوړې کوي، د دموکراتیکو اصولو له تطبیق سره مرسته کوي او د انساني حقونو تامین ته هم لاره هواروي. خو په دې شرط چې داسې ټولنیز چوکاټونه موجود وي چې په ټولنه کې موجود سالم کولتوري ارزښتونه او عقیدوي اصول له زیان څخه محفوظ وساتي.

ټول مدني ارزښتونه لکه د قانون واکمني، د بل حق ته درناوی او د فکر و بیان ازادي په پرانیستو ټولنو کې ښه ترا د تطبیق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ ژباړه د پرانیستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

ټول هغه فرهنګي میراثونه چې په مکتوب، ثبت شوي یا په شفاهي بڼه وجود لري یا ایجادیږي د ژباړې وړ دي. په دې کې متون (کتابونه، رسالې، مجلې، بریښنایز متنونه، ورځپاڼې، کتیبې، لیکونه او نور) فلمونه ډرامې تصویري راپورتاژونه، آرشیفي مواد ، غربیز متنونه حتی ولسي او شفاهي ادبیات راتللای شي دا چې د هرڅه په اړه وي، اما د ټولې بشري نړۍ ګډه فکري پانګه ده هره ټولنه حق لري له دغې ګډې پانګې او بشري میراث څخه زده کړه وکړي، تجربه یې کړي او پرې پوه شي، نو ددې لپاره هغه باید وژباړي، پرانیستې ټولنه په حقیقت کې د پوهېدا لپاره هڅو ته د زمینې برابرول دي، پرانیستې ټولنه د ژباړې او ژباړه د پرانیستې ټولنې لپاره مکمل او متمم دي، یعنې د علمي، فرهنګي ـ ادبي او هنري میراثونو ژباړه د جمعي فکر سطحه لوړوي، ټولنیز شعور ته وده ورکوي او په نتیجه کې د پرانیستې ټولنې لپاره شرایط برابریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز په پرانیستې ټولنه کې د ضرورت او اړتیا د شدید احساس په نتیجه کې خلک ژباړې ته هڅول کیږي. د پرانیستې ټولنې خصوصیت دی چې تاسو باید له نړیوالو فرهنګي حوزو سره پلونه وتړئ، په دې لړ کې ژباړه د یو صنعت په توګه یو مهم پول دی. اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری د دموکراسۍ او پرانیستې ټولنې ممیزه ده او بشپړو اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری له ژباړې پرته نا ممکنه ده. ژباړه فرهنګي بډاینه رامنځته کوي او فرهنګي غنا د پرانیستې ټولنې یو اصل دی. د دې لپاره چې بحث اوږد نه شي را به شو وروستۍ پوښتنې ته:

په دې بهیر کې موږ چیرې یو؟

له بده مرغه زموږ حال د خواشینۍ وړ دی. د یوې پرانیستې ټولنې د رامنځ ته کېدو لپاره زموږ ټولې هڅې نیمګړې دي او بلکې کله دغو هڅو منفي پایله درلودلې ده. مثلاً، موږ نه یوازې دا چې پرانیستې ټولنې ته د رسېدو لپاره د خپلو ارزښتونو د حفظ لپاره سیستماتیک او قانوني چوکاټونه نه دي جوړ کړي ،بلکې مخکې له دې چې د پرانیستې ټولنې له ګټو او مزایاوو څخه خبر شو یا یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

را منځ ته کړو دغو ارزښتونو ته په زيان اړولو مو د پرانيستې ټولنې رنګه بده کړې ده. له بده مرغه په عامه ذهنيت کې د ديموکراسۍ، آزادۍ او پرانيستې ټولنې په شان اصطلاحات يو څه بدنام شوي او لامل يې دا دی چې نه لوستو وګړيو او نه هم عام ولس ته وړپېژندل شوي دي، خلک ګومان کوي، چې له عقيدوي ارزښتونو وتل، ناوړه غربي پديدو ته تسليمېدل او خپل کولتور هېرول د دغو اصطلاحاتو ماناوې دي.حال دا چې د نړيوالو فکري پانګې ته ځان رسول، پر ټکنولوژۍ سمبالېدل او د بشريت له جمعي پرمختګ سره اوږه په اوږه ګام اېښودل د ټولنيز شعور له هغې مرحلې څخه را پيل کيږي چې خلک د پرانيستې ټولنې پر واقعي ارزښت وپوهيږي او په خپله يې رامنځ ته کړي. موږ د خپل جوړ کړي محور پر شاوخوا راڅرخو، خپل فکر، خپل باور او خپل دود دستور مهم دي خو که ځان ته وګورو له بوټونو او جرابو نيولې د سرترخولۍ پورې د ژوند هره وسيله مو پرديو را جوړه کړې ده. موږ علوم نه زده کوو بلکې راکاپي کوو يې، حتی له طب، انجينرۍ او نورو سياسي علومو نيولې د بشري علومو ترنظرياتو پورې ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو ایجاد کړي، موږ پرته له دې چې سم ناسم په کې وپېژنو را کاپي کوو یې. له دې حالته د وتلو یوه لار ژباړې ته مخه کول دي ،ځکه موږ اړ یو اول د موجود علم ټول شکل را وژباړو. ولس د فکري تولید مصرفوونکی دی، روڼ اندي، لوستی او متخصصین د فکري پانګې تولیدوونکي دي، ژباړه د هرې برخې لپاره ضروي ده. روڼ اندي، لوستي او متخصصین باید د فکري تولید لپاره علوم،فنون، هنرونه او فکري زېرمې ترلاسه کړي، ژباړه بیا هم د ارتباط پول دی. ژباړه د علم د انتقال ژبنۍ وسیله ده. او موږ له پوهنې څخه لرې یو ، د پوهې او تکنولوژۍ یوه نیمګړې، زړه، له کاره لوېدلې نسخه لرو چې د تطبیق وړ نه ده.

ما یو مهال په یوه لیکنه کې لوستي و چې له ټکنولوژۍ سره د پرانیستې ټولنې او یوې تړلې ټولنې بېل-بېل برخورد یې ښوده هلته یې یو ساده مثال ورکړی و ، ویل یې: که تاسو تړلې ټولنې ته د فوتوکاپۍ ماشین ولېږئ هغوی هڅه کوي د استفادې طرز یې زده کړي او که کومه پاڼه پرې کاپي کړي ورته خوشاله وي ،خو که همدا ماشین یوې پرانیستې ټولنې ته ور ولېږئ نو په اول قدم کې هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي دغه ماشين وپېژني او پرې پوه شي چې څنګه کار کوي، بيا ځان وپوهوي چې دغه ماشين څنګه جوړ شوی دی، په دويم ګام کې کوشش کوي په خپله د فوتوکاپي ماشين جوړ کړي، د پرانيستې ټولنې وګړي د فوتو کاپۍ ماشين يو ځل راوړي او بيا يې ټولې ځانګړنې را ژباړي ځان پرې پوهوي او دوهم يې خپله جوړوي.

د دې مثال له نظره موږ چيرې يو؟ د فوتوکاپي ماشين خو پرېږده چې تر اوسه مو د خپلو ژبو په اړه هم علمي نظريات نه دي را ژباړلي.لا تر اوسه مو د کاليو مينځلو د صابون کيمياوي فورمول هم نه دی را ژباړلی او د کچالو د بوټي امراض خو لا ډېره لوکسه خبره ده.

د پرانيستې ټولنې په پوهنتون کې هر کال علمي کتابونه نوي کيږي، بلکې د ځينو ژربدليدونکو علمي تيوريو متون تر دې هم ژر ژر نوي کيږي. زموږ په پوهنتون کې د ۱۹۳۳ کال د انجينرۍ هغه تيورۍ لوستل کيږي چې اوس د تاريخ حافظې ته سپارل شوې، همدا دی د تړلې او پرانيستې ټولنې توپير. که يو ملت د پرانيستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې محتاط وي خپل کولتوري ارزښتونه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورنه کړي، نو په دې لاره کې ژباړه له یوه اړخه آب حیات ده ځکه پوهه به یې تر لاسه کړې وي خو ژبه او فرهنګ به یې هم ساتلی وي.

په ترلې ټولنه کې هغه وګړي چې پرمختګ او اصلاحات غواړي منفعل قشر وي حال دا چې په پرانیستې ټولنه کې ریفورم غوښتونکي فعال وي نه منفعل. د منفعل قشر خصوصیات دا دي چې له پېښو سره په احساساتي او شعاري روحیه برخورد کوي نه په عقلي او ترمیمي روحیه حال دا چې فعال قشر په آرامو اعصابو فعالیت کوي او کار یې دا وي چې یو څه رامنځ ته کړي نه دا چې خلک خپلو غوښتنو ته متوجه کړي. دا څرګنده ده چې د هر حق غوښتونکي او اصلاح طلبه غورځنګ بدلون له منفعل حالته و یوه فعال حالت ته پوهاوي او فکري بلوغ ته اړتیا لري چې ژباړه یې یوه ښه وسیله ده. موږ که د ژباړې د یوه منظم غورځنګ له لارې فکري اساسات او علمي لاسته راوړنې راخپلې کړو نو، نه یوازې دا چې یو فعال پرمختګ غوښتونکی نهضت به ولرو ،بلکې د پرانیستې ټولنې لومړني اساسات به مو هم رامنځ ته کړي وي. د دموکراسۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفې، د سیاست علم، ټولنپوهنه، د جمعي شعور د لوړتیا لپاره فکري تغذیه، تکنالوژي، ساینسي علوم، نړیوال ادبیات، هنري پانګه، تاریخ او روزنیز مواد په لومړي سر کې د ژباړې لپاره مهم مواد دي.

د یوې پرانیستې ټولنې اړیکې له نړیوالې ټولنې سره طبعاً یو اړخیز نه دي موږ نه یوازې د نورو پېژندلو ته اړ یو بلکې باید ځانونه هم پر نورو وپېژنو او د دې لپاره هم ژباړې ته اړتیا لرو، که له نړیوالو څخه څه اخلو باید څه ورته عرضه هم کړو، زموږ تاریخ، زموږ کولتوري ارزښتونه، ادبي پانګه او ټولنیز واقعیتونه د ژباړې وړ دي. همدا اوس نړۍ د افغانستان په اړه سترې سیاسي او نظامي تېروتنې کوي ځکه د افغانستان له کولتوري ارزښتونو، اجتماعي مناسباتو، عقایدو، اقتصاد، تاریخ،ژبو او قومي حقایقو څخه نه دي خبر، ولې نه دي خبر؟ ځکه نه یو ور ژباړل شوي.ولې؟ ځکه تړلې ټولنه یو د ژباړې په مرسته به موږ یو بل څه هم تر لاسه کړو، که علوم او فنون په خپلو ژبو کې ولرو د انګرېزۍ د مینې له دغې تبې به هم خلاص شو چې اوس یې لرو، نور به ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم یوازې د انګرېزۍ او کمپیوټر په ابتدایي کورسونو کې نه خلاصه کیږي او پخو پوهانو ته به مو ثوک عریضه پر مخ نه ولي چې ولې یې انګریزي نه ده زده. د خارجي ژبو زده کړه هدف نه بلکې وسیله ده، د ژباړې لپاره وسیله، نه لکه علم، د هدف په توګه. موږ باید په پوره پام او احتیاط یوه پرانیستې ټولنه را منځ ته کړو د دې لپاره لومړۍ درشل ژباړه ده، یوه دوه اړخیزه ژباړه، بل درشل یې د خپلو ارزښتونو د ساتلو لپاره د چوکاټونو ایجاد او پالل دي او دریېم ګام یې د منفعل پرمختګ غوښتونکي غورځنګ پوهاوی دی چې په یوه فعال او مثمر بهیر بدل شي او خپله پوهه د ټولنې پر هوساینه ولګوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library